

ESAR- Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları

2022/ Sayı:1(Haziran)ISSN: 2757-640X

ESAR- Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, uluslararası hakemli bir dergidir. Mart, Haziran ve Aralık olmak üzere yılda dört kez yayınlanacaktır. Ayrıca yılda iki kez özel sayı yayımlanabilir. Dergi elektronik ortamda yayınlanacak olup, yayımlanan sayılara; esardergi.com adresinden erişim sağlanabilir. Makaleler intihal tespit programında gözden geçirilerek yayımlanmaktadır.

JSSR- Journal of EducationandSocialSciencesResearch

2022/ Issue: 1 (June)

ISSN: 2757-640X

ESAR- Journal of EducationandSocialSciencesResearch is an internationalrefereedjournal. Itwill be publishedfourtimes a year, in March, June, andDecember. Inaddition, a specialissuemay be publishedtwice a year. Thejournalwill be publishedelectronicallyandpublishedissues; It can be accessed at esardergi.com. Thearticlesarepublishedafterbeingreviewed in theplagiarismdetection program.

Sahibi ve Sorumlusu/ Owner:

Anakara Yayıncılık Eğitim Araştırma ve Danışmanlık Őirketi

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Okan Açıl

Dergi İletişim:

info@esardergi.com

Editör Kurulu:

Doç. Dr. Mehmet Korkud Aydın

Dr. William Martin Geible

Öğr. Gör. Ramazan Şen

Arş. Gör. Okan Açıl

ESAR

Esar- Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi'nin Tarandığı İndeksler:

Index Copernicus

Asos İndex

DRJI

ESJI

I2OR

JournalFactor

ESAR

Bilim ve Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Mesut Aydın, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Recep Dünder, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Hamdi Öney, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Karagöz, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Ömer Budak, Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Faruk Sönmez, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Rahmi Doğanay, Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal Açıkse, Munzur Üniversitesi
Doç. Dr. Özkan Akman, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Yeşiltaş, Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Recep Özman, İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Bahadır Köksalan, İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Erol Koçoğlu, İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. İhsan Ünlü, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem Ulukalın, Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Tekin Çelikkaya, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel Oğuz-Haçat, Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Elvan Yalçınkaya, Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Müjdecı, Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail Efe, Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şule Egüz, İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre Avcı, Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bahattin Çatma, İnönü Üniversitesi
Dr. Ökkeş Nariç, Namık Kemal Üniversitesi

ESAR

Hakemler Kuruluna Teşekkür

Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisindeki 2022 / sayı 1'deki makalelerin değerlendirme sürecine zaman ayırarak değerli katkılarını sunan tüm meslektaşlarımıza teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Mesut Aydın, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Müjdecı Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Korkud Aydın Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail Efe Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Servet Atik İnönü Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Osman Karacan İnönü Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Bahattin Çatma İnönü Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Metin Kırbaç İnönü Üniversitesi
Dr. İsmail Yıldız- M.E.B.
Dr. Berna Korucu Üçüncü - Araştırmacı
Dr. Mehmet Koca- Araştırmacı
Dr. Fatih Kaya- Araştırmacı

ESAR

2022/ Sayı 1' de yayımlanan yazıların tümünün sorumluluğu Yazarlarına aittir.

The responsibility of all the articles published in 2022/ Issue 1 belong to their authors.

OKUR YORUMLARI / LETTRES

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki yorum, görüş ve önerilerinizi dergi editörlerine gönderiniz:

info@esardergi.com

ESAR

ESAR 2022 SAYI:1 (HAZİRAN) YAZARLARI

Dilara DİKMEN

Selçuklulardan Önce Türklerin İslamiyet İle Tanışması (s. 1- 15)

Fikret ÇİFTÇİ

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Vichy Fransa'sı ve Hür Fransa Mücadelesi (s. 16- 44)

İbrahim ÇAKIR

III. Selim Dönemi İslahatlarının Malî Yönü: İrâd-I Cedîd (s. 45- 61)

Mehmet DEMİRKOL

Kırsal Yaşam Üzerine Bazı Gözlemler (Manastır Şehri Örneği 1700-1750) (s.62- 73)

Oğuz GÜÇLÜ Bayram TOPHAN Alpaslan ÖZDEMİR Kağan GÜÇLÜ

Öğretmenlerin 21. Yüzyıl Becerileri Öğretimine İlişkin Özyeterlik Algılarının İncelenmesi (s. 74- 93)

Ökkeş NARİNÇ

Birinci Bulgar Devletinden Bulgar Prenslığıne Kısa Bulgar Tarihi (s. 94- 101)

Neyze ADLI

Okullarda Saldırganlık / Şiddet: Okul ve Öğretmenle İlgili Risk Faktörleri ve Önleme Stratejileri (s. 102- 120)

Selçuklulardan Önce Türklerin İslamiyet ile Tanışması**Dilara DİKMEN¹****Öz**

Türklerin İslamiyet ile münasebetleri, konar-göçer bir topluluk olarak göç ettikleri bölgelere ve burada hâkim güç konumunda olan otoritelere karşı farklı şekillerde seyir etmiştir. Türklerin İslamiyet'ten haberdar oldukları ve Arapları tanıdıkları en eski devir Hz. Muhammed dönemi olarak geçmektedir. Hz. Peygamberin uluslararası panayırlardan ve Türkler için kullandığı rivayet edilen hadislerden Türkleri tanıdığı anlaşılmaktadır. Hülefa-i Râşidîn döneminde meydana gelen Horasan fetihleri sırasında Türklerle ilgili rivayetlerle birlikte, Hz. Ömer döneminde halifenin Ceyhun nehrini aşırp Türklerle karşı karşıya gelinmemesi gerektiğı öğütleri ile bu dönemde Türkler hakkında daha net bilgiler karşımıza çıkmaktadır. Dört halife dönemimin sonlarına doğru Türkler ile Arapların sınır komşusu olduğu aşikârdır. Daha sonra gelen Emevîler döneminde hem Mâverâünnehir hem de Horasan bölgelerine yapılan akınlar neticesinde Türkler ile yakın temasta bulunulmuş, Türkler Emevî ordularında görev almışlardır. Türkler Emevîler döneminde İslamiyet'le yakın ilişki kursa da Emevî valilerinin uyguladığı baskıcı politikalar nedeniyle Türkler açısından Abbasîler dönemi İslamiyet'in hızla yayılması ve kabul edilmesi açısından daha verimli geçecektir. Selçuklu öncesi Türk topluluklarının ve Selçuklu boylarının İslamiyet ile tanışmaları ve hızla İslamiyet'i benimsemeleri tesadüfi olmayacaktır. Gerek İslamiyet ile benzerlik taşıyan Türk dinleri, gerek Türklerin İslamiyet ile elde edeceği itibar Türklerin İslamiyet'i kolay benimsemesinde etkili olacaktır. Türklerin İslamiyet sahasındaki yarışa girmeleri ve siyasi otoriteye ortak olmaları neticesinde İslam'ın koruyuculuğunu almaları onları İslam'ın siyasi lideri konumuna getirecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkler, İslamiyet, Müslümanlık, Halife, Emevîler, Abbasîler.

Turkish Meeting with Islam Before The Seljuk**Abstract**

The relations of the Turks with Islam were different in different ways against the regions they took as a nomadic community and against the authorities that were in the dominant power position there. The earliest period when Turks were aware of Islam and knew Arabs is the period of the Prophet Muhammad. It is understood that the Prophet Muhammad knew the Turks from international fairs and from the narrated hadiths he used for Turks. During the Khorasan conquests that took place in the period of Hülefa-i Raşidin, we come across with more clear information about the Turks in this period, with the advice that they should not be confronted with the Turks. Towards the end of the period of the four caliphs, it

¹ Dilara DİKMEN, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı (YL/TEZLİ), ORCID:0000-0001-5816-7346, dilaratekelioğlu33@gmail.com.

is obvious that Turks and Arabs were border neighbors. In the later Umayyad period, as a result of the raids made in both Transoxiana and Khorasan regions, close contact was made with the Turks, and the Turks served in the Umayyad armies. Although the Turks established close relations with Islam during the Umayyad period, the Abbasîd period will be more productive for the Turks in terms of the rapid spread and acceptance of Islam due to the oppressive policies implemented by the Umayyad governors. It will not be a coincidence that the pre-Seljuk Turkish communities and Seljuk tribes met with Islam and quickly adopted Islam. Both Turkish religions, which are similar to Islam, and the prestige that Turks will gain with Islam will be effective in the easy adoption of Islam by Turks. As a result of the Turks entering the race in the field of Islam and being a partner in the political authority, taking the protection of Islam will make them the political leader of Islam.

Keywords: Turks, Islam, Caliph, Umayyads, Abbasîds.

Giriş

Hiz. Muhammed dönemi öncesine ait bilgi bulunan kaynakların en başında Taberî'nin Târihu'l-Ümeme ve'l-Mulûk gelmektedir. İran kaynakları içerisinde ise Türklere ait ilk bilgiler Firdevsî'nin Şehnâmesinde geçmektedir. Ebû Ali el-Bel'amî, Taberî'nin Târihu'l-Ümeme ve'l-Mulûk eserini Farsçaya Tarih-i Taberî olarak tercüme etmiş, Firdevsî ise bu eserden çokça faydalanmıştır. Bel'amî'nin tercümesinde Turan hükümdarlarına ait bilgilerin kaynağı Taberî rivayetleridir. Hiz. Peygamber öncesine dair Türklerle ilgili rivayetler Nuh Tufanı sonrası ile başlamaktadır. Yeryüzündeki kavimler Nuh'un üç oğlu ile ilişkilendirilmiş, oğlu Yâsef Türk'ün ve Türk'ün amcasının oğlu olan Ye'cüc ve Me'cüc'ün atası olarak gösterilmiştir. Yani Nuh'un üç oğlu olmuş, onlarında üçer oğlu olmuş ve Yâsef'in oğulları Türk, Slav ve Ye'cüc-Me'cüc olmuştur. Bu rivayetler Taberî kaynaklarında ve ondan sonra gelen kaynaklarda da zikredilmiştir. Bu rivayetlerin Tevrat kaynaklı bilgiler olduğu rivayet edilmektedir. Türkler hakkında bilgi veren bir diğer kaynak ise Yahudilere aittir. Onlar Türk boylarını ve Türkmenleri Togharma şeklinde isimlendirmiş ve Togharma'nın on tane oğlu olduğunu söyleyerek bunlar; Uygur, Tauri, Avar, Oğuz, Peçenek, Tarna, Janur, Bulgar ve Sabir olarak isimlendirmişlerdir. Türklerle ilgili süregelen diğer rivayetlerde; Hazarlar ile Türklerin aynı kola mensup olduğu, İranlı krallar ile Türklerin aynı soy kütüğüne mensup oldukları, Moğolların Türklerin bir kolu olduğu bahsedilmektedir. Daha çok Türkler ile İranlılar ilişkileri rivayetlere konu olmuş, İran rivayetlerinde Türklere dair bilgi veren ilk isim Kral Ferîdun rivayetleridir. Onun rivayetlerinde göze çarpan şey Ceyhun nehrinin diğer yakasında bulunan halkların Türk olarak nitelendirilmesidir. Ayrıca kral Ferîdun'un 3 oğlundan biri olan Tûc'un Türk ülkeleri ile Çin'e hâkim olduğu söylenmektedir.²

Firdevsî'nin 980-1010 yıllarına tarihlenen eseri Şehnâme de geçen Efrâsyâb, efsanevi Turan hükümdarı olarak geçmektedir. Bu konu üzerinde incelemeler yapılabilecek ayrı bir tez konusu genişliğinde olduğu için derinlemesine bilgiler verilmeyecektir. Sasanî öncesi Türk-Fars ilişkilerinde İran Şahı Keykubad'ın Türk ülkelerinin fatihi olduğundan ve buralarda düzeni sağladığından bahsedilmektedir. Bu dönemlerde de savaşılan bölge isimleri olarak Belh'in ve Mâverâünnehir'in geçtiği görülmektedir. Türklere karşı Horasan ve civarında başarılar elde edildiği Taberî kaynaklarında geçmektedir. Sasanîler döneminde Türk münasebetlerinde Akhunlar (Eftalitler) ve Göktürkler ile işbirliği yapıldığı bilgileri geçmektedir. Sasanî devleti ile başlayan Türk-Arap münasebetleri daha çok Cahiliye Devri Arap şiirlerinde geçmiştir. Türkler büyük bir ihtimalle 440 yılında Mâverâünnehir'e inerek

² Ali Dadan, *Eski Araplara Göre Türkler*, Hikmetevi Yay., İstanbul, 2017, s.39-44.

burada komşu oldukları Sasanîler ile savaşmış daha sonra güçlenerek Sasanîleri tehdit edebilecek bir seviyeye gelmişlerdir.³ Akhunlar'ın tebası Türklerden oluşmaktadır ve onlar Orta Asya'dan gelerek V. Yüzyılda Aşağı Türkistan'a yerleşmişlerdir. Akhunlar İran ordularını yenilgiye uğratmış ve Sasanîleri vergiye bağlamışlardır. Akhunlar, Avarlar ile sıkı ilişkiler kurmuş bu dönemde gücünü arttıran Göktürkler Avarları ortadan kaldırmış ve Sasanîler ile birlik olarak Akhunları ortadan kaldırmıştır. İslamiyet öncesi kaynaklarda Türk hükümdarları Hakan olarak isimlendirilmiş ve genellikle Türkler hakkındaki rivayetler İran'ı konu alan rivayetler içerisinde geçmiştir.⁴

Hz. Peygamber dönemine ait Türkler hakkındaki rivayetler, peygamberin Türkler ile doğrudan temasa geçmemesi açısından kısıtlı kalmıştır. Hz. Peygamberin Türklerin karakteri hakkında bilgi sahibi olduğu rivayetleri hadis olarak aktarılmış fakat bahsedilen sözler temel hadis kaynaklarında geçmediği için değerlendirilmemiştir. Cahiliye döneminde ve Hz. Peygamber döneminde de Araplar Türklerden haberdardır. Türklerin ticaretle uğraşması ve Arapların ticaret vasıtasıyla da Türkleri tanıdığı aşikârdır.⁵ Çalışmada öncelikle Türklerin Müslüman oluşuna ve İslamiyet ile tanışmasına kadar olan süreç üzerinde durulacak daha sonra Emevî ve Abbasî ilişkileri bağlamında Türklerin İslam ile olan ilişkisi anlatılacaktır. Müslümanlığın Türkler arasında hızla yayılma ve Türk dini olarak anılmasının nedenlerinden bahsedilerek İslam'ı yeniden parlatan bir Irk olan Türklerin İslamlaşma yolculuğu ele alınacaktır.

Selçuklu Öncesi Türk-Arap İlişkileri: Türklerin İslâmiyet'e Girişi

Türk tarihi bir dinamizm içerisinde geçen ve geniş muhtelif coğrafi sahalarda gerçekleşen bir yandan tabiatla diğer yandan çeşitli devletlerle mücadele halinde geçen bir tarihtir. Türk tarihine gelişmeler tarihi denilebileceği gibi ihtilaller tarihi de denilebilir. Göçebe bir hayat süren Türkler coğrafi şartlar nedeniyle iç mücadelelerinin yanı sıra dış mücadeleye de zorlamıştır. Bu mücadeleler doğrultusunda genel anlamda akınlar ve istilalar kendini göstermektedir. Türk tarihine başarı hikâyesi olarak bakılmasının sebeplerinden bir tanesi kabineden imparatorluğa sıçrama özelliklerinin olmasıdır. Bu durumda devletteki liderlerin payı elbette ki yadsınamaz.⁶ Türklerin mücadelelerindeki en önemli özellik kendilerinin hücumda komşularının müdafaada bulunmalarıdır. Türklerin en önemli mücadeleleri Çinlilerle olmuş daha sonra batı yönünde İran'da mücadelelerde bulunmuş. Bu dönem gerçekleştirilen akınlar İran-Turan mücadeleleri olarak adlandırılmış. Burada Sasanî İmparatorluğuyla ciddi mücadelelere girmiş oradan Hindistan'a yönelmişlerdir. Sasanî imparatorluğundan sonra Türklerin orta ve yakın doğuya inmeleri daha da kolaylaşmıştır. Bu dönem Türklerin en mühim dönemi olmuş Türklerin ilerlemesindeki orta yol olarak adlandırılmıştır. Anadolu'ya geçişini tayin eden yol olmuştur. Türkler giderek geliştirdikleri devlet sistemleriyle birlikte önce dünya tarihinde, Müslüman olduktan sonra ise İslâm tarihinde, devlet karakterleri ve sistemleri oturduktan sonra ise milli tarihte adını duyurmuştur. Türkler bu orta yolu takip ederek orta ve yakın doğuda ilerlemiş Göktürkler, Büyük Selçuklu Devleti, Osmanlı Devleti, Oğuzlar soyundan gelerek büyük bir coğrafi mekân içerisinde Türk soyunu korumuşlardır. Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve Osmanlı

³ Dadan, *Eski Araplara Göre Türkler*, s.61-64.

⁴ Dadan, *Araplara Göre Türkler*, s.77-78.

⁵ Dadan, *Araplara Göre Türkler*, s.88-90.

⁶ M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Cilt I Kuruluş Devri*, TTK, Ankara, 1993, s.19.

İmparatorluğu İslâm'ı resmi dil olarak kabul ederek İslâmiyet'i Araplıktan çok Türklük dini haline getirmiştir.⁷

Türklerle Arapların ilk ilişkileri Kafkaslar bölgesinde başlamıştır. M.Ö. VII. Yüzyılda Sakalardan itibaren Türkler Kafkaslardan Azerbaycan'ın kuzeyine, Derbendi kullanarak Hemedan ve Musul'a kadar gelmişlerdir. En önemli ilişkileri Arap yarımadasının kuzeyinde bulunan Sasanîlerle olan ilişkileri ile gerçekleşmiştir. Bu ilişkide küçük Arap devletçikleri Hîre ve Gassânîlerin payı büyüktür. Sasanî ve Bizans arasında 1604-1628 yıllarında gerçekleşen mücadelelerde Göktürkler, Hazarlar ve Avarlar görülmektedir. Bu dönemde Müslümanlar Bizans tarafını Mekkeli müşrikler ise İran tarafını tutmuşlardır. Türk Arap ilişkilerinin bir diğer noktası ise ticarettir. İpek yolunun önemli bölümlerine Türk kavimleri hâkim olmuştur. Türkler ile Arapların İslâmiyet öncesinde birbirlerini tanıdıklarını gösteren en önemli örnek cahiliye dönemi şairlerinin şiirlerinde Türklerin askeri yönleri ve kahramanlıklarından bahsetmiş olmalarıdır. Türk ismi Göktürklerle birlikte 540 tarihinde kullanılsa da cahiliye devrinden başlamak üzere Türk kelimesinin Arapçada geçtiği bilinmektedir. Arapça Türk kelimesinin kullanıldığı ilk dillerin başında gelmektedir. Hz. Peygamber döneminde de Hendek Savaşında peygamberin Türk çadırında istirahat ettiği Müslim'in kaynağında geçmektedir. Böylece Hz. Muhammed döneminde de Arap toplumunda Türklerle ilgili fikirlerin bulunduğu kesinleşmiştir. Bu dönem ilişkileri genel anlamda dolaylı ilişkilerdir. Bundan sonraki dönemde gerçekleştirilecek ilk doğrudan ve temaslı ilişki 635'de Sasanî İmparatorluğuna karşı gerçekleştirdiği Kadisiye Savaşı olmuştur. Siyasi anlamda Türkler ile Arapların kurduğu ilk temastır. Daha sonra Celula harbinden sonra gerçekleşen Nihavent Savaşında İslâm ordusu komutanı Ahnef b. Kays Türklerle karşılaşmıştır. İran ordusu komutanının Türklerden yardım istemesi üzerine Araplar ve Türkler 644 yılında ciddi bir şekilde karşı karşıya gelmişlerdir.⁸

Hz. Ömer devrinde onun Müslümanlara söylediği İslâm ordularının Ceyhun'u geçmemeleri ve Türklere karşı temkinli olmaları konusundaki tavsiyelerini daha sonraki komutanlar dikkate almamış Hz. Ömer'in ölümünden sonra hilâfet tahtına geçen Yezîd b. Abdül'melik oturmuştur ve onun dönemi ile birlikte farklı bir devir başlamıştır. Türklerin hâkim olduğu Buhara, Semerkant, Taşkent, Beykend, Fergana gibi şehirlerde Mâverâünnehir dolaylarında Müslüman akınları başlamış Türkistan Müslümanlığı buhranlı bir devir yaşamıştır.⁹ Tarih boyunca İranlılar ile Türkler arasında doğal bir sınır olmuştur. Nehrin öteki yakası anlamına gelen Mâverâünnehir Türkler ile Araplar arasında doğal sınır olan ve Araplar tarafından fethedip işlem hâkimiyeti altına alınan bölgelere verilen isimdir. Hz. Osman devrinde Taberistan fethedilmiş Cürcan Türk hükümdarı Cizre'ye bağlanmıştır. Genel anlamda Hulefa-i Râşîdîn dönemi Arap-Türk ilişkilerinde olumsuzluklar yaşanmıştır. Hz. Osman'ın son dönemlerinde başlayan iç karışıklıklar Hz. Ali döneminde de devam etmiş. Horonsan hâkimiyeti altında tutulmuş, Ceyhun nehrinin diğer tarafına geçilmesi ise Emevîler dönemine kalmıştır.¹⁰ Türklerin Emevîler ve Abbasîlerle olan ilişkilerine değinmeden önce İslâmiyet'i kabul etmeleri ve bu durumun Türk tarihi açısından önemi hakkında bilgi verilmesi gerekmektedir. Türk tarihi açısından son derece önemli bir olay olan Türklerin İslâmiyet'i kabulü Türkler açısından inanış, düşünüş, yaşayış tarzlarında derin bir değişiklik anlamı taşımaktaydı. Bu olay sadece Türk tarihi açısından değil İslâm tarihi açısından da bir

⁷ Köymen, *Kuruluş*, s.21-23.

⁸ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, TDV Yay., Ankara, 2008, s.30-32.

⁹ Zekerîya Kitapçı, *Emevîler Devri Arap Irkçılığı Orta Asya'da İslâmiyet ve Türkler*, Yedi Kubbe Yay., 2015, s.103.

¹⁰ Dadan, *Araplara Göre Türkler*, s.123-125.

dönüm noktası teşkil etmekteydi. Türkler İslâmiyetler tanışmadan önce Şaman, Budizm, Zerdüştlük, Manihaizm, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi bazı dinlere inanmışlardır. Türkler İslâmiyet’i bir millet bütünü olarak kabul etmişler bu yüzden daha sonraları Müslümanlık Arap toplumunun bir simgesi olmaktan çıkarak Türk toplumuna mâl olmuştur. Emevîler döneminde Araplar ve Türkler Türkistan ve Kafkas bölgelerinde karşı karşıya gelmişler, bu dönemdeki ilişkiler genellikle silahlı mücadelelerle devam etmiş Abbasîler döneminde ise Türk-Arap ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır.¹¹

Türklerin Müslüman olmaları büyük oranda Sâ mânîler aracılığıyla olmuştur. Türkler bu dönemde Sâ mânî ordusunda hizmet vermekteydi, Sâ mânîlerin Sünnî ve Hanefî mezhebine mensup olmaları Türkler içerisinde Sünniliğin yayılmasına sebep olmuştur. Selçuklular İslâmiyet’i Hanefilik mezhebiyle birlikte kabul etmişlerdir.¹² Türlerin Müslüman olmaları Abbasîler dönemine denk gelmekteydi. Emevîlerden sonra iktidara gelen Abbasîler Batı Türkistan’da Çin tehlikesiyle karşılaştılar. Bu bölge uzun süre Çin ve Türk mücadelesine sahne olmuş bu dönemde siyasi otorite boşluğu meydana gelmiştir çünkü bu dönemde Göktürk devleti yıkılmış, Türgişler zayıflamış böylece Çinlilere karşı ciddi bir güç oluşturulamamıştır. 759 yılında Türgiş Devletinin yıkılmasıyla birlikte bölgeye hem Müslüman Araplar hem de Çinliler hâkim olmak istemişlerdir. Batı Türkistan üzerine ordu gönderen Çinlilere karşı bölgede bulunan Türkler Müslümanlardan yardım istemişlerdir. Bunun üzerine Horonsan valisi Ebû Müslim Çinlilere karşı bir ordu göndermiş Çin ve Müslüman ordusu 751 yılında Talas’ta karşılaşmışlardır. Göktürklerin boyu olan Karlukların Müslümanlara yardım ederek Çin birliklerine saldırmaları sonucunda Müslümanlar savaşı kazanmıştır. Talas Savaşının sonuçları Türk, İslâm ve dünya tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Genel anlamda sonuçlarını değerlendirmek gerekirse; Emevîlerin yanlış uyguladığı politikalarından dolayı geciken Türklerin İslâmiyet’i kabulü meselesi Türk-Arap ilişkileri bakımından bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemden sonra Araplar ve Türkler arasında dostane ilişkiler dönemi başlamış, Türklerin İslâm devletinin hizmetine girmeleri Müslümanlığın kabulünü hızlandırmıştır. Çin yenilgisinden sonra batı nüfuzu artmıştır. Bu savaş sonrasında bir kültür çarpışması meydana gelerek kâğıt, pusula, barut Müslümanlar tarafından öğrenilmiştir. Böylece İslâm dünyasında ilk kâğıt imalatı Semerkant’ta gerçekleşmiştir. Bu dönemden sonra Türk-Arap ilişkileri savaş şeklinde değil barış ve dostluk şeklinde devam etmiştir. Fakat bu Türkler ile Araplar arasında hiç savaş yapılmamış olduğu anlamına gelmemekteydi.¹³

IX. yy ’da on bin hanelik bir Türk kitesinin Müslüman olması ile Türklerin orta doğuda etkili bir siyasi güç haline gelmesi başlamış oldu. Bu devirde buldukları bölge kültür çerçevesinin en önemli unsurlarından biri dindi. İslâm’ın en önemli görevi dini yaymaktı. Türklerdeki cihan hâkimiyeti anlayışı Müslümanlıktaki cihad anlayışına denk düşmekteydi. Türklerin İslâmiyet’i kabulü ile artık İslâmiyet-Türklük manevi birliği sağlanmış oldu. Oluşturdukları bu yeni ruh hem Türklüğün kudret ve şanını hem de İslâm dinini yüceltmekteydi. Türkler ilk temaslarını Şîî eğilimli İranlılarla yapsa da büyük çoğunlukla Sünnî idiler ve Sünniliğin dört kolundan biri olan Hanefiliği benimsemişlerdir.¹⁴ Mâverâünnehir bölgesi İslâmiyet’in Türk ve göçebe kitleler arasında hızla yayılması ile doğrudan alakalıdır. Türkistan bu dönemde gelişimi en üst seviyede olan İran, Irak, Mısır ve

¹¹ Yazıcı (2008), *İlk Türk-İslâm Devletleri*, s.29-35.

¹² Adem Arıkan, *Büyük Selçuklular Döneminde Şîa*, İstanbul Ü. SBE. Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Dokta Tezi, İstanbul 2010, s.27-28.

¹³ Yazıcı (2008), *İlk Türk-İslâm Devletleri*, s.36-40.

¹⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay. İstanbul, 1997, s.361.

Endülüs ile yarışabilecek bir seviyeye gelmiştir. Türklerin İslâm ve cihan rolleri sadece bu bölge ile belirlenmemiş asıl gücünü İslâmiyet'i geniş Asya bozkırlarına yaymasıyla sağlamıştır. Türkistan bünyesinde bulundurduğu kervan yolları ile uzak ve yakın şark, Hindistan medeniyeti ile karşılaştığı için hem maddi anlamda hem de manevi anlamda kendini geliştirmiştir. Mâverâünnehir İslâm'dan önce dini bir birliğe sahip değildi. İslâmiyet'in gelmesiyle birlikte burada bulunan eski dinler kaybolmuştur. Türklerin X. Yy' da İslâmiyet'i kitleler halinde kabul etmeleri büyük bir tarihi hadisedir. Bu kabul ediş bir zorlama ve istila ile değil Türklerin kendi irade ve arzularıyla gerçekleşmiştir. Türklerde meydana gelen inanış, yaşayış ve fikri değişim hızının bu kadar çabuk olma sebebi öncelikle İslâm dinin yüceliği ve üstünlüğü olmuş, diğer bir sebep ise Türk dini olan Şamaniliğin İslâmiyet'le örtüşen ana akidelere sahip olmasıdır. Türk inanışındaki tek tanrı motifi İslâm'ın Allah'ına çok yakındır. İslâmiyet'i kabulün bir diğer kolaylaştırıcı sebebi ise Türklerin Arap ordularında asker olmaları ve Bizans'a karşı savaşarak İslâmiyet'i daha yakından tanımlarındır. Şamani dininde bir peygamber olmayıp İslâm'da Hz. Muhammedin bulunması onun kabulünü daha da kolaylaştırmıştır. Peygamberin Türkler için söylediği düşünülen hadisleri Türklerin milli duygularını canlandırıyor. Yine İslâm dini ile Şamaniliğin benzerliğinden birkaçı; ahiret inancı, cennet ve cehennem, ruhun bekası, kurban inancıdır. Türk kamlarının yerini İslâm şeyhleri ve evliyalı karşılamış, Alpieri alp-eren değişikliği ile kutsallık kazanmıştır. Böylece İslâm dini X. Asırdan sonra ani bir sıçrayış ile milli bir din haline gelmiştir. Türklerin devlet ve halk olarak ilk defa İslâmiyet'i kabulü İtil (Volga) Bulgarları ile gerçekleşmiştir. Daha sonraları Mâverâünnehir 'den taşan İslâmiyet kuzeyde Oğuzlar, doğuda ve güneyde Karluklar ile geniş bir hududa yayılmıştır.¹⁵ Türklerin Müslüman olduğu devir tam da Arapların savaşmaktan yorulduğu, İslâm'ı yeni ülkelere yaymakta zorlandığı, kendi iç mücadeleleri ile yıprandığı bir döneme denk gelmektedir. Türkler hem Haçlı tehditlerini bertaraf edip hem de İslâm'ı Avrupa'ya kadar götürmüşlerdir. Anadolu'nun ve balkanların İslamlaşmasını sağlamış, Büveyhî ve Fatîmi Devletlerinin Sünni Müslümanlığa tehditlerini engellemişlerdir. Türkler İslâm'ı kabul etmekle birlikte hemen hemen bin sene kadar İslâm'ın liderliğini ellerinde tutmuşlardır. Karahanlıların Müslüman oluşundan sonra Türkler kitleler halinde Orta Doğu'da Tolunoğulları ve İhşidiler, Hindistan'da Gazneliler kurulmuş daha sonra İslâm'ın taşıyıcıları ve daha sonra üzerinde durulması gereken en önemli Türk-İslâm devletleri Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti olmuştur.¹⁶

Oğuz ve Karluklar arasında İslâmiyet'in yayılmasıyla bu iki devlet Göktürklerden sonra iki asır Araplara ve Samanîlere karşı mücadele etmişler fakat hakanlığa kadar yükselememişlerdir. İslâm dininin Türklerin milli dini haline gelmesinin önemli örneklerinden bir tanesi Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'ın adını İslâmî Âbdülkerim olarak değiştirmesidir. Oğuz yabgusu ile bir süre sonra arası açılan Selçuk Oğuzlara ait Cend şehrine gelmiş 960 yılında kendi halkı kitlesel olarak Müslüman olmuş ve bu yeni değişimin gücünden faydalanarak Oğuz yabgusuna karşı cihada girişmiş ve adı Gazi Selçuk olmuştur. Selçuklu Devleti İslâmiyet'ten faydalanarak kendini geliştirmiş seksen yıl süren bir mücadele sonunda Karahanlılar ve Samanîler arasından sıyrılarak 1040 yılında Selçuklu İmparatorluğunu kurmuştur. İslâm'ın milli bir din olmasının en önemli safhası Büyük Selçuklu Devleti olsa da Karahanlıların Uygurlara karşı yaptığı cihad durumun başlangıcıdır.¹⁷ Büyük Selçuklu Devletinin Müslüman oluşunun başlangıcı Cend şehrine gelmesi olmuştur. Bölgeye gelen Selçuk'un buranın Müslüman olduğunu görmesiyle birlikte

¹⁵ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul, 2003, s.165-168.

¹⁶ M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Hars Yay., İstanbul, 2007, s.27-29.

¹⁷ Turan, *Mefkûre*, s.172-174.

İslâmiyet'e girmiştir. Selçuk'un düşüncesine göre yaşamak istediği memleket halkının dinine girmez ve adaletlerine uymazlarsa itibar görmeyecekleridir. Bu yüzden Cend valisinden onlara Müslümanlık esaslarını öğretebilecek bir fakih gönderilmesini istemiştir. Sonrasında Selçuk ve mahiyesi toplu bir şekilde Müslüman olmuştur. Müslüman olduktan sonra gazi reisi olan Selçuk'un asıl görevi Müslüman olmayanlarla mücadele etmek olmuştur.¹⁸ Genel anlamda Türklerin İslamiyet'i kabul edişleri X. yüzyıldan itibaren sıçrama göstermiş, halkı ve yöneticileri Türk olan ilk Türk-İslam devletleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar sırasıyla; 922'de İdil Volga Bulgar Hanlığı, 945'de Karahanlılar, 963'te Gazneliler, 1040'ta Selçuklular, 1097'de Harzemşahlar şeklinde devam edecektir.¹⁹

Emevîler Dönemi Türk-Arap İlişkileri

Dört halife döneminden sonra Muaviye ile başlayan Emevî Devleti'nin soyu Kureyş kabilesinden ve Beni Ümeyye ailesinden gelmektedir. Emevî hanedanlığının ilk tohumları Ebu Sûfyân'ın oğlu Muaviye'nin Hz. Osman döneminde Suriye valisi olmasıyla atılmıştır. Hazreti Ali'nin şehit edilmesinden sonra oğlu Hasan'ın yerine Muaviye türlü yollarla halifelik makamını ele geçirmiştir. Muaviye Şam şehrini başkent seçerek 661'de Emevî Devleti'ni kurmuş daha sonra da oğlu I. Yezid'i kendi yerine halife tayin ederek İslâm İmparatorluğu'nda halifelikte Hanedan geleneğini başlatmıştır. Emevîler Dönemi İslâm dünyası için büyük bir gelişme dönemi olmuştur. Sınırları Türkistan, Hindistan ve İspanya'ya kadar uzanmıştır. Emevîler döneminde İslâmiyet Arabistan ve Mısır dâhil olmak üzere bütün Ön Asya, Kuzey Afrika ve İber Yarımadası'na kadar genişlemiştir.²⁰

Emevî tarihi ile ilgili bazı tarihçiler bu imparatorluğun kötülükler İmparatorluğu olduğunu ve Emevî halifelerinin büyük bir kısmının Allah'ın dinini kendi menfaatleri adına kullanan, Müslümanları köle edinen, ilahi emirlere karşı sorumsuzca davranan, idaresi altındaki insanlara zulmeden, İslâm'ın dinamik yapısına aykırı olarak değişimlere kapalı olan ve İslâm'ı cahiliye dönemine geri döndüren kişiler olduğunu öne sürmüşlerdir. Emevî halifeleri ne karşı olumlu değerlendirmeler sınırlı sayıda kalmıştır. Emevîler hakkında söylenen kötü düşüncelerden bir tanesi de onların ırkçı bir anlayış benimsemeleri, İslami cihad yerine işgalci bir politika gütmeleri ve dini ikinci planda tutarak ırki fetihler gerçekleştirmeleridir. Genel anlamda İslami fetihlere bakıldığında ırki ve ekonomik unsurların fetihler üzerinde inkâr edilemez bir etkileyciliği olduğu bir gerçektir. Fakat Emevî dönemi fetihleri sadece bu olgu üzerinde değerlendirilmemeli, asıl amacın İslâm'ı yaymak olduğu unutulmamalıdır. İslâm'ın özellikle Hazarlar, Anadolu ve Ermenistan toprakları üzerinde cihanşümul bir din haline gelmesinde Emevîlerin katkısı göz önünde tutulmalıdır. Türklerin İslâm dini ile tanışmaları Emevîler sayesinde gerçekleşecek ve onların hâkimiyeti döneminde Müslüman olmaya başlayacaklardır. Emevîlerin izledikleri yanlış politikalarından dolayı Türk-Arap ilişkileri genel anlamda düşmanca gerçekleşse de Türklerin İslâm'ı Emevîler devrinde yakından öğrendikleri unutulmamalıdır. Özellikle Ömer b. Abdülaziz zamanında Türklerin İslamlaşması konusunda önemli adımlar atılmıştır. Mevâli politikası gibi yanlış bir politika izleyen Emevîlerin yine de İslâm'a ve Müslümanlığa hizmetleri inkâr edilmemelidir. Emevî Devleti'nin uygulamış olduğu ırki politikalar devlette başa geçen halifelerin dönemlerine göre farklılık göstermekle birlikte, Emevîlerin günümüze gelen negatif rivayetleri genellikle onlarla ilgili bilgilerin Abbasiler döneminde yazılmış olmasıdır. Mekke'nin fethine kadar İslâmiyet aleyhine faaliyet gösteren müşrik Emevîler fetihden hemen

¹⁸ Köymen, *Kuruluş*, s.21-23.

¹⁹ Yazıcı (2008), *İlk Türk-İslâm Devletleri*, s.65.

²⁰ Ahmet Güner, *Tarikatlar Ansiklopedisi*, Milliyet Yay., İstanbul, 1991, s.124.

sonra İslâmiyet'i kabul etmişlerdir. Geç dönemde Müslüman olmalarına rağmen önemli görevlere getirilmişlerdir.²¹

Emevî halifelerinin birkaçı dışında genel Emevîler Dönemi, Hûlefa-i Raşidin döneminden sonra İslâm fetihlerinin yeniden başlaması açısından önemlidir. Emevîler ile Türkler arasındaki ilişkiler dostane ilerlememiş Türklerin yaşadıkları bölgeler Emevî egemenliğine girerken Emevîler büyük bir dirençle karşılaşmışlardır. Emevî-Türk ilişkileri genel anlamda öncelikle ilk akınlar dönemi, hâkimiyet kurma dönemi Türkler arasında birliğin sağlandığı dönem ve Emevîlerin hâkimiyeti yitirdikleri dönem ve daha sonra tekrar Emevî hâkimiyetine girilen dönem olarak incelenebilir. Mâverâünnehir bölgesine İslâm kısım kısım yayılmıştır. Mâverâünnehir'in en önemli bölgeleri; Toharistan, Soğd, Harezm Huttel, Fergana ve Şâş bölgeleridir. Bu bölgede Arap ordularının karşısına çıkan ilk topluluk Akhunlar'dır. Bu bölgede akımlarının yanında yer alan diğer bir grup ise Buhtiyûn olarak adlandırılan Akhunlar'dan olmayan Türklerdir. Emevîler Dönemi Türk-Arap ilişkileri bu bölgede yapılan fetih hareketleri ile başlamış ilişkiler daha çok Horasan ve Mâverâünnehir bölgesindeki valiler etrafında şekillenmiştir. Muâviye tarafından ilk fetihler döneminde Horasan'ın fethi ile görevlendirilen Abdullah b. mir, Türklerden bir grup ile Kikân ülkesinde karşılaşmış ve hepsini öldürmüştür.²² Yine Horasan valiliğine görevlendirilen Ziyad b. Ebih zamanında 665 yılında Ceyhun Nehri'nin ötesinde bulunan Türk toprakları fethedilmiştir. Emevîler tarafından yapılan fetihlerin kalıcı olabilmesi için bu bölgelere Müslüman Arap nüfusu yerleştirilmiştir. Hakem b. Amr zamanında Horasan'a Türklerin yaşadığı bölgelere birçok sefer düzenlenmiş ve bu seferlerden birçok ganimet elde edilmiştir. Bu dönemde Ceyhun Nehri geçilmiş ve Mâverâünnehir bölgesine girilmiştir. Rebî' b. Ziyâd valiliği döneminde Müslüman ailelerinin fethedilen yerlere iskân ettirilmesi ile birlikte bu bölgeler kesin olarak İslâm toprağı olmuştur. Onun döneminde de Kûhistan şehrinde bulunan Türkler ile mücadele edilmiştir. Daha sonra gelen diğer Horasan valileri de Türkler ile mücadelede bulunmuş, Emevî valileri ve komutanları zaman zaman zorlansalar da akınlarda başarılı olmuşlardır.²³

Emevîler dönemindeki fıkıh anlayışı (kitap ve sünnetten anlaşılan elde edilen bilgiler) Hûlefa-i Râşidîn dönemindeki gibi kitap ve sünnet arasında bir muhalefet olmadan ilerlememiş, aykırı davranışlar sergilenmiş ve sünnet ve Hûlefa-i Râşidîn yolundan ayrılmışlardır.²⁴ Fakat Emevîler Arap tarihçilerinin anlattığı gibi İslâmiyet'e düşman değillerdir. Emevîler genel manada din ve dini hukukla değil siyasi idare ile ilgilenmişler, İslâm dini idealleri ile Emevî idaresi ortaya yeni bir Arap-İslâm toplumu çıkartmıştır. İslâm hukukunun özündeki eğilimleri ikmal etseler de Kur'an tarafından belirlenmiş kısas meselesine müdahale etmişlerdir. Cezalandırmalarda Kur'an'da yer alan hükümlerle pek uyumlu hareket etmemişlerdir. İlk dönem İslâm'da bulunan hakemlik vasfının yerini kadılık almıştır. Kadılık, Emevî devrinin kendine has İslâmî bir müessesesi olmuştur. 715-720 yılları arasında kadılar uzman kişiler tarafından tayin edilmiş ve onların asıl önem verdikleri şey Örfi hukukun Kur'an ve İslâm kurallarına uygun olup olmadığını incelemek olmuştur. Böylelikle son Emevî devri idare ve kamu uygulamaları İslâm'ın dini hukuku şeklini almıştır.²⁵ Yaklaşık

²¹ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3*, Ensar Yay., İstanbul, 2011, s. 8-11.

²² Dadan, *Araplara Göre Türkler*, s.127-130; Apak, *Anahatlarıyla İslâm*, s.66-67.

²³ Dadan, *Araplara Göre Türkler*, s.131-144; Apak, *Anahatlarıyla İslâm*, s.68-70.

²⁴ Hayreddin Karaman, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslâm Hukuk Tarihi*, İrfan Yay., İstanbul, 1975, s. 57-58.

²⁵ Joseph Schacht, *İslâm Hukukuna Giriş*, Çev. Mehmet Dağ ve Abdulkadir Şener, OTTO Yay., Ankara, 2018, s.36-47.

89 yıl varlığını sürdüren Emevîler döneminde Türklerin İslâmiyet'i kabulü büyük gruplar halinde değil küçük toplulukların Müslümanlığı kabul edişi şeklinde olmuştur. İslâm dininin Türkler arasında yayılmasının gecikmesinin sebeplerinden en önemlisi şüphesiz Emevî idarecilerinin göstermiş oldukları tutum ve davranışlardır. Emevî idarecileri yani bölgeye gönderilen valiler genellikle akınları ganimet amaçlı gerçekleştirmiştir. Amaç İslâm'ı cihanşümul bir din haline getirmekten ziyade bölge toprakları bir çiftlik gibi kullanılmıştır. Arap ordularında görev alan Türklere az miktarda ödeme yapılmaktaydı. Emevîler'in uyguladığı Mevali politikasına göre Arap olmayan Müslümanlar ve İslâmiyet'i kabul etmiş Türkler, İktisadi ve sosyal açıdan ikinci sınıf vatandaş konumundaydı.²⁶ Emevîler döneminde İslâm dininin Türkler arasında yayılması ve Türklerin yeni dini benimsemeleri Horasan valisi Kuteybe b. Müslim, Halife Ömer b. Abdü'l-Aziz ve yine Horasan valisi Nasr b. Seyyar gibi sayılabilecek birkaç kişi dışında tam manasıyla gerçekleşmemiştir. Emevîlerin Türk yurtlarında yegâne amaçları vergilerin kesintisiz olarak toplanması olmuştur. Emevî Arap valileri Türklerin Müslüman olması konusunda onlara destek olacakları yerde genellikle köstek olmuşlar ve Türklerin dinamizm ve şevklerini kırmışlardır. Emevîlerin uyguladıkları zulümler karşısında elbette ki Türk yurtlarında karışıklık, iç isyan ve ayaklanmalar baş gösterecek ve bu durum birçok Müslüman Türk'ün hayatına mal olacaktır.²⁷ Arap-Hazar Türkleri ilişkileri Emevîler döneminde özellikle Velid b. Abdülmelik döneminde başlamıştır. Bu tarihin en önemli fethi el-Bâb'ın ele geçirilmesidir. Kuteybe b. Müslim döneminde Kuteybe'nin Ceyhun Nehri'ni aşırıp Beykent'ten sonra diğer merkezlere ulaşmasıyla birlikte bu ilerleyişten endişelenen Türk toplulukları Emevî ordularına karşı ittifak oluşturmuşlardır. Kuteybe b. Müslim 709 yılında Buhara'ya karşı yeni bir harekât başlatmıştır. Bu harekât karşısında Türk ve Soğd müttefik orduları başarılı olamamış, Müslümanlarla barışa razı olmuşlardır. Müslümanlar için Buhara'nın fethedilmesi Semerkant yolunu da açmıştır. Semerkant Müslümanlar ile herhangi bir savaşa girmeden anlaşma yaparak Müslümanların hâkimiyetine girmeyi kabul etmiştir. Kuteybe daha sonra sadece Semerkant'a hâkim değil burayı gerçek anlamda fethederek Müslümanlığa kazandırmıştır.²⁸

Kuteybe b. Müslim'in Horasan valiliğini burada valilik yapmış diğer devlet adamlarından ayıran en önemli özelliği; yanında bulunan insanların İslâm'ı yaymak için istekli oluşlarıdır. Akınlar düzenledikleri yerlerdeki bölge halkları da genellikle Emevî Araplarını mal ve köle peşinde koşan vurguncular olarak görmekte ve halk böyle bir devletin dinine girmekte istekli olmamaktadır. Kuteybe ile birlikte İslâm fetihleri bölgelerde kalıcı hale gelmiş ve bölge halkının düşünceleri değişmeye başlamıştır. Kuteybe'nin yaptığı en önemli işlerden bir tanesi de şehirlere ve köylere mescitler inşa ettirmesidir. Özellikle Buhara ve Semerkant'a yaptırılan mescitler önemli bir yer tutar. Buradaki mescitlere bölge halkına İslâm'ın öğretilmesi için âlim ve fakihler getirilmiş ayrıca Buhara, Semerkant, Fergana ve Şaş'a kadar yerel halkın içerisine Müslümanlar yerleştirilmiştir. Cuma namazlarına katılan halka iki dirhem verilmiş, bu uygulama özellikle fakir insanların ilgisini çekmiştir. Kur'an-ı Kerim ayetlerinin Farsça ve ana dilleri ile okunmasına izin verilmiş Arapça bilmeleri konusunda baskı yapılmamıştır. Bölgede bulunan putların çoğu Kuteybe tarafından yıktırılmıştır. Böylelikle Buhara, Semerkant ve Harezm bölgeleri İslâm kültür merkezleri haline gelmiştir. Mâverâünnehir fatihi olan Kuteybe Emevî Devleti sınırlarını Çin'e kadar genişletmiştir Çin imparatorunun bile çekindiği bu vali basit sebeplerden dolayı halife Süleyman b. Abdülmelik tarafından 715 yılında görevden alınmıştır. Bu durumun asıl sebebi,

²⁶Yazıcı (2008), *İlkTürk-İslâm Devletleri*, s.57.

²⁷Kitapçı, *Arap Irkçılığı*, s.7-9.

²⁸Apak, *Anahatlarıyla İslâm*, s.170-171.

halife Velid b. Abdülmelik'in ölümü üzerine veliahtlıktan azledilen kardeşi Süleyman'ın halife olması ve Kuteybe b. Müslim'in onun halifeliğini benimsememesinden çekinmesidir. Nitekim Kuteybe Süleyman Bin Abdülmelik halifeliğini tanımayarak ayaklanmıştı. Horasan ve Mâverâünnehir halkından destek göremeyen Kuteybe Emevî muhafız birlikleri tarafından bu durum Arapların Mâverâünnehir den geri çekilmelerinin başlangıcı olmuştur.²⁹ Ömer b. Abdü'l-Aziz'in halifeliği döneminde (717-720) halife Türk toplulukları arasında İslâm'ı yaymak adına onlara İslâm'a çağrı mektupları yazmış, Orta Asya halkının Müslüman olmaları adına cizye ve haraç vergilerini kaldırmış, Türkistan savaşlarını yasaklamış ve haksız yere alınan vergileri sahiplerine iade etmiştir. Ömer b. Abdü'l-Aziz haksız vergi toplayan ırkçı Emevî devlet adamlarına karşı çıkmış Kuteybe b. Müslim'den sonra İslâm ateşi sönmekten kurtulmuştur.³⁰

Ömer b. Abdülaziz'in halifeliği sosyal barış ve toplumsal restorasyon süreci olarak değerlendirilmektedir. Genel anlamda askeri faaliyetleri durdurarak içe dönük politikalar izlemiştir. Vatandaşların haklarını korumuş, her türlü kabilecilik anlayışını reddetmiştir. Müslümanlar arasında Arap-Mevali ayrımını ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Hariciler bile onun döneminde isyan faaliyetlerine ara vermişlerdir. Hutbelerde Hz Ali'ye dil uzatılmasını yasaklamış Ehl-i Beyt'e karşı samimi ilgisini belli etmiştir. En önemli uygulamalarından bir tanesi zulüm-kâr valileri azletmek olmuştur. Onun bu uyguladığı politikalar sayesinde Kuzey Afrika'da Berberiler ve Mâverâünnehir'deki Türkler arasında İslamlaşma yoğun bir şekilde gerçekleşmiştir. Hadis tedvini, halifenin teşvik ve desteği ile başlamış ilme ve ilim adamlarına gereken önemi vermiştir. Yaklaşık 2,5 yıl Emevî idaresini ele alan Ömer b. Abdülaziz, halifenin istişare ile seçilmesini yerleştirmeye çalışmış fakat bunu gerçekleştirilmeden vefat etmiştir. Ondan sonra yerine dini siyasetten uzak, saray eğlencesine önem veren Yezid b. Abdülmelik halife olmuştur.³¹ Nasr b. Seyyar Emevîlerin son Horasan valisidir. Hişam b. Abdülmelik halifeliğinin son yıllarında olan bu vali Mâverâünnehir'deki Türk-Arap mücadelesindeki üstünlüğün tekrar Araplara geçmeye başlamasında büyük rol oynamıştır. Onun bölgede uyguladığı siyaset, barışçı ve etnik unsurlara saygı siyasetidir. Bölge halkına iyi davranarak haraç miktarını azaltmış, halkın desteğini alması ile birlikte Semerkant'ı tamamen kontrol altına almıştır. Türkler bu dönemde de Müslümanlığa istekli ve kolay bir şekilde geçiş yapmıştır. Bu dönemden sonra Abbasî İhtilali gerçekleşecek ve durumlar değişecektir. Emevîlerin son dönemlerine doğru Velid b. Yezid zamanında Mevâli politikasının artmasının yanı sıra Arap toplumları birbirlerine düşman olmuşlar, böylelikle ilk defa Emevî ailesi kendi içinden parçalanmaya başlamıştır.³²

Abbasîler Dönemi Türk-Arap İlişkileri

Abbasîler, Hz. Muhammed'in amcası soyundan gelen hanedanlıktır. Bu durum Abbasîlerin itibar kazanmasına sebep olmuş, Abbasîler özellikle Horasan eyaletinde taraftar toplamıştır. Hz Muhammed'in amcası Abbas'ın torunlarından olan Muhammed Ali liderliğinde Emevîlere karşı bir ihtilal süreci başlamıştır. Emevîleri devirmek isteyen Abbasîler, hilafet üzerinde kendilerinin hak sahibi olduklarını söyleyerek özellikle doğu eyaletlerinde birçok taraftar toplamış, Hz. Ali taraftarlarını da yanlarına çekerek Arap halkının ve Arap askerlerinin de desteğini sağlamışlardır. Abbasîlerin Emevîlere karşı vermiş olduğu hilafet iktidarına geçme çabaları 747 yılında Horasan'da patlak vermiştir. Emevî Halifesi II.

²⁹Dadan, *Araplara Göre Türkler*, s.235-240.

³⁰Kitapçı, *Arap Irkçılığı*, s.12.

³¹Apak, *Anahatlarıyla İslâm*, s. 208-214.

³²Apak, *Anahatlarıyla İslâm*, s.277.

Mervan'ın 748'de Abbasîlerin başında bulunan İbrahim'i hapse attırması ile birlikte İbrahim'in kardeşi Ebu'l-Abbas 749'da kendini halife ilan etmiştir. 750 yılında Emevî Halifesi II. Mervan öldürülmüş, böylece Emevî hanedanlığı son bulmuştur. Emevî soyundan olan Abdurrahman b. Muaviye adlı birinin İspanya'ya gitmesinden sonra Kurtuba'da yeni bir Emevî Devleti kurulmuştur. Ebu'l-Abbas'ın kardeşi Cafer el-Mansûr Bağdat'ı hükümet merkezi yapmıştır.³³

Abbasîler iktidara, Emevî yönetiminden memnun olmayan Fars ve Türk unsurunun desteği ile gelmiş, kuruluşundan çok zaman geçmeden IX. yüzyılın ortalarına doğru otoritelerini kaybetmeye başlamışlardır. Abbasîlerin özellikle Horasan bölgesinde kuruluşundan beri etkili olmasından itibaren, Türk unsuru askeri bürokrasisinde fars unsuru ise idari bürokrasisinde yer almıştır. Zamanla Abbasî Devleti üzerinde Türk unsurunun nüfuzu artmış, özellikle Abbasî halifesi Mutasımbillah'ın Sâmerrâ şehrini kurmasıyla hilafet merkezi değişerek Türk komutanlar devlet yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Bu geçiş Abbasî Devleti'nde Sâmerrâ dönemi olarak adlandırılmaktadır. Abbasî Devleti'nin altı halife döneminde devletin merkezi Sâmerrâ olmuştur. Türkler bu dönemde sadece askeri alanda değil, halifenin kim olacağına karar verme yetkisi ile de devlette siyasi ve İdari alanda etkin hale gelmiştir. Sâmerrâ dönemi genellikle Abbasî Devleti'nde hâkimiyetinin sonu, Türk hâkimiyetinin başlangıcı olan dönemdir. Türklerin etkisini azaltmak için başkent yeniden Bağdat'a taşınsa da 936 yılında kurulan Emirü'l Ümeralık kurumundaki Türk varlığı, Türklerin yetkisini daha da genişletmiştir. Abbasî Devleti giderek otoritesini kaybetmekte ve halifelik sembolik bir hale gelmektedir. Şîi Büveyhoğulları'nın 945 yılında Bağdat'ın kontrolünü ele alması ile birlikte Emirü'l Ümeralık makamı da onların eline geçmiştir. X. yüzyıla gelindiğinde ise Abbasî hilafeti İslam dünyasında siyasi kontrolünü hem doğuda hem batıda kaybetmiştir. Bundan sonraki Abbasîler dönemi, devlet bünyesine karışan Şîi propagandalar ile geçmiştir. Abbasî Devleti bir yandan Şîi İsmail'i öğretilerle uğraşırken diğer yandan bu mezhebin savunucuları olan Karmatiler ve Büveyhoğulları ile mücadele etmektedir. Daha sonraki dönemlerde Endülüs Emevî Emir'i III. Abdurrahman'ın halifeliğini ilan etmesi ile ve Fâtîmi devletinin Şîi politikalarıyla uğraşmıştır. Nitekim 945 yılında İslam dünyasındaki halife sayısı üçe yükselmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesine çıkmasından önceki dönemde yaşanan bütün gelişmeler ayrı bir başlık altında İslam coğrafyasının bu dönemdeki durumu hakkında bilgi verilerek işlenecektir.³⁴

Selçuklu Öncesi Türk-Abbasî İlişkileri

Müslüman Araplar güçlenip fetih hareketlerine başlayıp İslâm'ın kendilerine sağladıkları birlik sayesinde dinlerini tüm cihana yaymak istediklerinde Bizans ve Sasanî gibi büyük devletlere karşı da savaşmaya başladılar. 632-661 yıllarında Sasanî topraklarına hâkim olup Türk sınırlarına dayandılar. 661-750 Emevî döneminde Türk yurtlarına Müslüman akınları gerçekleştirilmiş böylelikle Türk-Müslüman ilişkileri gelişip olgunlaşmıştır. Bu dönemde Çin sınırlarında yaşayan Türkler bile İslâm dininden haberdar olmuştur. Emevîler bu dönemde hem Kafkasya hem de Mâverâünnehir bölgesinde Türklerle uzun süren mücadelelere girmişlerdir. Kafkasya'daki Türkler Hazar Devleti hâkimiyeti içerisinde yaşamaktaydı. Mâverâünnehir bölgesindeki Türklere göre daha güçlü bir konumdaydılar. Müslüman Araplar Hazarlar ile anlaşma yoluna gitmişlerdir. Kuzeydoğu ve İran'daki Türk varlığı VII. yüzyıla denk gelmekte, bu dönemde Horasan'daki Türk nüfusu İslâmiyet oraya

³³ Güner, *Tarikatlar*, s.7

³⁴ Nurullah Yazar, *Büyük Selçuklu Dönemi İslam Siyaset Düşüncesi*, OTTO Yay., 2020, Ankara, s. 53-56; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK, 2000, s.6.

gelmeden önce yavaş yavaş artmaktaydı.³⁵ Ceyhun Nehri'nin kuzeyinin Türk yurdu olduğu dönemde, 665 yılında Emevîler bu nehri geçerek Mâverâünnehir bölgesine girmişlerdir. Emevîleri fetih politikalarını gerçekleştirebilmeleri için Merv kentini ordugâh yapmış, Herat ve Nişabur'a kuvvetleri yerleştirilmiştir. Yine önemli bir Türk ticaret merkezi olan Baykend 674'te Müslüman Araplar tarafından fethedilmiştir. Buradan Buhara üzerine yürüyen Araplar Buhara hükümdarı ile anlaşarak sayısı kaynaklara göre değişiklik gösteren bir Türk kitlesini (2000-4000), beraberinde Basra'ya götürerek onların iskânlarıyla özel olarak ilgilenmişlerdir. 677 yılında Semarkant Müslüman Araplar tarafından vergiye bağlanmış, fetihler Tirmiz'in alınmasıyla devam etmiştir. Horasan valisi Kuteybe b. Müslim ile birlikte fetih hareketleri son seviyeye Çin sınırlarına kadar ulaşmıştır. Ondan sonraki dönemlerde fetih hareketleri yavaşlamış, en son olarak Toharistan, Mâverâünnehir ve Harezm bölgelerinde hâkimiyet kurmuşlardır.³⁶ İhtişamlı bir dönem geçiren Emevî Devleti, uyguladıkları Mevâlî politikası ile toplumsal ayrışmaların sonucunda Arap kabileleri arasında mücadeleler şiddetlenmiş, Şîi ve Harici muhalefetin yıkıcı bir hal almasıyla 744 yılından itibaren devletin hükümleri tanınmaz hale gelmiştir. Devlete karşı isyan edenler Abbasî siyasi bayrağı altında toplanmaya başlamış, Ebu Müslim'in idaresinde Horasan'da açıkça ortaya çıkmışlardır. Horasan valisinin Abbasîlerle mücadelesi sonuçsuz kalınca Ebu'l Abbas Kûfe'de Abbasî Halifesi olarak seçilmiştir. Son büyük Emevî direnişi olan Büyük Zap Savaşı'nda Abbasîler muvaffak oldu ve böylece Emevî Hilafeti son bulmuş oldu.³⁷

750 yılında İslâm dünyasında Abbasîler yönetimi ele geçirmesiyle birlikte idari, askeri, siyasi ve ilmi alanda çok büyük değişiklikler yaşanmıştır. İktidara geldikleri yıl İslâm tarihinin en önemli dönüm noktalarından birini teşkil etmiştir. 751 yılında Çin ile gerçekleşen Talas Savaşı'nda Türkler Horasan valisi Ebu Müslim'den yardım istemişler, Ebu Müslim'in komutanlarından Ziyad b. Salih bu savaşta büyük rol oynayarak savaşın Türkler lehine sonuçlanmasında etkili olmuştur. Savaş sonucunda Karluk Türkleri bağımsız olarak bir devlet kurmuşlardır. Böylece Türkler Arapları yakından tanıma fırsatı bulmuşlar, Araplar da ilk dönemlerden itibaren Türkleri istihdam etmeye başlamışlardır. Emevî yıkılışından sonra, Emevîlere mensup olanlar her tarafta katledilmeye başlanmıştır. Abbasî devrimini gerçekleştirenler Horasan, Buhara, Toharistan, Harezm şehirlerinde yaşayan çoğunluklu Türk olan halk kesimi olmuştur. Özellikle Horasan'da olmasının sebebi Arap olmayan milletlerin yoğunlukla burada olmalarıdır.³⁸ Abbasîler, Emevîler'in mülk-devlet anlayışı yerine dine dayalı devlet şeklini benimsemişlerdir. Arap ve mevali arasındaki fark ortadan kaldırılmış, hatta mevali daha üstün bir konuma gelmiştir. Horasanlılar ise devletin yüksek makamlarına erişmişlerdir. Halife Mansur döneminde devlet içerisindeki İran nüfusu kırılmamış, Bermekiler siyasi bir güç kazanmış, Harun Reşid döneminde bu güç kırılrsa da oğulları döneminde tekrar Arap-İran iç çatışmaları başlamıştır. Halife Me'mun zamanında Türklerin askeri olarak bir denge unsuru olabileceği öngörülerek Türklerin askeri birliklerin içerisinde bulunması devlet politikası haline gelmiştir. Ondan sonra gelen halife Mu'tasım Türklerin desteği ile hilafet makamına gelmiş, o da ordusuna Türk alımını önemsemiştir. Öyle ki 836'da Sâmerâ şehrinin kurarak Türk birlikleriyle birlikte hilafet merkezini buraya taşımıştır. 892

³⁵ Mehmet Emin Şen, "Selçuklu Öncesi Hilafet Merkezinde Türk Askeri Varlığı", *SDÜ Fen-Edebiyat Fak. Sos. Bil. Dergisi*, S.47, 2019, s.222.

³⁶ Şen, "Hilafet Merkezinde Türk Askeri", s.223.

³⁷ Nesimi Yazıcı (1992), *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Ankara Ü. İlahiyat Fak. Yay., Ankara, s.4.

³⁸ Şen, "Hilafet Merkezinde Türk Askeri", s.225.

yılına kadar Türklerin ön planda olduğu Sâmerrâ devri yaşanmıştır. Türk kumandanları idari kadrolara hâkim olmaya başlamış, devlet yönetiminde söz sahibi olmuşlardır.³⁹

Türk hâkimiyetinden rahatsız olan halifeler fırsat buldukça Türk kumandanlarını öldürüyorlardı. Halifeler ve Türk kumandanları arasındaki mücadeleler merkezin tekrar Bağdat'a taşındığı 892 senesine kadar devam etmiş, iç çekişmeler ve diğer devletlerin yıkıcı politikaları ile devlet otoritesi bozulmaya başlamıştır. Abbasî devletin işleyiş dönemleri genel olarak otoritenin halifenin elinde olup olmayışına göre ayrılmıştır. Özel olarak ise bu ayrım otoritenin Selçuklu öncesi Türklerin hâkimiyeti, Büveyhî hâkimiyeti ve Selçuklu Türkleri hâkimiyeti olarak belirginleşmiştir.⁴⁰ Abbasîlerde halife Mütevekkil'den sonra başa Muntasır geçmiş, o da Türklere düşmanca tavır takınmıştır. Daha sonra başa geçen halife Müstain de aynı tutumu göstermiş kuvvetleriyle birlikte Sâmerrâ'dan Bağdat'a geçerek halifeliğin merkezini değiştirmek istemişse de başarılı olamamıştır. Türk kesimi hapiste olan Mu'tezz'i Sâmerrâ'da halife ilan etmişlerdir. Böylece hem Bağdat hem de Sâmerrâ'da olmak üzere iki halifenin varlığı sorunu doğmuştur. Daha sonra Müstain'in öldürülmesiyle bu durum son bulmuştur. İç çekişmelerle geçen halifelik dönemi bir değişim sürecine girerek Emîrül Ümerâ'lar dönemi adı verilen bir süreç yaşamıştır. Bu görev Türk komutanlar yürütmekteydi. 945'te son Emîrül Ümerâ olan Türk Tüzün'ün ölümüyle Bağdat'ta siyasi otorite zayıflamış ve Büveyhî iktidarı gerçekleşmiştir.⁴¹

Abbasîlerin 4. ve 5. yüzyıllardaki durumu Büveyhî egemenliği altında geçmiştir. Bu devir merkezi otoritenin ortadan kalkıp, İslâm coğrafyası üzerinde farklı hanedanların ortaya çıktığı bir özellik taşımaktadır. Halifenin sadece dini otoritesi kalmıştır. Sünni Abbasîlere karşı düşmanlık besleyen Şîî Büveyhîler Abbasî halifesini asla meşru saymamıştır. Halifeliği bağlı bir görüntü sergilemelerinin nedeni sadece siyasi çıkar amaçlı olmuştur. Halifeliğe bağlı olmayan bir siyasi oluşumun Ortaçağ Sünni dünyasında yer edinme şansının olmayacağını onlar da çok iyi bildikleri için Şîî bir devlet kurma yoluna gitmemişlerdir. Halife Müstekfi ile birlikte Büveyhîler hutbelerde adını halifeyle birlikte okutmuş ve hatta paralara adını yazdırtmıştır. 946-947 yılları Büveyhîlerin baskılarının şiddetli olduğu dönemlerdir. Abbasîlerin elinde sadece dini nüfuzları kalmış bulunmaktaydı. Abbasîlerin Büveyhîlerin elinden kurtuluşu Selçuklu Türkleri ile mümkün olacak fakat halifelerin bağımsızlık evresi çok uzun sürmeyerek Abbasî Devleti 1258'de son bulacaktır.⁴²

Hilafet makamının Emevîlerden Abbasîlere geçişi sadece bir hanedan değişikliği ya da sadece başkentin Şam'dan Bağdat'a taşınması meselesi değildir. Önemli olan, Abbasîlerin devletin temel politikasında yapmış olduğu değişikliklerdir. Emevîler çok geniş sınırlara ulaşıp vergiler yoluyla birçok topluluğu kendisine bağlı kılsa da devlet ve topluluk arasında gerçek bir bağ kuramamıştır. Emevîler eşitlikçi ve haklara önem veren bir idare sistemi oluşturamamış Cahiliye Devrinde görülen kabileler arası kan davaları devam etmiştir. Abbasî İhtilali ile birlikte Emevîlerden devralınan devlet idaresi olabildiğince hızla düzeltilmeye çalışılmış, Türk-Arap ilişkileri dostane bir seviyeye gelmiştir. Özellikle Abbasî halifesi Câfer el-Mansur'un Türkleri devlet hizmetinde ilk defa vazifelendirmesi ile birlikte Türker'in İslamiyet'e girmesi kolaylaşmıştır. Halktan sürekli olarak vergi toplayan Emevî valilerinin yerini Müslümanlığı kabul edenlere maaş bağlanacağını vaat eden Abbasî valileri almıştır.

³⁹ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.1, 2000, s.35.

⁴⁰ Şen, "Hilafet Merkezinde Türk Askeri", s.224.

⁴¹ Şen, "Hilafet Merkezinde Türk Askeri", s.231-232.

⁴² Mehmet Nadir Özdemir, "Abbasî Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.24, 2008, s.317; Yazıcı (1992), *İlk Türk-İslâm Devletleri*, s.8-9.

Halife Me'mun ve Mu'tasım dönemlerinde Mâverâünnehir 'in büyük çoğunluğu İslamiyet'i kabul etmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinde Abbasî hâkimiyetindeki ve Türklerin yaşadığı yerlerdeki Medreselerin, ticaretin bununla birlikte ribatların, Sâ mânîlerin fethettikleri bölgelere İslamiyet'i yaymasının ve Türkleri bu bölgelere yerleştirmelerinin ve sûflüğün önemi büyüktür.⁴³

Sonuç

Türklerin tam anlamıyla ne zaman Müslüman olduğu net olarak tarihlendirilmesi de hangi dönemlerde ve hangi süzgeçlerden geçerek İslamiyet'le tanışma fırsatı buldukları dönemler bellidir. Türklerin Müslümanlığa geçişlerinde kendi dinlerinin İslam ile benzerliği ve İslam'ın kabulünün gerekliliği toplu bir şekilde bu dine geçmelerini sağlasa da başta bireysel olarak küçük gruplar halinde İslamiyet'e geçmişlerdir. Emevîler döneminde bölge halkı İslam'ı tanımış ve bu dönemde Emevî valilerinin olumsuz tavırlarından dolayı Türkler İslamiyet'e geçmeyi saf değiştirmek olarak algılamıştır. Türk halkı İslamiyet'i Hakanlarının Müslüman olmasıyla değil, dönemlerine göre İslam'ı seçmek ve kabul etmek makul bir hal aldığına seçmişlerdir. Emevî dönemi Türkler açısından savaşlar ve mücadeleler ile geçse de sonraki devirleri etkileyen bir özelliğe sahiptir. Nitekim İslam'ı tanıdıkları dönem bu dönem olmuş ve daha sonra güç ve iktidar meselelerinde İslamiyet'in gücünü de görmüşlerdir. Abbasîler döneminde Arap-Türk ilişkilerinin yumuşaması ve Türklerin önemli görevlere getirilmesi ile Türkler arasında İslamiyet daha kolay yer edinmiştir. Tabi ki bu dönemde Abbasî halifelerinin Şîi devletlerin tehlikeli faaliyetleri arasında kalması ve hilafetin zayıflamasıyla birlikte Sünni halifelüğün tehdit ve tehlikelerden karşı korunmak için Türklerin koruyuculuğu seçmeleri de önemli bir noktadır. Türkler Abbasî döneminde ve bu dönemden sonra kitleler halinde İslamiyet'e girmiş, hem kendi bölgelerinde hem de Abbasî devletinin hâkimiyet kurduğu bölgelerde büyük bir güç haline gelmiştir. Abbasîler arasında gerçekleşen Selçuklu-Abbasî evliliklerinin de bu yükselmedeki payı oldukça önemlidir. Büyük Selçuklunun son dönemlerine doğru halifelerin iktidarı ve gücü tekrar ellerine almak istemeleri ile ilişkiler bozulmuş, Selçuklu taht mücadelelerinden faydalanarak az da olsa başarılı olmuşlardır. Daha sonra meydana gelecek olan Oğuz İsyanı ile birlikte Büyük Selçuklu Devleti tarih sahnesinden çekilmeye başlasa da İslamiyet bu dönemden sonra Arap dini değil Türk dini olarak anılacaktır.

KAYNAKÇA

- Apak, Âdem. *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3*. İstanbul: Ensar Yay., 2011.
- Arıkan, Âdem. *Büyük Selçuklular Döneminde Şîa*, İstanbul: İstanbul Ü. SBE. Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Dokta Tezi. 2010.
- Güner, Ahmet. *Tarikatlar Ansiklopedisi*, İstanbul: Milliyet Yay.,1991.
- Dadan, Ali. *Eski Araplara Göre Türkler*, İstanbul: *Hikmetevi Yay.*, 2017.
- Sevim, Ali. *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara: TTK, 2000.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Abbasîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.1, 2000, s.32-38.
- Karaman, Hayreddin. *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul: İrfan Yay., 1975.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yay., İstanbul. 1997.

⁴³Yazıcı (2008), *İlk Türk-İslâm Devletleri*, s.61-64.

Schacht, Joseph. *İslâm Hukukuna Giriş*, Ankara: OTTO Yay., Çev. Mehmet Dağ ve Abdulkadir Şener, 2018.

Aydın, M. Akif. *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Hars Yay., 2007.

Köymen, M. Altay. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Cilt I Kuruluş Devri*, Ankara: TTK, 1993.

Şen, Mehmet Emin. “Selçuklu Öncesi Hilafet Merkezinde Türk Askeri Varlığı”, Isparta: *SDÜ Fen-Edebiyat Fak. Sos. Bil. Dergisi*, S.47, 2019, s.222.

Özdemir, Mehmet Nadir. “Abbasî Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.24, 2008, s.315-367.

Yazıcı, Nesimi. (1992), *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Ankara: Ankara Ü. İlahiyat Fak. Yay.

Yazıcı, Nesimi. (2008), *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Ankara: TDV Yay., 2008.

Yazar, Nurullah. *Büyük Selçuklu Dönemi İslam Siyaset Düşüncesi*, Ankara: OTTO Yay., 2020.

Turan, Osman. *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yay., 2003.

Kitapçı, Zekeriya. *Emevîler Devri Arap Irkçılığı Orta Asya’da İslâmiyet ve Türkler*, Konya: Yedi Kubbe Yay., 7. Baskı. 2015.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Vichy Fransa'sı ve Hür Fransa Mücadelesi *

Fikret ÇİFTÇİ¹

Özet

1930'lu yılların ortalarında Avrupa'da baş gösteren Alman ve İtalyan tehdidi, ülkeleri ittifak arayışına sevk etti. Bu durum, Fransa'nın Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etmesini ve iki ülkenin İngiltere ile imzaladıkları ittifak anlaşmasıyla müttefik olmalarını sağladı. Savaşın başında Fransa'nın Almanya karşısında yenilmesi ve İngiltere'nin adasına çekilmesi Türkiye'nin gayri muhariplik durumunu ilan etmesine neden oldu. Fransa'da Mareşal Petain Vichy Hükümetini kurarken, mücadelenin sürdürülmesinden yana olan General de Gaulle İngiltere'de Hür Fransa hareketini oluşturdu. Vichy ve Hür Fransa arasında başlayan mücadele Türkiye'de de cereyan etti. Savaş süresince Ankara, resmi hükümet olması nedeniyle Vichy Yönetimi ile ilişkilerini sürdürdü. Bu durum, Kasım 1942'de kuzeybatı Afrika'nın Müttefikler tarafından ele geçirilmesi ve Almanya'nın Fransa'nın tamamını işgal etmesinden sonra değişmeye başladı. Hür Fransa Hareketi, Müttefikler cephelede başarı kazandıkça güçlendi ve Ankara'dan Türkiye'de temsilci bulundurma hakkını elde etti. Vichy Hükümeti ile mücadeleyi kazanan General de Gaulle, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetini kurdu. Geçici Hükümetin Müttefikler ve özellikle Ankara tarafından tanınması beklendiği kadar kolay olmadı. Bu kapsamda çalışmada, Türkiye'de cereyan eden Vichy Fransası-Hür Fransa mücadelesine yönelik Türk Hükümetinin tutumu ve Geçici Hükümetin Ankara tarafından tanınmasında İngiltere'nin etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Vichy Hükümeti, Hür Fransa, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti, General de Gaulle.

Vichy France and Free France Struggle in Turkey During World War II

Abstract

The German and Italian threat that emerged in Europe in the mid-1930s urged the countries to seek alliances. This situation enabled France to accept Hatay's accession to Turkey and the two countries to become allies with the alliance agreement they signed with England. At the beginning of the war, the defeat of France against Germany and the withdrawal of England to the island caused Turkey to declare the non-combatant status. While

* Bu makale İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "1938-1950 Dönemi Türk-Fransız İlişkileri" başlıklı doktora tezden üretilmiştir.

¹ Dr., fikret.ciftci@hotmail.com, ORCID:0000-0001-5935-4426

Marshal Petain established the Vichy Government in France, General de Gaulle, who was in favor of the continuation of the struggle, formed the Free France movement in England. The struggle that started between Vichy and Free France took place also in Turkey. Ankara, during WWII, maintained relations with the Vichy Administration as the official government. This situation began to change in November 1942 after the Allies capture of northwest Africa and the German occupation of all of France. The Free France Movement get stronger as the Allies gained success at the battlefield and obtained from Ankara the right to have a representative in Turkey. General de Gaulle, who won the struggle with the Vichy Government, established the Provisional Government of the French Republic. Recognition of the Provisional Government by the Allies and especially Ankara was not as easy as expected. Within this scope, in this study, the attitude of the Turkish Government towards the Vichy France-Free France struggle that took place in Turkey and the influence of England on the recognition of the Provisional Government by Ankara were tried to be revealed.

Keywords: World War II, Vichy Government, Free France, Provisional Government of the French Republic, General de Gaulle.

Giriş

Lozan'dan kalan sorunların çözüme kavuşturulmasından sonra normalleşmesi beklenen Türk-Fransız ilişkileri, Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeyi öngörmesi üzerine, Hatay meselesi nedeniyle tekrar sorunlu bir döneme girdi. Söz konusu dönem aynı zamanda Avrupa'da savaşın ayak seslerinin duyulmaya başladığı bir dönemdir. Avrupa'da baş gösteren Alman ve İtalyan tehdidi, Türkiye'yi ittifak arayışına sevk ederken Fransa'yı da Ankara'yı yanında müttefik olarak görmeye yöneltti. Bu durum, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını ve iki ülkenin İngiltere ile imzaladıkları ittifak anlaşmasıyla müttefik olmalarını sağladı.

Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında Üçlü İttifak Antlaşması'nın imzalandığı 19 Ekim 1939 günü II. Dünya Savaşı çoktan başlamış, Almanya ve Sovyetler Birliği, Polonya'ya saldırmış ve söz konusu ülkeyi aralarında paylaşmışlardı. Avrupa'nın doğusu ve kuzeyinde cereyan eden savaş 1940 yılının mayıs ayında itibaren Avrupa'nın batısına sıçradı. Almanya, zırhlı birliklere ve hızlı harekete dayanan Yıldırım Harbi sayesinde kısa sürede Hollanda ve Belçika'yı saf dışı bıraktı ve aynı başarıyı Fransa karşısında göstermeye başladı.

Almanya'nın Fransa'ya yönelik taarruzlarının hızla gelişmesi ve Paris'e yönelmesi üzerine Fransız Hükümeti 9 Haziran 1940 günü Paris'i boşalttı. Fransız ordusu dağılmış, savaşma azmini kaybetmiş ve Alman ordusu karşısında tutunamayacak durumundaydı. Fransız ordusunun cephedeki başarısız durumunun ortaya çıkması üzerine Başbakan Paul Reynaud ve Savunma Bakanlığı Müsteşarı General Charles de Gaulle, azami sayıda birlik ile

Cezayir'e geçmeyi ve mücadeleye oradan devam etmeyi planladılar. Reynaud, söz konusu plana uygun olarak hazırlıklar yaptırırken Almanya ile bir ateşkes yapmayacağını bildirdi (Özen ve Akdevelioğlu, 2016:155-156).

Fransız Hükümet üyeleri ve komuta kademesi arasında Başbakan Reynaud ve General de Gaulle'ün bu planına karşı olanlar da yer alıyordu. Bahsi geçen kişilerden en önemlisi, Birinci Dünya Savaşı'nın Verdun kahramanı, kamuoyu tarafından iyi bilenen ve saygı duyulan Mareşal Philippe Petain idi. Mareşal, Fransa'yı içinde bulunduğu bu zor durumdan kurtarabilecek tek kişi olarak görülüyordu (Özen ve Akdevelioğlu, 2017: 85-86). Aynı şekilde askeri durumun kötüleşmesi üzerine Suriye'den çağrılarak Başkomutanlık görevine getirilen ve ordunun vaziyetini gördükten sonra Başbakan'dan ateşkes talep etmesini isteyen General Maxime Weygand'ın görüşlerinin Fransa kamuoyunun gözünde büyük önemi bulunuyordu (Bonnet, 1961: 329). Fransızlar, Mareşalin sahip olduğu ün sayesinde, Almanya ile uygun şartlarda barış yaparak Alsace-Lorraine hariç imparatorluğu ve donanmayı elinde tutabileceğini düşünüyorlardı (Erkin, 2010: 465).

Fransa'nın Yenilmesi ve Hür Fransa Hareketinin Ortaya Çıkması

Almanya'nın Fransa içindeki harekâtı başarılı bir şekilde devam ederken 10 Haziran 1940'da İtalya savaşa girdi. Söz konusu gelişmenin ertesi günü İngiliz ve Fransız Büyükelçiler Türkiye'den, Üçlü Paktın ikinci maddesinin uygulanmaya başlanmasını ve bu kapsamda; İtalya ile ilişkilerin kesilmesini, genel seferberliğin ilan edilmesini, deniz ve hava üslerinin istifadelerine açılmasını ve İtalya'ya harp ilan edilmesini talep ettiler. Ayrıca, Montreux Anlaşmasının 21'inci maddesini uygulayarak Boğazlar'da gerekli tedbirlerin alınmasını, Türkiye'deki İtalyanların enterne edilmesini ve İtalyan bayrağı taşıyan ya da söz konusu ülkeye ait veya bu ülkeden gelen emtia yükü taşıyan vapurların hareketlerine mâni olunmasını da istediler. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, 13 Haziran 1940 sabahı büyükelçilere Hükümetinin bugünkü şartlarda Üçlü Paktın 2'nci maddesini kayıtsız şartsız uygulamasının, Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile ihtilafa sevk edebileceği, bu nedenle paktın iki numaralı protokolünü uygulamaya karar verdiğini bildirdi. Daha sonra Başbakan Refik Saydam, 26 Haziran 1940'da TBMM'de yaptığı konuşmada Türkiye'nin gayrı muhariplik durumunu ilan etti (Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), 1973:8-12).

Savaşa girmeyerek gayri muhariplik durumunu ilan eden Ankara'nın bu kararında etkili olan hususlardan biri de Fransız ordusunun cephelerdeki başarısızlığıdır. Dışişleri Bakanı Ş. Saraçoğlu bu durumu kendisiyle görüşen Fransız Büyükelçi Rene Massigli'ye, 9 Haziran'a kadar Fransa'nın düştüğü durumdan doğrulabileceğine inandıklarını ancak bu tarihte, Fransız ordusu hakkında gelen bilgilerin kendilerini ihtiyatlı davranmaya sevk ettiğini belirterek ortaya koydu. Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde ısrar eden R. Massigli, elçiliğin Fransa'daki gerçek durumu bilmediğini kabul etmektedir. Fransa'dan büyükelçiliğe gönderilen telgraflarda, direnişin hiçbir şekilde kırılmadığı ve hükümet ve millet olarak İngiltere ile birlikte savaşı sürdürme konusunda daha kararlı oldukları belirtilmekteydi (Massigli, 1964: 437-438).

Paris'in Almanlar tarafından ele geçirilmesi, Fransızların ümidini daha da kırdı. Başbakanın kabinede yaptığı tasfiyeye rağmen hükümet içinde ve parlamentoda Mareşal Petain ve General Weygand'ın başını çektiği mütareke yanlılarının sayısı daha da arttı. (Özen vd., 2016: 156). Mücadelenin sürdürülmesinden yana olanların azınlıkta kalması ve İngiltere ile ABD'den talep ettiği yardımı alamaması üzerine Paul Reynaud, 16 Haziran günü istifa etti ve Mareşal Petain yeni hükümeti kurdu. Yeni kurulan Fransız Hükümeti, İspanyol Hükümeti aracılığı ile Almanya'ya mütareke şartlarını sordu (Erkin, 2010: 467). Fransa'daki hükümet değişikliği üzerine İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Bordeaux'da bulunan İngiliz irtibat subayını geri çağırdı (Churchill, 2005: 365). Savaşı sürdürmekten yana olan General de Gaulle, 17 Haziran 1940 sabahı, Bordeaux'dan ayrılacak olan İngiliz irtibat subayınınuçağı ile Londra'ya gitti. Ertesi günün akşamı General de Gaulle, BBC radyosundan "18 Haziran Çağrısı" (Gaulle, 1951: 67-71) olarak bilenen ve Fransızların İngiltere'nin yanında savaşı sürdüreceğini beyan ettiği konuşmayı yaptı.

"Son söz söylenmiş midir? Ümitler kaybolmalı mıdır? Hezimet nihai midir? Hayır, davayı iyi bilen bir adam olarak konuşan ben, size diyorum ki, Fransa için hiçbir şey kaybolmamıştır. Bizi mağlûp eden aynı vasıtalar, birgün bizi tekrar zafere ulaştırabilir. Bu savaş yalnız bahtsız memleketimizin topraklarıyla hudutlanmış değildir. Bu harp Fransa meydan muharebesi ile son bulmuş da değildir. Bu harp bir dünya savaşıdır. Bugün zırhlı kuvvetlerle yıldırımla vurulmuş dönen bizler, ileride daha üstün bir zırhlı kuvvetle hasmı mağlûp edebiliriz. Dünyanın kaderi bahis konusudur. Ne olursa olsun Fransız mukavemetinin alevi sönmemelidir ve sönmeyecektir" (Fransa Büyükelçiliği Enformasyon ve Basın Servisi, 1968: 7).

General de Gaulle, Fransızlara mücadeleyi sürdürme yönünde çağrıda bulunurken Fransa'da kurulan yeni hükümet, 22 Haziran 1940'da I. Dünya Savaşı sonunda Versailles

Anlaşmasının imzalandığı vagona Almanya ile mütarekeyi imzaladı (Azema, 1990: 189-191). İmzalanan mütareke sonucunda, Fransa ikiye bölündü ve başkent Paris dâhil ülkenin kuzeyi ve doğusu ile Atlantik kıyılarındaki limanlar Alman işgali altına girerken Serbest Bölge olarak adlandırılacak olan Fransa'nın orta ve güneydoğusu ile Akdeniz kıyılarında bağımsız bir hükümet kurulmasına müsaade edildi. İtaya ile de aynı esaslarda bir mütareke imzalandı ve Fransa-İtalya sınırında küçük bir bölge İtalya'nın kontrolüne verildi (Bonnet, 1961: 331). Fransa'da kurulan bu yeni hükümetin merkezi Vichy şehrinde olması dolayısıyla "Vichy Fransası" veya "Vichy Hükümeti" olarak adlandırıldı.

Londra'ya geçerek savaşın sürdürülmesi fikrini savunan General de Gaulle'ün amacı; Fransa'yı işgalden kurtarmak ve Almanya ile iş birliği yapan Vichy Hükümetini ortadan kaldırmaktı. Ancak de Gaulle'ün başlattığı bu mücadele, başlarda gerek siyasetçiler gerekse Fransız halkı arasında gerekli desteği bulamadı. İlk aşamada üç üst rütbeli general katılırken, Reynaud Hükümetinden ise daha alt kademedede görevlerde bulunmuş kişiler katıldı. General de Gaulle'ün yaptığı bu çağrıya uyanlar Londra'ya giderek ona katıldılar (Özen vd., 2017: 87-88). Söz konusu dönemde İngiltere'de, Dunkerque'ten tahliye edilerek Alman kuvvetleri tarafından imha edilmekten kurtarılan 100 binden fazla Fransız askeri bulunuyordu. Kurtarılanların büyük bir kısmı İngiltere'den ayrılmak istedi ve yalnızca 7 bin kişilik küçük bir kuvvet General de Gaulle'ün safında yer aldı. Mücadeleyi sürdürmek maksadıyla Londra'da Fransız Generalin etrafında toplanan bu küçük grup "Hür Fransa" (La France Libre) "Savaşan Fransa" (La France Combattante) adını aldı (Özen vd., 2016: 161).

Vichy Büyükelçisinin Türkiye'deki Hür Fransa Taraftarlarının Faaliyetlerini Engelleme Girişimleri

Fransa, Almanya ile mütareke imzaladıktan sonra fiziki olarak ikiye bölündüğü gibi Fransızlar da Vichy taraftarı ve Hür Fransa taraftarı olmak üzere ikiye bölündü. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de yaşayan Fransızlar arasında da Hür Fransa Hareketini destekleyenler ortaya çıktı. Bu isimlerden biri de 1939-1940 yılları arasında Fransa'nın Ankara Büyükelçisi olarak görev yapan Rene Massigli'dir. Haziran 1940'ta Fransa içerisinde ilerleyen Alman orduları, Fransız ordusunun Büyük Genel Karargâhının Balkanlar ve Ortadoğu'ya ait yazışma dosyalarının muhafaza edildiği vagonu ele geçirdi. Alman Basın Bürosu, Fransa'nın Ankara Büyükelçisi R. Massigli tarafından gönderilen raporları, tahrif

ederek² yayımladı. Alman Hükümeti, yayımlar ile bir yandan Balkanlar'da tehdit edildiğini düşünen Rusya'yı kendi yanında tutmayı, diğer yandan da Türkiye'yi yalnızlaştırarak kendi safına çekmeyi amaçladı (Önder, 2010: 74-75). R. Massigli, gerçek belgeleri açıklayarak Alman Basın Bürosu tarafından yapılan tahrifatı ortaya çıkardı. Almanya'nın ve onun Ankara Büyükelçisi Franz Von Papen'in tepkisini çeken Fransız Büyükelçi, Berlin'in baskıları sonucu Vichy Hükümeti tarafından görevden alındı (Massigli, 1964: 483). R. Massigli, görevden alındıktan sonra ülkesine döndü ve daha sonra Hür Fransa Hareketine katıldı (Özen vd., 2017: 87-88).

Hür Fransa saflarına katılan bir diğer önemli isim de Temmuz 1941-Temmuz 1942 arasında Ankara Büyükelçiliği görevini yürüten Jean Helleu'dür. Resmi olarak de Gaulle hareketine katılan Vichy hükümetinin ilk büyükelçisi olan Helleu, Türkiye'deki görevi süresince, Mihver Devletlerinin büyükelçileriyle görüşmeyi reddetmesi ve Hür Fransa hareketine sempati besleyen Fransızlara karşı sert tedbirler almaması Almanya ve özellikle de Büyükelçi F. Von Papen'in tepkisini çekti. Fransız büyükelçi, de Gaulle yanlısı uygulamaları nedeniyle 7 Temmuz 1942'de Vichy Hükümeti tarafından geri çağrıldı. Helleu, ayrılmadan önce yaptığı açıklamada, uzun zamandan beri General de Gaulle'e katılmayı düşündüğünü, Pierre Laval'ın Vichy Hükümetinin başbakanı olmasından sonra bu isteğinin daha da arttığını ve her zaman Müttefiklerin ve demokrasinin yanında olduğunu, yani Fransa'nın davasına açıkça hizmet edebileceğini belirtti (Ministere Des Affaires Etrangères (MAE)/Archives Diplomatiques (AD)Ev 531, 15.08.1942: 357).

Türkiye'de yaşayan Fransızlar arasında de Gaulle yanlılarının bulunması nedeniyle Jean Helleu'den sonra Ankara'ya büyükelçi olarak atanan Gaston Begery'nin ilk işi, ayrılıkçılar olarak nitelediği söz konusu kişiler tarafından Vichy Hükümetine karşı yürütülen faaliyetlerin engellenmesi için girişimlerde bulunmak oldu. Fransız Büyükelçi, henüz güven mektubunu sunmadan 20 Temmuz 1940'da Türk Dışişleri Bakanlığına sözlü nota³ vererek İstanbul Galata'da Abajoli matbaasında Fransız ayrılıkçılar tarafından basılan "France" adlı dergiye dikkati çekti. Nota ile birlikte derginin bir nüshasını da veren büyükelçi, Fransız

² Belgelerin önce Almancaya daha sonra Fransızcaya çevrilerek yayımlanması ve Almanya'nın daha sonra tercüme hatasından kaynaklandığını açıklaması (Arslan, 2017: 136-138) Fransız belgelerinde tahrifat yapıldığına işaret etmektedir.

³Yazıda şahsi ifadeler yoktur, nezaket cümlesiyle başlar ve aynı şekilde biter. Üçüncü şahıs üslubuyla yazılır. Sonunda mühür ve yetkili bir kimsenin parafı bulunur. Diplomatik misyonların görevli buldukları ülkelerin dışişleri bakanlıklarıyla yazışmaları genellikle bu şekilde olur (Erdal, 2011: 499).

Hükümetine yönelik hakaretleri belirterek yasaklanması için gerekli tedbirlerin alınmasını talep etti (MAE/ADEv 531, 02.10.1942: 379-380).

Fransız büyükelçi sözlü notasını desteklemek maksadıyla kişisel girişimlerde de bulundu. Bu kapsamda Dışişleri Genel Sekreterliğine vekâlet eden Cevat Açıkalın ile 25 Temmuz 1940'da görüştü ve dergi meselesini ilettili. Açıkalın, İstanbul'da basılan ve dağıtılan de Gaulle yanlısı dergi de dâhil ayrılıkçıların faaliyetlerine derhal müdahale edeceğine ve yayını durduracağına dair söz verdi. Girişimlerine devam eden Begery, meseleyi hassas bir konu olarak gördüğünü ifade eden Numan Menemencioğlu ile bu konuyu ileri bir tarihte ele alma hususunda mutabık kaldı. Ancak Fransız Büyükelçi, İstanbul'a gittiğinde kendisine verilen güvencelere rağmen de Gaulle taraftarı "France" dergisinin yeni bir sayısını ele geçirdi. Begery'nin, Açıkalın ile görüşmesinden beri yayımlanmamış derginin 15 Ağustos 1942 tarihli nüshasında, Fransız Hükümetine yönelik hakaretler ve eski elçi Helleu'nün gidişi ile ilgili bildirimler yer almaktaydı. Büyükelçi, Türk Hükümetinden söz konusu bildirimlerin Türk basınında yer almamasını talep etti ve yayımlanmasını engelledi. Bununla yetinmeyen Gaston Begery, 21 Ağustos 1942'de Türk Dışişleri Bakanını konu hakkında bilgilendirmek için bir mektup yazdı. Fransız Büyükelçi mektubunda, ayrılıkçı Fransızların Türk topraklarında, Türkiye'nin dostane ve düzenli ilişkide bulunduğu bir hükümete yönelik onun konukseverliğinden faydalanarak mücadele etmesinin kabul edilemez olduğunu, kendi hükümetinin Fransa topraklarında Türk vatandaşlarının Türkiye'ye karşı düşmanca hareketlerine müsaade etmeyeceğini belirtti. Mektupla birlikte dergiyi de gönderen Begery, Türk Dışişleri Bakanından derginin Türk topraklarında basılmaması ve dağıtımının yapılmaması için tedbir almasını talep etti (MAE/ADEv 531, 22.08.1942: 354; MAE/ADEv 531, 21.08.1942: 367-369).

Hür Fransa taraftarları, dergi vasıtasıyla Vichy Hükümetine yönelik saldırılarını sürdürdüler. Bunun yanında Türk basınında da Vichy Fransası'na yönelik olumsuz haberler çıkmaya başladı. Fransız Büyükelçi, derginin basımını ve dağıtımını önlemek maksadıyla Türk Dışişleri yetkilileriyle görüşmelerini sürdürdü. G. Bergery, görüşmelerde aynı zamanda Türk basınında Vichy yönetimi hakkında yer alan olumsuz haberdan duyduğu rahatsızlığı da ilettili. Türk yetkililer, basında çıkan yazılarla ilgili hukuki ve idari tedbirlerin alınacağına dair kendisine söz verdiler. Daha sonra Başbakan Ş. Saraçoğlu ile görüşen Fransız büyükelçi, bu hususta gerekli emirleri vereceğine dair sözünü aldı (MAE/ADEv 531, 06.10.1942: 374; MAE/ADEv 531 Ev 531, 02.10.1942: 378; MAE/ADEv 531, 02.10.1942: 379-380;

MAE/ADEv 531, 14.10.1942: 392).Türkiye'deki Hür Fransa yanlıları, Vichy büyükelçisinin önleme girişimlerine rağmen faaliyetlerini sürdürdüler.

Türkiye'nin Vichy Hükümeti ile İlişkilerinin Zayıflaması

Mütareke imzalandıktan sonra Vichy Hükümetinin Başkanı olan Mareşal Petain, ülkenin içinde bulunduğu bu olağan üstü dönemde, işleri tek elden idare etme sorumluluğunu şahsen üstlenmek istediğini Cumhurbaşkanı Lebrun'a bildirdi ve mutabakatını aldı. Bunun üzerine, Vichy'de toplanan parlamentonun iki kanadı, senato ve millet meclisi, 10 Temmuz 1940'da kabul ettiği kanunla hükümete, Mareşal Petain'in salahiyyet ve imzası altında, Fransa devletine yeni bir anayasa yapmak üzere tam yetki verdiler. Mareşal, yayımladığı kanun ile Fransa devlet başkanlığı görevini ve hükümetin bütün yetkilerini üstüne alarak 1798'den beri hiç kimseye verilmemiş yetkileri elde etti (Azema, 1990: 245). Mevcut senato ve millet meclisi, yenilerinin toplanmasına kadar tatil edildi. Mareşal, ülkenin Müttefikler tarafından Alman işgalinden kurtarılmasına kadar Fransa'yı otoriter bir şekilde yönetecektir.

Türkiye, Vichy Hükümetinin Fransız devletinin meşru temsilcisi olması nedeniyle söz konusu hükümetle ilişkilerini devam ettirdi. Bu kapsamda, Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği, Fransız Hükümeti ile birlikte Vichy'ye taşındı ve burada görevine devam etti. Aynı şekilde Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği de faaliyetlerini Vichy Hükümetini temsilen sürdürdü. Fransa'da kurulan hükümet, ortadan kalkana kadar Almanya'nın güdümünde oldu. Söz konusu dönemde Türkiye ile Fransa ilişkileri düşük seviyede seyretti.

Müttefikler, 7-8 Kasım 1942 tarihinde Almanya'yı çembere almak ve kuzeydoğu Afrika'da zor durumda olan İngiliz birliklerine destek sağlamak amacıyla kuzeybatı Afrika'ya çıkarma yaparak Fas ve Cezayir'i ele geçirdiler. Bu harekât devam ederken Amerikalı generallerin o sırada Afrika'da bulunan Vichy Hükümetinin önemli şahsiyetlerinden Donanma Bakanı, Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri bakanlığı görevlerinde bulunmuş Amiral François Darlan ile anlaşması sonucunda müttefik kuvvetler, büyük bir mukavemet ile karşılaşmadan harekâtı gerçekleştirdiler. Kuzey Afrika'yı Amerikan taarruzlarına karşı müdafaa etmek üzere görevlendirilen F. Darlan, Müttefiklerle iş birliği yaparak kuzey Afrika'nın sivil ve askeri yöneticisi oldu ve General de Gaulle'ün Hür Fransa Hareketinden sonra Vichy'ye alternatif yeni bir yönetim olarak ortaya çıktı.

Müttefiklerin kuzeybatı Afrika'ya çıkarma yaparak Fransız sömürgelerini ele geçirmeleri ve F. Darlan'ın taraf değiştirmesi Vichy Hükümeti için büyük yıkım oldu. Ancak hükümete esas yıkıcı darbeyi 11 Kasım 1942 tarihinde Vichy Hükümetinin kontrolündeki Serbest Bölgeyi işgal ederek Almanya vurdu. Bu işgal sırasında Toulon limanında demirli bulunan Fransız donanması, Amiral Darlan'ın kuzey Afrika'ya intikal etme emrine uymadı ama yine de Almanya'nın eline geçmemek için kendi kendisini batırdı. Yapılan işgal sonucunda, mütareke ile devamına karar verilen küçük Fransız ordusu da lağvedildi (Masson, 1992: 205-206). Mareşal Petain, Serbest Bölgenin işgalinden sonra 17 Kasım 1942'de tüm yetkilerini Pierre Laval'a devretti (Özen vd., 2016: 165).

Hitler, Vichy Hükümetinin kontrolündeki bölgeyi işgalden sonra Fransızlara yayımladığı mesaj ile Amerikalıların güney Fransa'ya çıkmasını önlemek için Serbest Bölgeyi işgale mecbur kaldığını ve Fransız Hükümetinin önceden olduğu gibi serbestçe görevine devam edebileceğini bildirdi (Erkin, 2010: 534). Ayrıca Fransa ile Almanya arasında imzalanan mütareke şartlarının da yürürlükte olduğunu ifade etti. Tüm bu açıklamaların Fransızların işgale karşı tepki göstermelerini önlemeye yönelik yapıldığı ortadaydı. Çünkü Almanya, Serbest Bölgenin işgalinden sonra Vichy Hükümetinin zaten kısıtlı bulunan dış ilişkilerini daha da kısıtladı (Bonnet, 1961: 360). Berlin, bu kısıtlamaların yanında, Fransa'da bulunan diplomatların yurtdışına çıkışta Almanya'dan vize alması ve Vichy'den 15 kilometre uzaklaşmaları gerektiği gibi birtakım kurallar getirdi. Almanya, Türk Büyükelçiliğinin de aralarında bulunduğu bazı diplomatik misyonların şifreli telgraf çekmesinde zorluklar çıkardı. Bu kapsamda Türkiye'nin Vichy Büyükelçisi Behiç Erkin'in Türkiye'ye çekilmek üzere gönderdiği telgraflar, hatlardaki arıza sebebiyle iade edildi (Erkin, 2010: 543). Marsilya'da bulunan Türkiye Genel Konsolosluğunun, yurtdışına göndermek istediği resmi telgraf, posta yetkilileri tarafından açık olarak kaleme alınmış olanlar dâhil konsolosluğun yurtdışına gönderilecek hiçbir mesajının kabul edilemeyeceği belirtilerek çekilmedi. Büyükelçilik, Marsilya Genel Konsolosluğunun mesajlarının çekilmemesi durumunu Fransız Dışişleri Bakanlığı Afrika-Doğu Şubesine bildirerek konu hakkında dikkatini çekti (MAE/ADEv 531, 07.12.1942: 418). Türkiye'nin Vichy Büyükelçisi Behiç Erkin, şifreli telgraf çekmesinin yasaklanması durumunda Büyükelçiliği İsviçre'ye taşımayı Ankara'ya teklif etti (Erkin, 2010: 543).

Kuzey Afrika harekâtı ve Serbest Bölgenin işgali, Türk Hükümetince yakından takip edildi. Bu kapsamda Başbakan Ş. Saraçoğlu, Fransız Büyükelçiyi 13 Kasım'da Başbakanlığa

çağırarak Fransa'daki gelişmeler hakkında bilgi aldı. Aynı zamanda Türk Hükümeti, hukukçulardan son gelişmeleri ve özellikle Alman kuvvetlerin Serbest Bölgeye girme olayının, Türkiye ile Fransa arasındaki diplomatik ilişkilerin muhafazası ile bağdaşık bağdaşmadığını incelemelerini istedi. Fransız Büyükelçi, inceleme bilgisinin kendisine ulaşması üzerine, konuyu öğrenmek maksadıyla Numan Menemencioğlu ile 5 Aralık 1942'de bir görüşme yaptı. Büyükelçiye göre; konuyu açar açmaz Dışişleri Bakanı bu konudaki düşüncesini öylesine tutarlı bir şekilde sergiledi ki bunun hazırlıksız bir konuşma olmadığı açıktı. Bakan, geçmişte ilişki kurulan tüm hükümetleri, bu hükümetler yurtdışına çıkartılmış olsalar ve yabancı ordular topraklarını işgal etmiş olsalar dahi egemen olarak tanımaya devam ettiklerini belirtti. Bu kapsamda; Danimarka, Polonya ve Belçika'yı tanımaya devam ettiklerini, Çekoslovakya elçisinin Alman Büyükelçisine sefaretin anahtarını teslim etmesi nedeniyle Çekoslovakya'nın istisna olduğunu, buna karşın Hırvatistan gibi işgalinden sonra başka ülkelerde kurulan hükümetleri tanımadıklarını belirterek onların veya bunların protestolarına rağmen bu genel kaideye uymaya devam edileceğini ifade etti. Sonuç olarak Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin Mareşal Petain'in hükümetini tanımaya devam edeceğini ve Amiral Darlan'ın hükümetini tanımayı reddedeceğini bildirdi.

Türk Dışişleri Bakanı, görüşme sırasında Vichy'deki Büyükelçisinin şifreli haberleşmesinin askıya alınmasını gündeme getirdi. Numan Menemencioğlu, bir devletin geçici süre için diplomatik ayrıcalıkları sağlayamaması halinde hukuki olarak hükümler olarak kabul edilemeyeceğini, ancak niyetlerinin bu yönde olmadığını ve gelecekte buna benzer bir ihtimalin ortaya çıkması durumunda ilk olarak kendisini bilgilendireceğini ilettiler. Türk Dışişleri Bakanının Vichy Hükümeti ile ilişkilerini kesme ihtimalini veya temsil seviyesini düşürebileceğini ima etmesi Fransız Büyükelçiyi telaşlandırdı. G. Bergery, Almanya'nın Ankara Büyükelçisi F. Von Papen ile görüşerek Büyükelçi Behiç Erkin'in Türkiye ile şifreli haberleşmenin askıya alınmasının oluşturabileceği ciddi mahsurlar konusunda dikkatini çekti. Alman Büyükelçi, bu durumu hükümetinin dikkatine sunacağını belirtti (MAE/ADEv 531, 05.12.1942:414-415). Numan Menemencioğlu ve Behiç Erkin'in girişimleri üzerine engellemeler kalkmış ve bir daha benzer bir zorluk çıkartılmamıştır (Erkin, 2010: 543).

Müttefiklerin kuzey Afrika'ya çıkarma yapmalarından sonra Fransızlar arasındaki bölünme belirgin hale gelmeye başladı. Bu kapsamda, ülkenin işgalden kurtarılması sırasında Fransa'nın siyasi durumunun nasıl olacağı konusunda endişe duyan bir kısım parlamenter,

Milli Meclisin açılması ve Mareşal Petain tarafından alınan yetkilerin geri iade edilmesi gerektiğini değerlendirerek Mareşal'e bu yönde talepte bulundular. Amaç Fransa'nın birliğini yeniden tesis etmektir. Petain'in Meclisi tekrar faal hale getirme yönünde almayı planladığı karar, Almanya tarafından engellendi. Hitler, Mareşal'in faaliyetlerini takip etmek ve niyetlerini öğrenmek maksadıyla yanına bir diplomat görevlendirdi. Bu uygulama Almanya'nın artık Vichy'ye ve Petain'e güvenmediğini gösteriyordu (Bonnet, 1961: 361-362).

Kuzeybatı Afrika'nın Müttefikler tarafından ele geçirilmesi, kuzeydoğu Afrika'da Müttefiklerin başarılar kazanması ve Serbest Bölgenin Almanya tarafından işgali, Türk basınının Vichy Hükümetine yönelik tutumunda değişikliğe neden oldu. Bu kapsamda basın, 17-19 Kasım 1942 tarihleri arasında Mareşal Petain ile Amiral Darlan arasındaki ihtilafı işledi. Özellikle Türkiye gazetesinin Mareşal Petain'i önemli Fransız şahsiyetlerle gözü bağlı körebe oyunu oynarken tasvir etmesi ve Doğu gazetesinin ayrılıkçıların bildirisine yer vermesi üzerine Fransız Büyükelçi, 22 Kasım 1942'de Numan Menemencioğlu ile görüştü ve bu durumu protesto etti. Görüşmede G. Bergery, Başbakan Ş. Saraçoğlu'nun kendisine daha önce resmi olarak söz verdiğini hatırlattı. N. Menemencioğlu, birimlerinin muhtemelen resmedilen Mareşali tanıyamadıklarını belirterek karikatür ile ilgili sert tedbir alacağını ve gerekli talimatları vereceğini ilettiler (MAE/ADEv 531, 22.10.1942: 412).

Türk basınında Vichy Hükümetine yönelik olumsuz haberler yer almaya devam etti bu kapsamda Cumhuriyet gazetesi, 11 Aralık 1942 tarihinde "Bundan sonra Mareşal Petain umumi yerlerde dolaştığı vakit kendisine yüksek rütbeli bir Alman subayı refakat edecektir" ve "Vichy'den öğrenildiğine göre, Fransız hükümeti, Vichy'de bulunan sefaret ve konsoloslukların kod vasıtasıyla hükümetlerle temas etmelerini yasak etmiştir" haberlerine yer vermesi üzerine Fransız Büyükelçi ilk haberi yalanlamış, ikinciyle ilgili kendi bakanlığından yalanlayabilmek için doğruluğunu öğrenmek istemiştir (Cumhuriyet, 11.12.1942:3; MAE/ADEv 531, 11.12.1942: 420).

Fransız Büyükelçi, Türk basınında Vichy Hükümeti ve yöneticileri hakkında çıkan olumsuz haberleri Fransız Dışişlerine 18 Aralık 1942'de iletirken yayımlardan büyük rahatsızlık duyduğunu ve bu yöndeki yayımların devam etmesi durumunda aksi bir talimat gelmesi hariç, Başbakan nezdinde tekrar daha ısrarcı bir şekilde girişimde bulunmayı planladığını bildirdi. G. Bergery, bununla birlikte büyük bir Fransız gazetesinin, son

zamanlarda Türk gazetelerinin bazılarında yayımlanan ve en fazla hakaret içeren kısımlarına dostça bir üslupta sitemde bulunulmasını önerdi (MAE/ADEv 531, 18.12.1942: 422).

Türk Dışişleri Bakanının işgal altındaki ülkeleri tanıma ile ilgili genel kaideyi ortaya koyması ve Türk basınının Vichy Hükümeti'ne yönelik menfi yayımları, Fransa'yı temsil eden anılan yönetimle ilişkilerde değişimin olacağına habercisiydi. Söz konusu dönemde, resmi Vichy Hükümeti'nin dışında, Londra'da Hür Fransa Hareketini kurarak ülkesini Alman işgalinden kurtarmak amacıyla Müttefikler safında yer alan General de Gaulle ve yine Müttefiklerle iş birliği yaparak kuzey Afrika'nın sivil ve askeri yöneticisi olan Amiral Darlan, Fransa'yı temsil etme iddiasında bulunmaktaydı.

Almanya, Serbest Bölgenin işgali, Fransız Hükümetine ve diplomatik misyonlara uyguladığı kısıtlamalarla Vichy Hükümetini etkisiz hale getirerek meşruiyetinin kaybolmasına neden oldu. Söz konusu uygulamalar, Fransa'da de Gaulle taraftarlarının güçlenmesine ve direnişçilerin çoğalmasına neden olurken çok sayıda siyaset adamı ve generalin Hür Fransa'ya yaklaşmasını sağladı (Özen vd., 2016: 165).

Hür Fransa Hareketi'nin Güçlenmesi ve Türkiye İle İlişki Kurması

Hür Fransa Hareketi, ilk kurulduğu dönemde gerek Fransa içinde gerekse sömürgelerde tanınmaması nedeniyle ilgi görmemiş ve katılım düşük olmuştu. Londra'da kurulan söz konusu hareket, safında yer aldığı Müttefik devletler tarafından da ilk dönemlerinde Fransızların gerçek ve tek temsilcisi olarak görülmedi. General de Gaulle, liderliğini yaptığı hareketin gücünü artırmak için Fransız sömürgelerinin kendisine katılmasını sağlamak istiyordu. Bu kapsamda Almanya'nın Irak ve Suriye'ye yerleşme ihtimali üzerine İngiltere'yi Suriye ve Lübnan'a harekât düzenlemeye ikna etti. Anılan bölgeler ele geçirildikten sonra de Gaulle taraftarları safına Lübnan ve Suriye'de bulunan Fransız kuvvetlerinden az sayıda katılımın olması Hür Fransa Hareketini biraz güçlendirirken Müttefikler nezdindeki yerini pek değiştirmede.

Müttefikler için Fransa'yı temsil edecek tek alternatifin General de Gaulle olmadığı icra edilen kuzeybatı Afrika harekâtında kendisini açık bir şekilde gösterdi. Söz konusu harekâtın düzenlenmesi fikri, Almanya'yı çembere almak amacıyla İngiltere tarafından gündeme getirilmişti. ABD'nin taraftar olmadığı plan, Churchill'in ısrarı ve kuzeydoğu Afrika'da İngiliz birliklerinin durumunun kötüleşmesi üzerine gündeme alındı (Hart, 2018,

423-457). Kuzey Afrika'ya yapılacak herhangi bir harekâta karşı Vichy Hükümeti, Dakar, Suriye ve Madagaskar'da olduğu gibi karşı koyma emrini vermişti (Masson, 1992: 200). İngiliz kuvvetleri, kuzeydoğu Afrika'da Alman Kuvvetlerine karşı taarruz başlattıkları sırada Afrika'nın kuzeybatı sahillerine de ABD ve İngiliz kuvvetleri çıkarma harekâtı icra ettiler. ABD'li generallerin Afrika'da bulunan Amiral Darlan ile görüşmeleri sonucunda mukavemetin durdurulma emrinin verilmesi harekâtın başarıyla sonuçlanmasına katkı sağladı (Schumacher, 1948: 177). Bu arada Amerikalılar, kuzey Afrika'nın ele geçirilmesi için Amiral Darlan'ın dışında Almanya'daki esir kampından kaçarak Afrika'ya geçen ve General de Gaulle'den kıdemli olan General Henri Giraud ile de Haziran 1942'den itibaren görüşmeler yürütüyordu (Bonnet, 1961: 373-376).

Amiral Darlan, Serbest Bölgenin Almanya tarafından işgal edilmesinden sonra Amerikalı General Clark ile mütareke anlaşması imzaladı ve kuzey Afrika'da oluşturulan yönetimin başına geçti. Amiral, General Giraud'yu başkomutan olarak görevlendirdi. Müttefiklerin Darlan ile anlaşmaları General de Gaulle tarafından uygun karşılanmayarak protesto edildi (Bonnet, 1961: 376-377). İngiltere ve ABD yöneticilerinin, Amiral Darlan ile anlaşmaları ve özellikle kuzey Afrika'daki Fransız sömürgelerine harekât yapılmadan birkaç saat önce de Gaulle'ü bilgilendirmeleri, Vichy Hükümetine alternatif bir yönetim oluşturmak istediklerini ancak bu oluşumun Hür Fransa Hareketinin ve de Gaulle'ün olmayabileceğini göstermekteydi.

Kuzey Afrika harekâtının sonuçlanmasından kısa bir süre sonra 24 Aralık 1942 tarihinde Amiral Darlan, bir suikast sonucu öldürüldü ve yerine General Giraud kuzey Afrika'daki Fransız birliklerinin ve yönetiminin başına getirildi. Söz konusu gelişmeden sonra kuzey Afrika'da Hür Fransa Hareketi güçlendi ve General Giraud'un başkanlık ettiği İmparatorluk Konseyi ile arasında görüş ayrılıkları yaşanmaya başladı (Fransa Büyükelçiliği Enformasyon ve Basın Servisi, 1968: 8-9). De Gaulle, Giraud ile sürdürdüğü görüşmeler sonucunda 30 Mayıs 1943'te Cezayir'e geçti ve General Giraud ile birleşerek 3 Haziran'da Milli Kurtuluş Komitesini kurdular. Her iki general de eşit yetkilere sahip komite başkanları oldular.

General de Gaulle'ün liderliğini yaptığı hareketin Cezayir'e geçerek güçlenmesi ve müttefikler nezdinde daha fazla görünür hale gelmesinden sonra Türkiye'de temsil edilmesi gündeme geldi. Söz konusu düşünce ilk olarak 8 Temmuz 1943'te Hür Fransa'nın

Türkiye'deki delegesinin Milli Kurtuluş Komitesi'ne teklifi ile ortaya çıktı. Fransız delege, öneriyi yaparken bu temsilin ilk aşamada yarı resmi bir nitelik taşıyacağını kabul ediyordu. Teklif, Fransa Milli Kurtuluş Komitesi tarafından uygun karşılandı, Türk Hükümetinin bu konudaki görüşü öğrenilmeye çalışıldı ve 1 Ağustos 1943'te onayı alınması üzerine Tarbe de Saint Hardouin yarı resmi sıfatla Ankara'ya gönderildi. Milli Kurtuluş Komitesi Başkanları de Gaulle ve Giraud generaller, Fransız temsilciyle birlikte Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mektup gönderdiler. Generaller mektupta, şayet şartlar Türk Hükümetini Vichy Hükümeti ile ilişkileri kesme durumuna getirirse, Saint Hardouin'un resmi temsilci olarak kabul edilmesini umduklarını belirttiler (MAE/ADL 45, 15.10.1944: 27-31).

General Giraud, kuzeybatı Afrika'da de Gaulle yanlılarının güçlenmesi ve kendisini siyasette iyi olmadığını düşünmesi üzerine eş başkanlıktan çekildi ve de Gaulle'ün yardımcısı oldu. Milli Kurtuluş Komitesi, 3 Ekim 1943 tarihinde de Gaulle liderliğinde Londra'da kurulan Fransız Ulusal Komitesi'nin devamını oluşturdu (Özen vd., 2016, 166-167). Böylece bahse konu komite Amerika ve İngiltere'nin nazarında yerini daha da sağlamlaştırdı.

Türkiye'nin Hür Fransa Nezdinde Cezayir'e Konsolos Görevlendirme Düşüncesi ve Vichy'nin Engelleme Çabaları

General de Gaulle, Müttefiklerin kuzeybatı Afrika'yı işgalinden sonra Cezayir'e geçerek başlattığı hareketi daha da güçlendirmiş, Milli Kurtuluş Komitesini kurmuş ve Türkiye'ye bir temsilci göndermişti. Aynı dönemde cephedeki durum da Müttefikler lehine gelişme göstermekteydi. Bu kapsamda, savaşın dönüm noktalarından birini teşkil eden İngiliz birliklerinin El Alamein'deki başarılarına, 1942-1943 kışında Sovyetlerin Stalingrat'ta Alman birliklerini yenmeleri eklendi. Elde edilen bu başarılarından sonra Müttefikler, 10 Temmuz 1943'de Sicilya'ya çıkarma yaparak Avrupa'nın kurtarılmasını başlattılar.

Avrupa'nın kurtarılma harekâtının başlatılması ve başarılı bir şekilde devam etmesi Müttefiklerin askeri üstünlüğü ele geçirdiğini göstermesinin yanında Fransa'nın kurtarılmasının yakın olduğunun da işaretiydi. Fransızları temsil etme iddiasında olan ve ülke kurtarıldıktan sonra yönetimi ele geçirme niyetinde olan Milli Kurtuluş Komitesinin en büyük eksiği henüz resmi olarak tanınmıyor olmasıydı. Müttefiklerin başarılarından güç alan Milli Kurtuluş Komitesinin Ankara'daki temsilcisi Komitenin Türkiye ile ilişkilerini bir ileri aşamaya çıkarma arayışına girdi. Bu kapsamda Fransız Temsilci Saint-Hardouin, Ocak 1944'te Numan Menemencioğlu'ndan diplomatik vasfı olmayan, gelişmeler hakkında bilgi

sahibi olmak maksadıyla, Cezayir'e bir Türk konsolosu göndermesini talep etti. N. Menemencioğlu, muhafaza edilecek çıkarların olması durumunda, tanıma ve diplomatik ilişki olmasa da talebin yerine getirilmesinin teamüllere uygun olabileceğini ancak Cezayir'de gerek Türk topluluğu gerekse çıkar olmadığını belirterek talebi reddetti. Türk Dışişleri Bakanı, Saint-Hardouin'un teklifini ve ona verdiği cevabı 20 Ocak 1944'te Vichy Hükümetinin Büyükelçisi G. Bergery'ye aktardı.

Müttefiklerin cephedeki üstünlüğü Ocak 1944'den itibaren daha belirgin hale gelmeye başladı. Özellikle Ruslar, 27 Ocak 1944'de Leningrad kuşatmasından kurtulmanın yanında gelişen taarruzları sonucunda birkaç şehri Almanlardan alarak büyük başarılar elde ettiler. Müttefiklerin bu başarısı Türkiye'nin Milli Kurtuluş Komitesi ile ilişkilerini geliştirmeye yönelmiş olmalıdır. Çünkü Menemencioğlu-Bergery görüşmesinden kısa bir süre sonra Türk Hükümeti, Cezayir'e konsolos gönderme konusundaki fikrini değiştirdi. Dışişleri Bakanı, 11 Şubat 1944 tarihinde, diplomatik vasfı olmayan, gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmak maksadıyla, Cezayir'e bir konsolos göndermeyi düşündüğünü Bergery'ye ilettili. Fransız Büyükelçi, Numan Menemencioğlu'na daha önce Saint-Hardouin'in talebine verdiği olumsuz cevabı hatırlatması üzerine Menemencioğlu, korunacak hiçbir çıkarın hala bulunmadığını ancak elde edilecek siyasi bilginin bulunduğunu belirtti. Fransız Büyükelçi, kuzey Afrika'daki siyasi durumun gösterdiği gelişme nedeniyle merakın anlaşılabilir olduğunu ancak Hükümetinin bu durumu olumsuz görmesinden endişe ettiğini ifade etti. G. Bergery, Numan Menemencioğlu ile görüşmesini Fransız Dışişleri Bakanlığına iletirken bu konuda tavır alması isteniyorsa karar alınmadan önce kendisine talimat verilmesini ve ayrıca Fransız Dışişlerinin bu hususu Türkiye'nin Vichy'deki Büyükelçisi Şevki Berker ile görüşmesini önerdi (MAE/ADEv 531, 11.02.1944: 432).

Fransız Dışişleri Bakanlığı, Ankara Büyükelçisine 19 Şubat 1944'de talimat göndererek; Türk Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimde bulunmasını, statükoyu değiştirecek mahiyette her türlü inisiyatiften kaçınılmasına verdikleri değer altını çizmesini ve ısrar etmesini istedi. Fransız Dışişleri aynı yönde Türk Büyükelçisi nezdinde girişimde bulunmayı öngördüklerini de ilave etti (MAE/ADEv 531, 19.02.1944: 435). G. Bergery, aldığı talimatı 27 Şubat'ta Menemencioğlu'na Fransız Dışişleri Bakanı tarafından gönderilen talimatta kullanılan ifadeleri kullanarak ve Büyükelçinin ifadesi ile "bir veto görüntüsü vermeden" bildirdi. Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin Suriye'de konsoloslarının bulunduğunu belirterek henüz görevlendirilecek kişi belirlenmemiş olsa da Cezayir'e de aynı mahiyette bir konsolos

göndermeyi tasarladığını ifade etti. Fransa'nın talebine cevap vermek ve diplomatik ilişkilerdeki statükoda hiçbir değişiklik meydana getirmemek için exequatur⁴ talep etmeyeceklerini de ilave etti (MAE/ADEv 531, 27.02.1944: 439).

Cezayir'e konsolos gönderme kararı verilmesinden sonra Dışişleri Bakanlığı, bu göreve atanacak isim arayışına girdi. Fransa'nın Sofya elçisinin 6 Mayıs 1944 tarihli telgrafından adaylardan birinin Anadolu Ajansı'nın eski Sofya temsilcisi olduğu anlaşılmaktadır. Fransız Büyükelçi, söz konusu bilgiyi Türk Büyükelçisine dayandırmaktadır. Buna göre Türk Büyükelçi, Anadolu Ajansı'nın eski Sofya temsilcinin Bulgaristan'da yapacak fazla bir işi olmadığından Türkiye'ye çağrıldığını ve yakında Cezayir'e atanacağını değerlendirmektedir (MAE/ADEv 531, 06.05.1944: 443).

Türk Dışişleri Bakanlığı, Cezayir'e konsolos olarak Emin Tarık Yenisey'i görevlendirmeye karar verdi. Fakat bakanlık daha sonra onu atamaktan vazgeçti. Numan Menemencioğlu, 26 Mayıs 1944'te Fransız Büyükelçiyle yaptığı görüşmede, karar değişikliğinin nedenini sadece Yenisey'in bahse konu göreve uygun olmadığı şeklinde açıkladı. Dışişleri Bakanı, anılan göreve başka birini belki de sadece Barselona'daki mevcut konsolosu tayin etmeyi düşündüğünü ilave etti. Bergery, bu gerekçeye pek inanmaz ise de yine de bu konuda acele etmemesini önerdi (MAE/ADEv 531, 27.05.1944: 447). Ankara'nın General de Gaulle yönetimiyle ilişkilerini geliştirmesinden rahatsız olana ve bunu önlemeye çalışan Fransız Büyükelçi, 2 Haziran'da görevlendirme meselesini Emin Tarık Yenisey ile görüştü. Yenisey, kendisinin ve çocuğunun sağlık sorunu nedeniyle görevden alınmasını talep ettiğini ve bu göreve Barselona Genel Konsolosu Abdullah Zeki Polar'ı kendisinin tavsiye ettiğini ilettili (MAE/ADEv 531, 02.06.1944: 449).

Türkiye, Cezayir'e görevlendireceği konsolosu belirlediği sırada cephede önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Bu kapsamda Milli Kurtuluş Komitesi, Fransa'nın kurtarılmasından sonra ülkenin yönetimini üstlenmeye yönelik Müttefikler karşısında elini güçlendirmek için 3 Haziran 1944'te Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetini kurdu ve General de Gaulle Geçici Hükümet başkanı oldu (Fransa Büyükelçiliği Enformasyon ve Basın Servisi, 1968: 9-11). Söz konusu gelişmeden üç gün sonra Müttefikler, savaşı kesin sonuca

⁴Bir konsolosun atandığı devlette göreve başlaması için atandığı devletçe bunun uygun bulunması. Konsolosu atayan devlet, konsolosuna "lettre de provision" denilen bir atama emri vermekte ve bu, gönderen devlet tarafından atandığı devletin dışişleri bakanlığına sunulmaktadır. Bakanlığın buna karşı göreve başlanabileceğine ilişkin verdiği müsaadeye ise diplomatik terminolojide "exequatur" denilmektedir. (Erdal, 2011: 259).

götürecek Normandiya çıkarmasını yaptılar. Amerikan ve İngiliz kuvvetleri Fransa içerisinde ilerlerken Kızıl Ordu da batıya doğru harekâtını sürdürmekteydi. Fransa'nın kurtarılmasının yakın olduğunu gören Geçici Hükümet, ikinci girişim olarak 9 Ağustos 1944'te yayımladığı bildiri ile ülkede Cumhuriyet'in tekrar kurulduğunu ilan ederek savaş sonrası Müttefikler tarafından muhatap alınacak yönetimin kendilerinin olacağını ifade etmek istedi. Fransız kuvvetler, Paris içinde faaliyet gösteren mukavemet teşkilatının da katkısı ile 25 Ağustos 1944'te şehri ele geçirdi. Ertesi gün Paris'e giren General de Gaulle'e halk büyük sevgi gösterisinde bulundu (Özen vd., 2017: 92-94). Paris kurtarıldıktan sonra Türkiye için Cezayir'e de Gaulle yönetimi nezdinde konsolos görevlendirmesi seçeneği gündemden kalktı. Artık Fransa'da iş başına gelecek yeni yönetim nezdinde Paris'e büyükelçi ataması seçeneği öne çıkacaktır (MAE/ADL 43, 18.09.1944: 197).

Türkiye'nin General de Gaulle'ün Temsilcisini Resmi Olarak Tanıması

Fransa Milli Kurtuluş Komitesi Başkanları, Türkiye'ye temsilci gönderirken Ankara'dan Vichy Hükümeti ile ilişkileri kesmeleri durumunda kendi temsilcilerini resmi olarak tanımayı talep etmişlerdi. II. Dünya Savaşı'nda Müttefiklerin üstünlüğünün başlamasından sonra Türkiye ile Vichy Hükümeti ilişkilerinde zayıflama gözlenirse de Ankara, Hür Fransa'nın temsilcisinin statüsünde değişiklik yapmadı. Fransa'nın kuzey kıyılarına 6 Haziran 1944'te icra edilen ve II. Dünya Savaşının sonucunu belirleyen en önemli harekâtlardan biri olan Normandiya çıkarmasından sonra da Türk Hükümeti, Fransız Temsilciyi resmi olarak tanımadı, Saint Hardouin'un beklentisine rağmen "Fransa Milli Kurtuluş Komitesi Delegesi" sıfatını kullanmayı da uygun bulmadı (MAE/ADL 45, 15.10.1944: 27-31).

Savaşın sonunun yaklaştığı 1944 yılında, Almanya'nın askeri durumu her geçen gün daha da kötüye gitmekteydi. Türkiye, müttefiklerle bozulan münasebetlerini düzeltmek için 2 Ağustos 1944'te Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesti (Armaoğlu, 1989: 414). Söz konusu gelişme, Fransa Milli Kurtuluş Komitesi açısından Türkiye'nin Vichy Hükümeti ile de ilişkilerini kesme ihtimalini ortaya çıkardı. Bunun üzerine Fransa Milli Kurtuluş Komitesi, Ankara'daki temsilcisine bu yönde girişimde bulunması için talimat gönderdi. Türk Dışişleri Bakanı, temsilcinin resmi olarak tanınma hususunda girişimde bulunmasından önce konuyu incelemeye başlamış, Başbakan ise Fransız temsilciye, kendisi ile görüşme talep etmesini bildirmişti. Yapılan görüşmede Fransız temsilci, Saraçoğlu'na bir

yıl önce generaller tarafından ifade edilen beklentileri hatırlatan bir mektup verdi ve en son askeri ve siyasi gelişmelerden Türk Hükümetinin uygun bir sonuç çıkarmayı düşünüp düşünmediğini sordu. Başbakan, talebi olumlu karşıladı ve meseleyi toplanır toplanmaz parti meclisine ve TBMM'ne sunacağı sözünü verdi (MAE/ADL 45, 15.10.1944: 27-31). Normandiya çıkarmasından sonra Fransa'nın kurtarılması başarılı bir şekilde devam etse de başkent ele geçirilmemişti. Ayrıca General de Gaulle tarafından kurulan Geçici Hükümet, Ankara'nın bozulan ilişkilerini düzeltmek istediği İngiltere ve ABD tarafından da henüz tanınmamıştı. Bu nedenle Türk Hükümeti, Fransız temsilcinin talebini hemen gündeme almadı.

Normandiya çıkarmasından sonra Müttefiklerin harekâtı Fransa'nın içlerine doğru hızlı bir şekilde gelişme göstermesi üzerine Vichy Hükümetinin üyeleri, 17 Ağustos'ta Almanya sınırına, Mareşal Petain ise iki gün sonra Almanya'ya götürüldü (Bonnet, 1961: 363-364). Bu gelişme üzerine Türk Hükümeti, Merkezi Vichy'de bulunan Fransız Devletinin fiili ve hukuki hiçbir mevcudiyetinin kalmadığını değerlendirerek 24 Ağustos 1944 tarihinde çıkardığı kararname ile Vichy'deki elçiliğinin görevine son verdi. Büyükelçi ile elçilik heyetinin ilk vasıta ile memlekete dönmesi kararlaştırıldı. Ayrıca, aynı kararname ile sabık hükümetin Ankara'daki büyükelçiliğinin temsil yetkisinin kalmadığı da ilan edildi. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 24.08.1944: 301812 106 61 9).

Müttefiklerin sürdürdüğü harekât, Fransa içerisinde daha önceden örgütlenmiş mukavemet teşkilatının harekât icra eden birliklerle temas kurarak destek sağlaması ile hızla gelişti. Üç hafta içinde Fransa ve Belçika'nın büyük bir bölümü ele geçirilirken Paris, kurtarılmadan etraftan dolaşıldı. ABD için harekâtta öncelikli hedef Alman kuvvetlerinin imha edilmesiydi. Buna karşın Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti ve General de Gaulle için başkent ele geçirilmesi tanınma açısından büyük önem arz etmekteydi. Çünkü Paris'te bulunan Pierre Laval, başkent ele geçirildikten sonra Müttefikler tarafından tanınacak bir hükümet kurma arayışındaydı (Masson, 1992: 314-322). General de Gaulle, bu durumu önlemek ve Geçici Hükümet tarafından başkent kurtarılmasını sağlamak için bir Fransız birliğ görevlendirdi. Görevlendirilen birlik, Paris'te faaliyet gösteren mukavemet teşkilatının da katkısı ile 25 Ağustos 1944'te şehri kontrol altına aldı. (Schumacher, 1948: 240-242).

Paris'in geri alınması, Geçici Hükümet yöneticilerinde Türkiye'deki temsilcisinin tanınmasının gündeme alınabileceği ümidini doğurdu. Geçici hükümet, Saint Hardouin'den

tekrar girişimde bulunmasını istendi. Türk Hükümet ile görüşen Fransız temsilci, hükümetinin tanınmasının yakın olduğunu gayri resmi olarak öğrendi ve başbakanın da böyle bir durumu öngördüğü bilgisi kendisine iletildi. Elde ettiği bilgiler ışığında Saint Hardouin, geçici hükümetin herhangi bir kısıtlama ve rezerv olmadan tüm haklarıyla tanınacağını ümit ediyordu. Ancak Fransız temsilci, yaptığı görüşmelerden Türkiye tarafından İngiltere'nin Fransa'ya uyguladığı muameleden başka bir işlemin yapılmayacağını ve diplomatik binaların teslim edilmeyeceğini öğrendi (MAE/ADL 45, 15.10.1944: 27-31). Ancak bu durum fazla sürmedi ve Türk Hükümeti, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin temsilcisi Saint Hardouin'i resmi olarak tanıdı. Diğer diplomatik misyon şeflerinin istifade ettiği ayrıcalıklar Fransız temsilciye de sunuldu. Türkiye, Fransa'ya ait Ankara'daki diplomatik ve konsolosluk gayrimenkullerini 2 Eylül'de Fransız temsilciye vermenin yanında, konsolos atama yetkisini de tanıdı(MAE/ADL 45, 11.09.1944:4-5). Fransız temsilci, Ankara'daki devir teslimden sonra 8 Eylül 1944 günü İstanbul'a geçerek Beyoğlu'nda bulunan eski Fransız elçilik binasını törenle teslim aldı (Cumhuriyet, 09.09.1944:1).Saint Hardouin, kendisine tanınan konsolos atama yetkisini kullanarak İstanbul'a M. Binet'yi, Antakya'ya M. Gaud'u ve Trabzon'a ise M. Malzac'ı geçici konsolos olarak atadı. İzmir görevi için hükümetinin teklif ettiği M. Louis Lagarde'ı geçici olarak görevlendirdi (MAE/ADL 45, 11.09.1944: 4-5).

Türkiye'nin Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetini Tanınması

Türkiye, Paris'in müttefikler tarafından kurtarılmasından kısa bir süre sonra General de Gaulle yönetiminin temsilcisi Saint de Hardouin'u resmi olarak tanıdı ve Fransa'ya ait diplomatik gayrimenkulleri bu temsilciye teslim etti. Tüm bu uygulamalar Türkiye'nin Geçici Hükümeti de facto⁵ tanıdığına işaret etse de Ankara, resmi olarak söz konusu hükümeti tanıdığını ilan etmedi. Fransız temsilci, Türk Hükümetinin bu duruma gerekçe olarak geçici bir hükümetin yasal olarak tanınamayacağını gösterdiğini belirtmektedir (MAE/ADL 45, 15.10.1944: 27-31).

Ankara'nın geçici hükümetin temsilcisini resmi olarak tanınması ve taşınmazlarını iade etmiş olması, temsilciyle ilgili sorunların çözüme kavuştuğu anlamına gelmiyordu. Geçici Hükümetin Türkiye'deki temsilciliğine hangi isimle hitap edileceği meselesi henüz

⁵ "Fiilen" ya da "eylemden dolayı" anlamına gelen bu terim daha çok bir devletin veya hükümetin tanınması ile ilgili olarak kullanılmaktadır. Bir devletin tanınmasında karşılaşılan güçlükler ve erken tanınmanın doğurduğu sakıncalar, devletlerin böyle dereceli bir tanıma yöntemine başvurmalarına yol açmaktadır (Sönmezoğlu, 2017: 180).

çözülmemişti. Türk Dışişleri Bakanlığı, temsilciliğe gönderdiği bildirimde “Fransız Milli Kurtuluş Komitesi Delegasyonu” olarak hitap etmekteydi. Fransız temsilcinin söz konusu adlandırmanın hükmünün kalmadığı gerekçesiyle itiraz etmesi üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı, bu ifadeyi kullanmaktan vazgeçti ancak “Fransa Cumhuriyetinin Geçici Hükümeti” ifadesini kullanmayı da kabul etmedi. Bu ifadeyi Fransa'nın müttefikleri de henüz kullanmamaktaydı. Bunun üzerine geçici çözüm olarak protokol hizmetlerince Fransız misyonu “Türkiye'deki Resmi Fransız Temsilci” olarak adlandırıldı (MAE/ADL 45, 20.09.1944: 10).

Fransız temsilci M. de Saint Hardouin, belirlenen yeni adlandırmadan da memnun olmadı ve konu hakkında ısrarcı olmak için Türk Dışişleri Bakanlığına yeni atanan Hasan Saka ile 27 Eylül 1944 günü görüştü. Dışişleri Bakanı, Fransız temsilciyi kabulünde ona resmi olarak Fransa'nın gerçek temsilcisini kabulünden duyduğu memnuniyetini belirtti. Saint Hardouin, Komite döneminin geçtiğini Türk hükümetinin “Fransa Cumhuriyetinin Geçici Hükümeti” ifadesini kullanmasını beklediğini ifade etti. Türk Dışişleri Bakanı ise bu hususta müttefikleri İngiltere'den ayrılmalarının çok zor olduğunu ancak hiçbir kısıtlama olmadan resmi olarak temsil edilmelerini tanıdıklarını hatırlattı (MAE/ADL 45, 27.09.1944: 12-13).

Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın, Fransa'ya yönelik tutumda İngiltere'den ayrılamayacakları beyanı, Saint-Hardouin'in Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Başyardımcısı Feridun Cemal Erkin ile yaptığı görüşmede daha net ortaya çıktı. Fransız temsilci, 5 Ekim 1944 tarihinde gönderdiği raporda, Feridun Cemal Erkin'in İngiltere'nin Türkiye'den Fransa'ya yönelik tutumunda kendisinden ileride olmamasını talep ettiğini ilettiğini bildirdi. F.C. Erkin, görüşmede Türkiye'nin Fransa ile her alanda bir ittifakı arzuladığını belirterek Fransa ile yakınlaşmada İngiltere'den daha ileri olduklarını vurgulasa da (MAE/ADL 45, 05.10.1944: 23) temsilciye hitap etme ve Geçici Hükümetin tanınma konusunda halihazırda bir gelişmenin olmayacağı açıktı. Bu durum Fransa'nın Ankara'daki temsil statüsünde şimdilik hiçbir şekilde değişikli yapılamayacağını ortaya koyduğu gibi aynı şekilde Türkiye'nin Fransa'da temsil edilmesi konusunda da kısıtlama oluşturmaktaydı.

Ankara'nın Geçici Hükümet ile ilişkilerde Londra'dan ileri olmak istememesinin nedeni savaşın sonuna doğru yalnızlaşan Türkiye'nin savaş sonrası oluşacak yeni düzende de yalnız kalmak istememesidir. Çünkü bu dönemde Türk-İngiliz ilişkileri, Türkiye'nin Müttefiklerin ısrarına rağmen savaşa katılmaması, Almanya'ya krom satması ve Boğazlardan Alman

gemilerinin geçmesi gibi nedenlerle sıkıntılı bir süreç geçirmekteydi. Aynı dönemde Türkiye'nin ilişkilerinin soğuk olduğu Sovyetler Birliği ise cephede Almanya'ya karşında büyük başarılar elde etmekte ve Ankara'nın endişelerini artırmaktaydı. Türkiye, Müttefiklerle arasını düzeltmek ve savaş sonrası Sovyetler Birliği karşısında yalnız kalmamak için Almanya'ya krom satışını durdurmuş, Boğazlardan geçen Alman gemilerini aramaya başlamış ve devamında 02 Ağustos 1944'te Almanya ile ilişkileri kesmiştir. Türkiye'nin 1944 yılının ilk çeyreğinden itibaren Müttefiklerle uyumlu hareket ettiğini görüyoruz. Aynı politikayı sürdüren Ankara, General de Gaulle tarafından kurulan Geçici Hükümet ile ilişkilerinde Müttefikler ve özellikle İngiltere ile birlikte hareket etmesi doğaldır.

Geçici Hükümetin temsilciliğine hitap meselesinin dışında başka bir sorun daha belirdi. Ortaya çıkan yeni mesele, temsilcilik giderlerinin karşılanması idi. Her ne kadar Dışişleri Genel Sekreteri Açıklan, Fransız temsilciye Türkiye'deki ihtiyaçları için 1940 yılı borçlarının gelirlerinden alınacak bir miktarın kendilerinin kullanımına tahsisi için prensipte uygun gördüklerini açıklamış olsa da teknik olarak Maliye Bakanlığının onayı beklenmekteydi. Söz konusu işlemin sürüncemede kalacağını farkında olan Fransız temsilci, bu süre zarfında kullanılmak üzere hükümetinden para gönderilmesini talep etti. (MAE/ADL 40, 30.09.1944: 4). Maliye Bakanlığının onayının gecikmesinde, Geçici Hükümetin resmi olarak tanınmamış olmasının yanında Türkiye'nin İngiltere'den ileride olmak istememesinin de etkisi olmalıdır.

Ankara'nın Fransız temsilciye uyguladığı kısıtlamalar fazla sürmedi. General de Gaulle'ün başında bulunduğu geçici hükümet, 23 Ekim 1944 tarihinde İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği ve Avustralya hükümetleri tarafından resmen tanındı. Ayrıca de Gaulle ile Eisenhower arasında imzalanan bir anlaşma ile Müttefikler, Fransa topraklarının bir bölümünde idareyi Geçici Hükümete bıraktı (Cumhuriyet, 24.10.1944:1). Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti büyük güçlerden sonra beklendiği gibi Türkiye tarafından da tanındı. Bu kapsamda Fransız temsilci Saint-Hardouin, 24 Ekim 1944'te Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri tarafından çağırılarak Geçici Hükümetinin tanınması konusunda Türkiye'nin artık hareket serbestisine sahip olduğu bildirildi. Yapılacak açıklamaya, Fransız temsilcisinin de katkıda bulunması teklif edildi. Fransız temsilci, özellikle Türkiye'nin artık Fransa'yı idare eden otoritenin ismini tartışmadığını ve zaten uygulamada bu otoriteyi tanıdığının ilave edilmesini önerdi. Türk Dışişleri Bakanlığı, aynı günün akşamı Anadolu Ajansı'na yayımlanmak üzere aşağıdaki bildiriği gönderdi.

“Resmi sıfatı Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince esasen kabul edilmiş bulunan Orta Elçi M. de Saint Hardouin, Fransız Cumhuriyeti Muvakkat Hükümetinin mümessili sıfatıyla dün Hariciye Vekâletini ziyaret etmiştir. Bu münasebetle Muvakkat Fransız Cumhuriyet Hükümeti nezdine bir büyükelçi tayini için Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin pek yakında muvafakat talep etmek tasavvurunda olduğu kendisine bildirilmiştir" (Ulus, 25.10.1944:1; MAE/ADL 45, 24.10.1944: 37).”

Türkiye, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni tanıdıktan sonra söz konusu hükümetin temsilcisine yönelik kısıtlamaları da kaldırdı. Hatta Fransız temsilci, henüz güven mektubunu teslim etmemiş olmasına rağmen 1944 yılında yapılan 29 Ekim törenlerine davet edildi ve gecenin ilerleyen saatlerinde Cumhurbaşkanı ile görüşmesi sağlandı (MAE/AD L 40, 30.10.1944: 5).

Türkiye ve Yeni Fransa Yönetiminin Karşılıklı Büyükelçi Görevlendirmeleri

Fransız Geçici Hükümeti, Paris'e yerleştikten sonra Vichy yetkilileri nezdinde Ağustos 1944 ayına kadar akredite olan diplomatları temsilci olarak kabul etmemeye karar verdi. Fransız Dışişleri Bakanlığı, Ankara'daki Temsilcisine 11 Ekim 1944'de gönderdiği telgrafta, bu genel mahiyetteki tedbirin Sayın Şevki Berker için bir ayıplama teşkil etmeyeceğini belirterek, Türkiye'nin Fransa'daki yeni diplomatik misyonunun kesin mahiyette ve büyükelçi vasfına sahip olmasını arzu ettiklerini bildirdi (MAE/ADL 45, 11.10.1944: 25).

Geçici Hükümetin Ankara'daki temsilcisi, 15 Ekim 1944 tarihinde elçilik binasında bir resepsiyon düzenledi. Paris'in işgalden kurtarılması filminin gösteriminin de yapıldığı resepsiyona Başbakan Şükrü Saraçoğlu ve Dışişleri Bakanı Hasan Saka da katıldı. Saint Hardouin'e göre, prensip olarak yabancı diplomatların bu mahiyetteki davetlerini nadiren kabul eden Başbakanın kendi davetine icabet etmesi, yeni Fransız yönetimi ile ilişkileri geliştirmek istediğini göstermekteydi. Fransız temsilci, Dışişleri Bakanının yanı sıra Başbakanın da resepsiyonda bulunmasını fırsat bilerek, kendi Dışişleri Bakanlığının 11 Ekim 1944'de gönderdiği talimat doğrultusunda, Türkiye'nin Fransa'da temsil edilme meselesini açtı. Her ikisi de Türk Hükümetinin Fransa'ya önemli bir şahsiyet gönderme niyetinde olduklarını belirttiler. Ayrıca Başbakan ve Dışişleri Bakanı, Paris'e atanması planlanan büyükelçinin geçici değil sürekli olarak akredite olmasını öngördüklerini de ilave ettiler (MAE/ADL 45, 16.02.1944: 32). Türk yetkililer, Fransa'daki Geçici Hükümetin

tanınmaması nedeniyle gelinen aşamaya kadar Paris'e görevlendirilecek temsilcinin büyükelçi olacağını belirtmişler ancak planlanan kişinin ismini telaffuz etmemişlerdi.

Müttefiklerin 23 Ekim 1944'de Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni tanınması üzerine Türkiye ertesi gün söz konusu hükümeti tanıdı ve bu konuda yapılan basın açıklamasında da belirtildiği gibi sıra bu ülkeye gönderilecek büyükelçinin belirlenmesine geldi. Dışişleri Genel Sekreteri, 24 Ekim 1944 tarihinde Fransız temsilciye Paris görevi için Fransa'nın onayına sunulacak büyükelçinin büyük ihtimalle Numan Menemencioğlu olacağını bildirdi (MAE/ADL 43, 24.10.1944: 198).⁶ Ertesi gün Türk Hükümeti, Fransız temsilciden Paris Büyükelçiliği görevi için hükümetine, Dışişleri Eski Bakanı ve TBMM İstanbul Milletvekili Numan Menemencioğlu için onay talebini iletmesini istedi (MAE/ADL 43, 25.10.1944: 199). İstenen onay Fransız hükümeti tarafından 1 Kasım'da verilmiş ancak gönderilen telgraf Ankara'daki Fransız temsilciliğine ulaşmamıştı. Paris tarafından gönderilen bir sonraki telgrafta bu konuyu ima eden ifadenin yer alması üzerine Fransız temsilci, hükümetinden bu hususun açık olarak bildirilmesini talep etti. Fransız Dışişleri Bakanlığı, 7 Kasım 1944 tarihli telgrafta talebe verilen cevabın olumlu olduğunu bildirilerek ivedi olarak Türk hükümetine iletilmesini istedi. Paris, meydana gelen gecikmeden büyük üzüntü duyduğunu ve Menemencioğlu'nun adaylığının büyük bir saygınlıkla karşılandığını bildirdi (MAE/ADL 43, 06.10.1944: 206; MAE/ADL 43, 07.10.1944: 207). Türk Hükümeti, Paris büyükelçisi için talep ettiği onayı aldıktan sonra Fransız hükümetinden, eski Vichy büyükelçisinin dönüşünün kolaylaştırılmasını ve hızlandırılmasını istedi (MAE/ADL 43, 07.10.1944: 208).

Numan Menemencioğlu, Paris büyükelçisi olarak atanması üzerine 14 Kasım 1944 tarihinde Fransız temsilci Saint Hardouin'i ziyaret ederek Türkiye'yi Paris'te temsil etmekten büyük bir onur duyduğunu belirterek bu durumu Fransa'ya bildirmesini istedi (MAE/ADL 45, 15.11.1944: 101-102). Menemencioğlu, Paris'teki görevine başlamak üzere 5 Aralık 1944'te Ankara'dan ayrıldı (MAE/ADL 43, 05.12.1944: 219).

Türkiye, Paris büyükelçisinden sonra Fransa'daki diplomatik misyonunda görevli diğer personeli de değiştirdi. Bu kapsamda Kurmay Yarbay Emin Çobanoğlu askeri ataşe olarak seçildi ve Ocak 1945'de Fransa'dan onay talep edildi (MAE/ADL 43, 15.01.1945:

⁶Bu arada Fransız temsilci, güvenilir kaynaklardan elde ettiğini ileri sürdüğü bilgiye göre Paris Büyükelçisi adayları arasında Rauf Orbay'ın isminin de geçtiğini öğrendiğini Fransız Dışişlerine bildirdi (MAE/ADL 43, 25.10.1944: 200).

235). Fransız Dışişleri Bakanlığı 16 Şubat 1945'te Paris Askeri Ataşesi olarak belirlenen Yarbay Çobanoğlu'na itiraz etmediğini bildirdi (MAE/ADL 43, 16.02.1945: 249). Refik Oymak, Paris Büyükelçiliğine İkinci Sekreter olarak atandı ve Temmuz 1945'te göreve başladı. Dışişleri Protokol Müdür Yardımcısı görevini yürüten Münir Pertev Subaşı ise 6 Eylül 1945'de Marsilya Konsolosu olarak atandı (MAE/ADL 43, 05.12.1944: 230).

Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti de Türkiye'nin Paris'e büyükelçi görevlendirme isteğine paralel olarak Ankara'daki temsilcisini değiştirmeye ve bir büyükelçi atamaya karar verdi. Söz konusu göreve, 1940 yılında Atina'da Büyükelçilik yapan ve müttefik davasına beslediği duygular nedeniyle Vichy yetkilileri tarafından geri çağrılan Gaston Maugras seçildi. Fransız Dışişleri Bakanlığı, Ankara'daki temsilcisinden 2 Kasım 1944 tarihinde Türk Hükümetinden atanan yeni isim için onay talep etmesini istedi. Paris, ilk aşamada Saint-Hardouin dışında Ankara'daki delegasyonunun yapısında herhangi bir değişiklik yapmadı ve yeni büyükelçi göreve başlayana kadar mevcut temsilcinin göreve devam etmesini istedi (MAE/AD L 40, 02.11.1944: 7).

Fransa'nın Ankara Temsilcisi tarafından Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliğine sunulan Gaston Maugras'nın agremanı 11 Kasım 1944'te kabul edildi (MAE/ADL 40, 11.11.1944: 9). Yeni büyükelçi, 01 Şubat 1945'te Ankara'ya gelerek göreve başladı (MAE/ADL 40, 23.02.1945: 19). Eski temsilci ise 15 Şubat'ta Beyrut üzerinden Paris'e gitmek için Ankara'dan ayrıldı. Saint Hardouin'un yarı resmi sıfatı, onun güven mektubu vermesine engel olsa da Ankara'dan ayrılmadan önce Cumhurbaşkanı tarafından veda için kabul edildi. Ayrıca Dışişleri Bakanı H. Saka ve Başbakan Ş. Saraçoğlu, Fransız Temsilciyi kabul ederek veda resepsiyonu verdiler (MAE/ADL 40, 23.02.1945: 22). Fransız Dışişleri Bakanlığı, Ankara'ya büyükelçi atadıktan sonra elçilik bünyesinde görev yapacak Kara, Deniz ve Hava ataşeleri için 06 Şubat 1945 tarihinde Türkiye'den onay talep edecektir (MAE/ADL 43, 06.02.1945: 247). Tarbe de Saint Hardouin, 23 Şubat 1952- 8 Eylül 1955 tarihleri arasında bu defa büyükelçi olarak Türkiye'de görev yapacaktır (Soysal, 1983: 1035).

Sonuç

Türkiye'nin, II. Dünya Savaşı arifesinde İtalya kaynaklı güvenlik endişesi müttefiki Fransa'nın savaşın başında yenilmesiyle daha da arttırmıştır. Özellikle savaş sırasında Sovyet tehdidinin belirmesi Ankara'nın daha temkinli ve dengeli bir siyaset izlemesine neden olmuştur. Bu kapsamda Türkiye, Fransa'da işbaşına gelen Mihver yanlısı Vichy Hükümetiyle

ilişkilerini sürdürürken, Hür Fransa Hareketini yakından takip etmiş ancak savaşın Müttefikler lehine dönmesine kadar herhangi bir temas kurmamıştır. Bunun nedeni Hür Fransa Hareketine katılımın azlığı dolayısıyla yeteri kadar güçlenmemiş olması ve söz konusu hareketin safında yer aldığı Müttefikler tarafından da henüz Fransızların gerçek ve tek temsilcisi olarak görülmemesidir. Buna rağmen Ankara, izlediği denge politikasıyla General de Gaulle yanlılarının Türkiye'deki faaliyetlerini engellememiştir.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sürecinde Vichy Hükümeti ve Hür Fransa Hareketi ile ilişkilerinde belirleyici unsur cephedeki gelişmeler olmuştur. Ankara, Mihver üstünlüğünün olduğu savaşın başında resmi hükümet olması nedeniyle düşük seviyede de olsa Vichy ile ilişkilerini sürdürmüştür. Ancak kuzey Afrika'nın Müttefikler tarafından ele geçirilmesi ve Almanya'nın Fransa'daki Serbest Bölgeyi işgali, Türkiye ile Vichy Hükümeti arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu dönem aynı zamanda Müttefiklerin üstünlüğünün başladığı dönemdir. Busafhadan sonra Ankara, Vichy Hükümetinin meşruiyetini sorgulamaya ve Hür Fransa hareketiyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.

Savaşın sonunun yaklaştığı süreçte Türkiye, General de Gaulle'ün Ankara'daki temsilcisine tanıdığı haklar ile Müttefiklerden daha ileride olsa da resmi olarak tanıma hususunda İngiltere'den önde olamamıştır. Türkiye'nin, General de Gaulle tarafından kurulan geçici hükümeti tanımada İngiltere'yi beklemesinin nedeni savaşın sonuna doğru Müttefiklerle bozulan ilişkilerini düzeltmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye, savaş süresince Almanya ile sürdürdüğü ilişkiler nedeniyle Müttefiklerin tepkisini çekmiş ve yalnızlaşmıştır. Ayrıca II. Dünya Savaşı başında Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretinde Sovyetlerin Türk Boğazları konusundaki talepleri, savaş sonrası gelecek isteklerin habercisiydi. Savaş sonrası Moskova ile tek başına mücadele edemeyeceğini bilen Ankara, yalnız kalmamak için 1939 yılında müttefik olduğu İngiltere ile arasını iyi tutması gerekiyordu. Bu nedenle Türkiye, savaşın sonunun yaklaştığı ve Müttefiklerin zafere yakın oldukları 1944 yılından itibaren Almanya'ya krom satışını durdurarak ve bu ülkeyle ilişkileri keserek Müttefiklerle uyumlu bir siyaset takip etmiştir. Ankara'nın, Fransız Geçici Hükümeti ile ilişkilerinde Müttefikler ve özellikle İngiltere'den ileride olmamak istemesi takip edilen söz konusu siyasetin bir gereğidir.

Fransa'nın savaşın başında kısa sürede yenilmesi ve işbaşına gelen Vichy Hükümetinin izlediği politika bu ülkenin Türkiye'deki itibarını sarsmıştır. Her iki ülke de savaş süresince

düşük seviyede seyreden ilişkileri savaş sonrası geliştirmek istemiştir. Bu kapsamda Türkiye, Fransa'da kurulan Geçici Hükümeti tanıdıktan sonra büyükelçi olarak eski Dışişleri Bakanını atayarak söz konusu ülkeye verdiği değeri ve anılan ülke ile ilişkileri geliştirmek istediğini göstermiştir. Ayrıca Türkiye, Fransa ile ilişkilerini güçlü tutarak beliren Sovyet tehdidi karşısında 1939 yılında imzalanan Üçlü İttifak Anlaşması ile müttefik olduğu bu ülkenin desteğini sağlamak istemiştir. Aynı şekilde Paris'te Ankara ile ilişkilerini geliştirmek ve Türkiye'de sahip olduğu eski ekonomik konumunu elde etmeyi arzu etmiştir. Fakat savaştan sonra Fransa'da ortaya çıkan siyasi kriz ve Fransız Komünist Partisinin güçlenmesi bu duruma engel olacaktır. Özellikle savaş sonrası Sovyet ve komünizm yayılmacılığına karşı Türkiye'nin İngiltere ve savaştan güçlü çıkan ABD'nin desteğini alması artık Fransa ile ilişkilerinin eskisi gibi olmayacağını gösterecektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA). (24.08.1944). 301812. 106 61 9.

Ministere Des Affaire Etrangeres (MAE)/Archives Diplomatiques (AD) (Fransız Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi).(15.08.1942). Ev 531, 1, 357.

MAE/AD, (22.08.1942), Ev 531, 1, 354.

MAE/AD, (21.08.1942). Ev 531, 1, 367-369.

MAE/AD, (06.10.1942). Ev 531, 1, 374.

MAE/AD, (02.10.1942). Ev 531, 1, 378.

MAE/AD, (02.10.1942). Ev 531, 1, 379-380.

MAE/AD, (14.10.1942). Ev, 531, 1, 392.

MAE/AD, (22.10.1942). Ev 531, 1, 412.

MAE/AD, (05.12.1942). Ev 531, 1, 414-415.

MAE/AD, (07.12.1942). Ev 531, 1, 418.

MAE/AD, (11.12.1942). Ev 531, 1, 420.

MAE/AD, (18.12.1942). Ev 531, 1, 422.

MAE/AD, (11.02.1944). Ev 531, 1, 432.

- MAE/AD, (19.02.1944). Ev 531, 1, 435.
- MAE/AD, (27.02.1944). Ev 531, 1, 439.
- MAE/AD, (06.05.1944). Ev 531, 1, 443.
- MAE/AD, (27.05.1944). Ev 531, 1, 447.
- MAE/AD, (02.06.1944). Ev 531, 1, 449.
- MAE/AD, (11.09.1944). L 45, 1-2-4, 4-5.
- MAE/AD, (18.09.1944). L 43, 1, 197.
- MAE/AD, (20.09.1944). L 45, 1-2-4, 10.
- MAE/AD, (27.09.1944). L 45, 1-2-4, 12-13.
- MAE/AD, (30.09.1944). L 40, 2, 4.
- MAE/AD, (05.10.1944). L 45, 1-2-4, 23.
- MAE/AD, (11.10.1944). L 45, 1-2-4, 25.
- MAE/AD, (15.10.1944). L 45, 1-2-4, 27-31.
- MAE/AD, (24.10.1944). L 45, 1-2-4, 37.
- MAE/AD, (30.10.1944). L 40, 2, 5.
- MAE/AD, (16.02.1944). L 45, 1-2-4, 32.
- MAE/AD, (24.10.1944) L 43, 1, 198.
- MAE/AD, (25.10.1944). L 43, 1, 199.
- MAE/AD, (25.10.1944). L 43, 1, 200.
- MAE/AD, (06.10.1944). L 43, 1, 206.
- MAE/AD, (07.10.1944). L 43, 1, 207.
- MAE/AD, (07.10.1944). L 43, 1, 208.
- MAE/AD, (15.11.1944). L 45, 1-2-4, 101-102.
- MAE/AD, (05.12.1944). L 43, 1, 219.
- MAE/AD, (05.12.1944). L 43, 1, 230.
- MAE/AD, (15.01.1945). L 43, 1, 235.

MAE/AD, (16.02.1945). L 43, 1, 249.

MAE/AD, (02.11.1944). L 40, 2, 7.

MAE/AD, (11.11.1944). L 40, 2, 9.

MAE/AD, (23.02.1945). L 40, 2, 19.

MAE/AD, (23.02.1945). L 40, 2, 22.

MAE/AD, (06.02.1945). L 43, 1, 247.

Araştırma Eserleri

Armaoğlu, F. (1989). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)* (6. bs.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Arslan, G. (2017). *Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Azema, J.P. (1990). *1940 L'Annee Terrible*. Paris: Edition Du Seuil.

Bonnet, G. (1961). *Le Quai d'Orsay Sous Trois Republiques 1870-1961*. Paris: Librairie Artheme Fayard.

Churchill, S. W. (2005). *2. Dünya Savaşı Hatıraları-Fransa'nın Düşüşü 1940*. (M. A. Yalkın, Çev.). İstanbul: Örgün Yayınları.

Erdal, H. (2011). *Ansiklopedik Uluslararası İlişkiler Kavram ve Olayları Sözlüğü*. İstanbul: Birlik Özalit.

Erkin, B. (2010). *Hatırat 1876-1958*, Ankara: TTK Basımevi.

Fransa Büyükelçiliği Enformasyon ve Basın Servisi, (1968). *General de Gaulle Fransa Cumhurbaşkanı*, Ankara: Bilgi Basımevi.

Gaulle, C. (1951). *Memoires de Geurre L'Appel 1940-1942*, Paris: Librairie Plon.

Hart, B.L. (2018). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*. (K. Bağrıaçık Çev.) (3.bs.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Massigli, R. (1964). *La Turquie Devant La Guerre Mission a Ankara 1939-1940*, Paris: Librairie Plon.

Masson, P. (1992). *La Seconde Guerre Mondiale Campagnes et Batailles*, Paris: Larrousse.

Önder, Z., (2010). *II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*. (L. Uslu Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Özen, Çınar, Akdevelioğlu, Atay, "II. Dünya Savaşı'nda Fransa'da Liderlik Mücadelesi: III. Cumhuriyet'ten Vichy Fransası'na Fransız Siyasetinde Yapısal Salınım", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 2016/15(1), 145-172.

Özen, Çınar, Akdevelioğlu, Atay, "Hür Fransa'dan IV. Cumhuriyet'e Fransa'da "Güçlü Hükümet" Mücadelesi: de Gaulle'ün Siyasi Yenilgisi ve Parlamentarizme Geri Dönüş", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 2017/16(1), 81-106.

Schumacher, E. (1948). *İkinci Dünya Harbi Tarihi*, (L. Ecevit Çev.). İstanbul: Gnkur.Bşk. Yayınları, Askeri Basımevi.

Soysal, İ. (1983). Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1921-1984). *Belleten*, 188, 959-1044.

Sönmezoğlu, F. (Der.). (2017). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü. (1973). *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)*.

Gazeteler

Cumhuriyet, 11 Aralık 1942.

Cumhuriyet, 09 Eylül 1944.

Cumhuriyet, 24 Ekim 1944.

Ulus, 25 Ekim 1944.

III. Selim Dönemi İslahatlarının Malî Yönü: İrâd-ı Cedîd

İbrahim ÇAKIR¹

ÖZ

Bu makalede, III. Selim dönemi ıslahatlarının finansmanını karşılamının yanı sıra malikâne ve esham gibi devleti zor duruma düşüren sistemleri ortadan kaldırmak amacıyla kurulan İrâd-ı Cedîd hazinesinin kuruluşu ve ortadan kaldırılana kadar üstlendiği görevler ele alınmıştır. 1787’de Avusturya ve Rusya ile harpler devam ederken tahta çıkan III. Selim, daha şehzâde iken Fransa kralı XVI. Louis ile mektuplaşmış, devletin içerisine düştüğü durumdan kurtulması için Avrupa tarzı reform yapılmasını hayatî önemde görmüştür. Bu doğrultuda, devlet adamlarının hazırladığı lâyihalardan ve Ebubekir Râtıb Efendi’nin Viyana Sefaretnâmesi’nden yararlanarak harekete geçen III. Selim, Nizâm-ı Cedîd olarak adlandırılan ıslahatlara başlamıştır. Bu dönemde yapılan ıslahatların malî yönünü İrâd-ı Cedîd hazinesi oluşturmuştur. Mevcut hazine ve gelir kaynakları ile askerî alan başta olmak üzere yapılacak olan ıslahatların giderlerini karşılamının zorluklarının bilincinde olan III. Selim, ıslahatları malî yönden desteklemek amacıyla yeni bir hazine teşkil etmiştir. İrâd-ı Cedîd adı verilen bu yeni hazine için birçok yeni gelir kaynakları tespit edilerek işe başlanmıştır. Gelirlerinin çokluğu kadar giderleri de bulunan bu hazine, 1807’de ortadan kaldırılincaya kadar kendisine düşen hemen her görevi başarıyla yerine getirmiştir. Aynı zamanda Hazine-i Âmire ve Tersâne Hazinesi’ne de yardımlarda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İrâd-ı Cedîd, Nizâm-ı Cedîd, III. Selim, İslahat, Osmanlı.

Financial Aspects of the Selim III Era Reforms: “Irad-i Cedit”

Abstract

In this article, the establishment of the İrâd-ı Cedid treasury, which was established in order to meet the financing of the reforms of the Selim III period, as well as to eliminate the systems that put the state in a difficult situation such as malikâne and esham, and the duties it assumed until its abolition were discussed. While the wars with Austria and Russia were continuing in 1787, Selim III, who ascended the throne, corresponded with the King of France, Louis XVI, while he was still a prince, and saw European-style reforms as vital in

¹ İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.
ORCID: 0000-0002-9863-2510 ibrhmckr.2018@gmail.com

order to get the state out of the situation it was in. In this direction, taking action by taking advantage of the statements prepared by the statesmen and the Vienna Embassy of Ebubekir Râtîb Efendi, the Selim III started there forms called Nizam-ı Cedid. The financial aspect of there forms made in this period was the İrâd-ı Cedid treasury. Being aware of the difficulties of meeting the expenses of there forms to be made, especially in the military field, with the existing treasury and income sources, Selim III created a new treasury in order to financially support there forms. Many new sources of income were identified for this new treasure, called İrâd-ı Cedid, and work was started. This treasury, which has expenses as much as its income, success fully fulfill edalmost every task that fell on it until it was abolished in 1807. He also contributed to the Central Treasury and the Shipyard Treasury.

Keywords: İrâd-ı Cedîd, Nizâm-ı Cedîd, III. Selim, Reform, Ottoman.

Giriş

Kuruluşundan XVII. yüzyılın sonlarına kadar Avrupalı devletler karşısında bilhassa askerî alanda üstünlüğe sahip bulunan Osmanlı Devleti, bu tarihe gelindiğinde birçok iç ve dış sebeplerdendolayı Avrupalı devletler karşısında gerilemeye başladı.² XVIII. yüzyılın başlarında Amcazâde Hüseyin Paşa'nın ıslahatlarıyla³ başlayan süreç⁴, Lâle Devri (1718-1730)'nde ilk defa Avrupa'nın üstünlüğünün kabul edilmesiyle, yine ilk defa Avrupa'dan iktibaslar yapılmasıyla devam etti.⁵ Bu dönemde Paris sefiri Yirmisekiz Mehmed Çelebi Efendi'nin Paris sefaretı sırasında kaleme aldığı Sefaretnâmesi⁶ Avrupa tarzı reform yapılması hususunda dönemin padişahı III. Ahmed ve Sadrâzam Nevşehirlî Damad İbrahim Paşa üzerinde oldukça etkili olmuştur. Sonraki süreçte I. Mahmud, III. Mustafa ve I. Abdülhamid dönemlerinde, Koca Râgıb Mehmed, Kara Vezir Seyyid Mehmed ve Halil Hamid gibi dirayetli sadrazamlar ile Comte de Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa), Baron de

² Osmanlı Devleti'nin "gerilemesi" veya daha doğru bir ifadeyle Avrupa karşısında üstünlüğünü kaybetmesi meselesi araştırmacıların ilgisini çeken bir husus olmuştur. Bu hususta bazı araştırmacılar iç sebepleri, bazıları ise dış sebepleri öne çıkarırken, son zamanlardaki araştırmacılar her iki hususu da öne çıkararak incelemektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2015; Stanford, J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. I, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2004.

³ İslahat kelimesi, Arapça, sulh kelimesinin çoğuludur. "Sulh" iyileştirme, düzeltme, eksiklikleri tamamlama, fenalığı giderip iyileştirme demektir. İslahat, ıslah kelimesinin çoğulu olarak, düzeltmeler, iyileştirmeler manalarına gelir. Mehmet Karagöz, "Osmanlı Devletinde İslahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 6, 1995, s. 173.

⁴ Amcazâde Hüseyin Paşa'nın bu ıslahatları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Stanford J. Shaw, *g.e.*, s. 277-279.

⁵ İlk defa Avrupa'dan yapılan iktibaslardan kastımız, Avrupa'da yaklaşık iki yüz elli yıldır kullanılan, Osmanlı Devleti'ne henüz getirilen ve Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin oğlu Mehmed Said Efendi ile İbrahim Müteferrika'ya atfedilen matbaanın kurulmasıdır. Bu mesele ve basılan ilk eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 50-63. İbrahim Müteferrika'nın matbaaya izin verilmesi üzerine yazdığı belge için bkz. DABOA, HAT, 1665-56, H. 29-12-1139.

⁶ Abdullah Uçman, *Fransa Sefaretnamesi: Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017; Abdullah Uçman, "III. Selim'in Viyana Elçisi: EbubekirRâtîb Efendi'nin Nemçe Sefaretnâmesi", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2010, s. 625-639.

Tott gibi çok sayıda Avrupalı uzmanın⁷ da yardımlarıyla Avrupa tarzı ıslahatlar yapılmaya başlandı.⁸

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, özellikle idarî, askerî ve iktisadî kurumlarının çoğunun artık işlemediğini fark edip bunların bir kısmında köklü değişikliklere gitmek zorunda kalırken, dönemin ihtiyaçlarına uygun yeni kurumlar oluşturmaya da başladı. Özellikle askerî ve idarî kurumlarda bu değişim acil bir zorunluluk olarak kendisini hissettiriyordu. Daha da önemlisi, bu kurumlardan herhangi birinde yapılması düşünülen yenilik, diğer kurumları da alâkadar ettiği ve etkilediği için aslında toptan bir değişim ve dönüşüm söz konusu olmaktadır. Mesela askerî alanda yapılacak bir değişim idarî ve malî alanlardaki değişimi de zorunlu hale getirmektedir.⁹

XVIII. asırda yapılan ıslahatların temel amacı, 1683 Viyana Bozgunu'ndan beri devam eden Avrupa karşısındaki gerilemeye bir an önce son vererek tekrar üstünlük kurmaktır. Fakat özellikle 1768-1774 yılları arasında yapılan ve Osmanlı Devleti'nin mağlubiyetiyle sonuçlanan Osmanlı-Rus savaşı,¹⁰ artık hiç olmazsa "Avrupa'ya ayak uydurma" amacının güdülmesine ve bu noktadan hareketle ıslahatlar yapılmasına sebep olmuştur.¹¹ İşte bu amaçlar doğrultusunda yapılan ıslahatlar, III. Selim döneminde de devam ettirilmiştir. Bu dönemde yapılan ıslahatların finansmanını karşılamak ve aynı zamanda uzun yıllardır faydadan çok zarara sebep olan Malikâne ve Esham sistemlerini ortadan kaldırmak amacıyla kurulan İrâd-ı Cedîd hazinesi, kısa bir süre faaliyette kalmasına rağmen üzerine düşen hemen hemen bütün görevleri başarıyla yerine getirmiştir. III. Selim ve döneminde yapılan Nizâm-ı Cedid üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Fakat bu ıslahatların malî yönü hakkında pek fazla çalışma bulunmamaktadır. Bu makalede, devletin ana hazinesi olan Hazine-i Âmiye'ye de katkıda bulunan İrâd-ı Cedîd hazinesinin faaliyette olduğu dönemde gelir ve gider kalemlerinin neler olduğu ve hangi işlevleri gördüğü sorularına cevap verilerek konu müstakil bir eser halinde ele alınmıştır.

III. SELİM DÖNEMİ İSLAHATLARININ MALÎ YÖNÜ: İRÂD-I CEDİD

III. Selim daha padişah olmadan evvel Osmanlı Devleti'nde bir takım ıslahatlar yapılması gereğini duymuş ve bu inancın tesiriyle, içinde bulunduğu şartların kötülüğüne rağmen, kendisini yapmayı düşündüğü ıslahatlar için hazırlamaya koyulmuştur.¹² Veliaht

⁷ Osmanlı Devleti'nde özellikle XVIII. asırdaki reformlarda önemli rolleri olan bu Sadrâzamlar ile Baron de Tott gibi yabancı uzmanlar ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Gündüz, *XVIII. Asrın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde İslahat Hareketleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

⁸ XVIII. yüzyıl boyunca yapılan ıslahatlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Karagöz, "Osmanlı Devletinde İslahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri", s. 173-194; Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: İslahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi", *Türkler*, C. XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

⁹ Yunus Koç-Fatih Yeşil, *Nizâm-ı Cedîd Kanunları (1791-1800)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012, s. VIII.

¹⁰ 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ve sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 365-427.

¹¹ III. Selim'den sonra tahta geçen IV. Mustafa'ya daha şehzâde iken Avrupa ahvâli, devlet idaresi vs. konularda bilgi vermek amacıyla yazılan Koca Sekbanbaşı Risâlesi'nde; Nizâm-ı Cedîd'in gerekliliği vurgulanırken, *Usûlü-l Hikem fi-Nizâmü-l Ümem* adlı eserden de örnekler verilerek Frengistan denilen Avrupalı devletlerin ilerlemelerine ve Devlet-i Aliyye'nin geride kalmasına sebep olan unsurlardan bir kısmı dile getirilmektedir: *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, Haz. Abdullah Uçman, Kervan Kitapçılık, 1974, s. 45 vd.

¹² Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları -Nizam-ı Cedid- 1789-1807*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 11.

sıfatıyla kafes hayatını yaşamaya başladıktan sonra kendisiyle temas etmek müsaadesine malik olan kimselerden devletin iç ve dış durumunu öğrenmeye çalışmıştır.¹³ III. Selim'in daha şehzadeligi sırasında Fransa Kralı XVI. Louis ve Başvekil Kont Monmoren ile yaptığı muhaberata ait mektup müsveddeleri Topkapı Sarayı'nda mahfuzdur. Bu muhabere Sultan Selim'in Paris'e gönderdiği mutemedi İshak Bey ve Fransa'nın İstanbul Sefiri Kont de ŞovazolGouffiernin vasıtasıyla yapılmıştır.¹⁴ Selim, Louis'e gönderdiği mektuplarının birinde babasının Fransız dostluğuna itimat ettiğini ve Rusya'yı düşman olarak bildiğini belirttiikten sonra devletin içinde bulunduğu durumu şu şekilde izah eder:

“Pederimhayatta olsaydı iş bu duruma gelmezdi. O bir şekilde bir çârebulurdu. Ancak ölümü üzerine işler işte bu derece karışık ve bozuk bir duruma geldi. Bu halden suçlu olanlar Ruslar ve onlarla ittifak içinde olanlardır. Hatta dostlarımızın da işlerimize karışmak istemeleri sebebiyle vaziyetten bir dereceye kadar sorumlu olduklarını açıkça belirtmeliyiz.

*Ölümden başka her hastalığa ilaç bulmak mümkün olduğu için bu vaziyetin hakkından geleceğimiz açıktır. Ancak bunun için dost bildiğimiz bazı devletlerin yardımına ihtiyacımız var. Onlardan ve bilhassa Fransa'dan henüz umudumu kesmiş değilim. Göreceğimiz yardımın karşılığını zamanı geldiğinde derhal iade edeceğiz”.*¹⁵

Sultan Selim'in bu cümlelerinden anlaşıldığı üzere, kendisi Rus düşmanı ve Fransız dostluğu üzerine bir siyaset izlemeye taraftardı ki, saltanatı sırasında yaşanan siyasî olaylar¹⁶bunu doğrulamaktadır. Fakat tahta çıktıktan sonra yaşanan gelişmeler Sultan Selim'in bu beklentilerinin boşa çıkmasına sebep olmuş, yapacağı ıslahatlarda devlet adamlarından yararlanmayı uygun bularak bu hususta lâyhalar düzenletip işe başlamıştır.

1787 yılında başlayan Osmanlı-Rus ve Osmanlı Avusturya harpleri devam ederken 1789'da tahta geçen III. Selim,¹⁷ şehzadeligi sırasındaki izlenimleri ve savaş boyunca askerinin düşman karşısındaki başarısızlıkları¹⁸ üzerine ıslahat yapılmasını bir zaruret görerak harekete geçti.¹⁹ Sultan Selim'in hükümdarlığının ilk yıllarında Viyana'ya elçi olarak gönderilen ve yapılacak olan yeni düzenlemeleri yazdıklarıyla bir hayli etkileyecek olan Ebubekir Râtıb Efendi,²⁰ Avusturya'nın örgütleri ve siyaseti hakkında yazmış olduğu bir yazmada

¹³ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hat-ı Hümayunları -Nizam-ı Cedit- 1789-1807*, s. 13.

¹⁴ Ahmed Bedevî Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 23-24. III. Selim'in Fransa kralı ile mektuplaşması ve bu mektupların muhtevası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Selim III'ünVeliâhd İken Fransa Kralı Lüi XVI İle Muhabereleleri”, *Bellekten*,C.2, S. 5-6, Ankara, Nisan 1938.

¹⁵ Enver Ziya Karal, *Selim III'ünHatt-ı Hümayunları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 11.

¹⁶ Fransa'nın 1798'de NapoleonBonaparte önderliğinde Mısır'ı işgal etmesi sırasında III. Selim'in buna inanmakta güçlük çekmesi ve Mısır kurtarıldıktan ve Napoleon imparatorluğunu ilân ettikten sonra onun imparatorluğunu tanımak ve Fransa ile eski dostluğu canlandırmak istemesi gibi hususlar, Selim'in Fransa'ya karşı olan düşüncelerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Napoleon'un Mısır'ı işgali ve sonrasında yaşananlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 6, Osmaniyye Matbaası, İstanbul, 1303, s. 268 vd.; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s. 21-52; Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, s. 326-328; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 100-108.

¹⁷ Mustafa Nuri Paşa, *Netayicül-vukuat*, sadeleştirilen, notlar ve açıklamalar ekleyen: Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980, s. 179 vd.

¹⁸ O sırada askerinin içerisinde bulunduğu durum ile geçmişteki durumunun bir kıyaslaması için bkz. *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, s. 57 vd, 131 vd.

¹⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 6, s. 5.

²⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 5, Osmaniyye Matbaası, İstanbul, 1309, s. 232.

Avusturya’da mevcut idare düzenini “Nizâm-ı Cedîd” olarak göstermektedir. Bu açıklamadan da anlaşılıyor ki, Nizâm-ı Cedîd kavramı, Osmanlı Devleti’nde mevcut bir idare rejiminin yerine yenisinin konulması anlamında kullanılmaktadır.²¹

III. Selim’in ismiyle beraber anılan “Nizâm-ı Cedîd”, şimdiye kadar dar ve geniş mânada olmak üzere iki şekilde tarif edilmiştir: Dar manada, Avrupa tarzında yetiştirilmek istenen eğitilmiş askerleri ve buna bağlı olacak kurumları anlatır. Geniş manada ise III. Selim’in yenicevherleri kaldırmak, ulemanın nüfuzunu kırmak, Osmanlı Devleti’ni Avrupa’nın ilim, sanat, ziraat, ticaret ve medeniyette yaptığı ilerlemelere ortak etmek için giriştiği ıslahat hareketlerinin tamamını içerisine almaktadır.²² III. Selim, kendisinden önceki ıslahatçıların durumlarını da göz önüne alarak, yapacağı ıslahatların başarısını sağlamak için onu bir şahsın değil, devletin malî yapmak istedi. Bunun için de ilk iş olarak devlet adamlarının ıslahat hakkındaki düşüncelerini lâyiha ile belirtmelerini ferman buyurdu (1792).²³ Lâyihalardan devlet adamlarının ıslahat hakkındaki düşünceleri, ıslahatın istikâmeti ve ıslahatı gerçekleştirecek ekibin üyeleri de kolayca anlaşılacaktı.²⁴ Böylelikle ıslahatlara karşı gelecek herhangi bir tepkide hem padişah tek suçlu olmayacak hem de ıslahatlara taraftar kazanılmış olacaktı.

Lâyiha hazırlayan yirmisi Osmanlı devlet adamı, ikisi Avrupalı Hristiyan olan toplam yirmi iki kişinin²⁵ hemen hepsi askerî alanda ıslahat yapılması konusunda oybirliği halindeydi; fakat bunun en iyi şekilde nasıl gerçekleştirileceği konusunda ayrılıyorlardı. Bir yanda, eski askerî yöntemlere dönmek suretiyle Osmanlı “altın çağının” askerî ihtişamını yeniden kazanmayı arayan tutucular vardı. Diğer yanda, mevcut askerî düzene Frenk eğitim ve silahlarının tepki çekmeden sokulmasını, bunun gerçekte saf Osmanlı geçmişine bir dönüş olduğunu iddia ederek, çeşitli yollarla çare arayan çözümcüler vardı. Nihayet, eski ordunun ıslah edilemeyeceğine inanan ve Sultan’a, baştanbaca Avrupa tarzında eğitilmiş, donatılmış ve silahlandırılmış yeni bir ordu kurmasını ısrarla tavsiye eden radikaller vardı. Sultan’ın kendisi de bu görüşe meylecti.²⁶ Bu aşamadan sonra ağırlıklı olarak ordunun ıslahına, bunun yanı sıra eyalet yöneticiliği, eyalet vergileri, tahıl ticaretinin denetimi ve diğer idarî ve malî konular hakkında yeni düzenlemelere başlandı. Tüm bu düzenlemelerin giderlerini karşılamak için ise yeni bir hazine ve defterdarlık olan “İrâd-ı Cedîd” kuruldu.²⁷ Zira devlet hazinesi zor durumda olduğundan yapılacak ıslahatların giderlerini karşılayacak durumda değildi. Bu durumu daha iyi kavramak adına III. Selim’den önceki ekonomik duruma kısaca değinmekte fayda vardır.

²¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s. 61.

²² Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 61. Nizâm-ı Cedîd’in yapısından tutun da askere alma yöntemlerine kadar ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Yeşil, “III. Selim Devri Siyasî Literatürüne Bir Katkı: Yeni Bir Lâyiha Üzerine Notlar”, *Bellekten*, C. LXXVI, S. 275, Ankara, 2012, s. 75-146.

²³ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 6, s. 5-6.

²⁴ Ahmet Öğreten, *Nizâm-ı CedîdeDâir Askerî Lâyihalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 55; Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 62; Mehmet Karagöz, “Osmanlı Devletinde İslahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri”, s. 188.

²⁵ Ahmed Cevdet Paşa, Sultan Selim’e lâyiha sunanların on dokuz kişi olduğunu belirtmektedir. Bu husus ve lâyihaların içerikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 353-358. Ayrıca bkz. Ahmet Öğreten, *Nizâm-ı CedîdeDâir Askerî Lâyihalar*. III. Selim lâyihaları 1792’de istemiş ve kısa süre içerisinde bu lâyihalar hazırlanıp kendisine sunulmuştur. Fakat 1803 yılında Mehmed Emin Behiç tarafından yazılan *Sevânihü’l-Levâiyih* adlı eser de tıpkı bu lâyihalar gibi bir takım tavsiyeler içermekte ve Nizâm-ı Cedîd askerinin önemi üzerinde durmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Osman Çınar, *Es-seyyid Mehmed EmînBehiç’inSevânihü’l-Levâiyih’i ve Değerlendirmesi*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992.

²⁶ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, s. 81-82.

²⁷ Fahri Ç. Derin, “Tüfengçi-başı Ârif Efendi Tarihçesi”, *Bellekten*, C. XXXVIII, S. 151, Ankara, Temmuz 1974, s. 381.

İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ni Gerektiren Unsurlar

Özellikle 1683 Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması, yorgun düşen devleti ve iktidar gücünü zayıflatmıştı.²⁸ 1699 Karlofça, 1718 Pasarofça ve 1774 Küçük Kaynarca antlaşmalarıyla Osmanlıların önemli ölçüde toprak kaybetmesi, devletin malî ve siyasî yönden konumunu ciddi bir şekilde sarstı.²⁹ Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Karadeniz'deki ticaret ve gemicilik tekelinden vazgeçerken Rusya, bu antlaşma ile Osmanlı bünyesindeki Ortodoks mezhebine mensup Hıristiyanların haklarının savunulmasında kendini yetkili görmeye başladı.³⁰

Öte yandan, nakit para ve sikke azlığı, yerini Yenidünya'dan³¹ Osmanlı İmparatorluğu'na akan ucuz gümüş para bolluğuna bırakmıştı. Paranın tağşişi gibi tedbirler yerli ürünlerin fiyatını düşürmede bir ölçüde başarılı olduysa da, ihracat vergilerinin sebep olduğu zararlı hususları engellemede ya da ortadan kaldırmada yetersiz kaldı. İhraç malları arasında yer alan el sanatlarına bağlı işkollarında zayıflamaya sebep olduğu gibi bu iş kolunda çalışan insanları da ekonomik zorluklar karşısında karşıya getirdi ve bu durum İmparatorluğu Batı usulü ekonomik bir sistem benimsemeye sevk etti. Üstelik kapitülasyon olarak adlandırılan ticaret ve yargı ayrıcalıkları uygulaması olan ve her padişah döneminde yenilenen antlaşmalar 1740 tarihinden itibaren sürekli hâle getirilmişti. Zamanla kapitülasyon sistemi yerli bir kapitalist orta sınıfın ortaya çıkmasının da önüne geçerek İmparatorluk topraklarında devlet himâyesinden yararlanan ve vergiden muaf olan yabancı bir sınıf ortaya çıktı ve nihayet iltizam sistemi³² ve bunun sonucunda devletin üretim üzerinde zayıflayan durumu yabancı tacirlere daha fazla ayrıcalıklar verilmesine yol açtı. XVIII. yüzyılın sonunda ortaya çıkan bir başka sorun da yabancıların ve Hıristiyan tebaanın devletin bu zayıf durumundan yararlanma çabalarıydı.³³ Osmanlı Devleti'nde görevli elçi ve konsoloslar Türkçe bilmediklerinden, Osmanlı tebaasından olan gayrimüslim kimseleri tercüman olarak kullanmalarına izin verilmişti. Daha önce kapitülasyonlarla yabancılara tanınan haklar bunlara da tanınmıştı. Böylece tercümanlar hem vergiden muaf tutuluyor, hem de reyâ yükümlülüklerinin birçoğundan kurtulmuş oluyorlardı.³⁴ Tüm bu olumsuzluklar karşısında maaşları ödeme güçlüğü çekildiği için Hollanda, İspanya ve Fas'tan borç para alma girişiminde bulunulmuş ise de olumlu bir sonuç alınmamıştır.³⁵

Osmanlı Devleti'nde uzun zamandır yaşanan bu zorlukların yanı sıra Viyana bozgunundan sonra uygulamaya konulan Malikâne Sistemi³⁶ ve XVIII. yüzyılın sonlarına

²⁸ Viyana kuşatması, bozgunu ve bunun Osmanlı Devleti açısından sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 383 vd.; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 452 vd.

²⁹ Nurullah Karta, "Sultan III. Selim Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Durumu ve Alınan Tedbirler", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, Ekim 2014, s. 23.

³⁰ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 198.

³¹ Avrupalıların XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren giriştikleri yeni ticarî yollar keşfetme faaliyetleri sonucu buldukları Amerika kıtası.

³² Devlet hazinesi masrafları karşılayamayacak duruma geldiğinde, tedbir amaçlı olarak, mültezim denilen şahıslara ücretini peşin ödemek kaydıyla bir-üç yıl arasında değişen sürelerle vergi toplama ayrıcalığı veren düzen. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014, s. 95 vd.

³³ Nurullah Karta, "Sultan III. Selim Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Durumu ve Alınan Tedbirler", s. 23-24.

³⁴ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hat-ı Hümayunları -Nizam-ı Cedit- 1789-1807*, s.141.

³⁵ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, s. 139.

³⁶ İltizam sisteminde vergi toplama işi 1-3 yıllığına mültezimlere verilirken, Malikâne sisteminde, savaş masraflarının yükünü karşılayabilmek üzere vergi toplama işi kayd-ı hayat şartıyla ve daha tabii olarak daha

doğru yaygın hale gelen Esham uygulaması³⁷ da ekonominin ağır kayıplara uğramasına ve daha da zayıflamasına sebep olan gelişmeler arasında sayılmaktadır. Kısaca verdiğimiz bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, sadece askerî alanda değil, iktisadî alanda da ıslahatlar yapılmalıydı. Nitekim bu açıklamalarda görüldüğü gibi devlet hazinesi oldukça yıpranmış bir durumdaydı.³⁸ Bu ağır ve zayıf duruma bir de kurulması düşünülen yeni ordunun gerektireceği masrafların eklenmesi daha fazla olumsuz sonuçlara yol açabilirdi. Fakat III. Selim döneminde iktisadî alanda yapılan ıslahatlar askerî alanda yapılan ıslahatlara bağlı olarak geliştiğinden dolayı İrâd-ı Cedîd uygulamaları da bu alan içerisinde yer almıştır. Asıl mesele olarak, yeni gelir kaynakları bulunup yeni kurulan ordunun ve yapılacak diğer ıslahatların masraflarını karşılamak ele alınmış, uzun zamandır devleti zor durumda bırakan malikâne ve esham sistemlerinin ortadan kaldırılmasında bir araç görevi görmesi istenmiştir. Ahmed Cevdet Paşa ise bu sırada yapılan seferlerdeki nakit ve iaşe eksikliklerinden bahsederek İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin gerekliliğini dile getirmektedir.³⁹

İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin Kuruluşu ve İşlevi

III. Selim'in başarıyla tatbik etmek istediği ıslahatlar için, her şeyden önce para, yani sağlam bir malî destek lâzımdı. Hâlbuki devletin normal geliri, ancak normal masraflarını karşılamaktaydı. Bu durumda yeni gelir kaynakları bulmak gerekiyordu. İşte İrâd-ı Cedîd Hazinesi bu kaynakların gelirini toplamak için kurulan hazinedir.⁴⁰

1787-1792 yılları arasında Rusya ve Avusturya ile yapılan savaş sebebiyle ortaya çıkan ordu ve donanmanın masrafları Osmanlı maliyesini altüst etmişti. Ayrıca, savaşlarda kaybedilen topraklar yüzünden devletin gelirleri de azalmaya başlamıştı. Bu durumda Sultan Selim olağanüstü tedbirlere başvurmak zorunda kaldı. Altın ve gümüşten olan eşyaların, değerlerikarşılığında satın alınarak para döktürülmesine karar verildi.⁴¹ Fakat bu tür tedbirler her an için uygulanamazdı. Devletin hemen her alanında yapılacak olan ıslahatların başarısı için para gerekiyordu ve bunun için de yeni gelir kaynakları oluşturulmalı, bütün ekonomik imkânlar bu doğrultuda seferber edilmeliydi. Padişah ve ıslahat ekibi, günlerce süren uzun

fazla ücretle verilmeye başlanmıştır. Viyana bozgunundan sonra devam eden uzun ve yıpratıcı savaşların ilk yıllarında ordunun masraflarını karşılama hususunda faydalı olan bu uygulama sonraki yıllarda devlet ekonomisini oldukça zor durumda bırakmıştır. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, s. 148 vd; Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, s. 95 vd.

³⁷ Malikâne sisteminde mukataaların yıllık hâsılâtının tümünün kayd-ı hayat şartıyla malikâneceilere satışı söz konusu idi. Esham sisteminde ise yalnızca yıllık kârın paylar halinde satışı söz konusudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, s. 184 vd; Filiz Mandacı, *III. Selim Dönemi Osmanlı Maliyesinde İslahat Hareketleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2007, s. 27-33.

³⁸ "...Devlet hazinesinin böyle para darlığına düştüğü günlerde, savaşta ve barışta, Müslim ve Gayr-ı Müslimlerden, zengin ve fakir hiç kimse "imdad-ı seferiyye" adıyla devlet hazinesine bir kuruş para vermiyor. Hiç kimse savaşa gitmez oldu. Hal böyle olunca düşmanın askerine karşılık eğitilmiş asker, malzemesine karşılık malzeme sağlanması konuşularak olacak şey değildir. Bu iş tamamen paraya bağlıdır..." şeklindeki açıklama devlet hazinesinin o anki durumunu ve İrâd-ı Cedîd adıyla kurulacak olan yeni hazinenin gerekliliğini belirtmektedir: *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, s. 167.

³⁹ "...seferlerde esbab-ı seferiyyenin tedariki emrinde ihtimam olunduğundan akçe fıkdanı ve mühimmat ve zehairin noksanı kaziyeleri teşkil fenalıkları intac eylediği mâlum..." Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 6, s. 50.

⁴⁰ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları -Nizam-ı Cedid- 1789-1807*, s. 81.

⁴¹ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 84.

müzâkerelerin ardından Tersane, Baruthâne, Tophâne, Topçu, Lâğımcı Ocakları ve Nizâm-ı Cedîd askeri için olduğu kadar gelecekte devletin yapmak zorunda kalacağı harpler için de, normal gelirlerin dışında kaynaklar bulunmasına, bunların gelirlerinin Darphane Hazinesi ve Enderun Hazinesi'ne konulmayıp, “İrâd-ı Cedîd” adıyla kurulacak olan yeni bir hazineye aktarılmasına karar verdiler.⁴² Bu doğrultuda alkol, tütün, kahve ve diğer bazı ticarî mallara konulan yeni vergilerden ve devletin kamulaştırdığı,⁴³ el koyduğu tımarlardan sağlanacak gelirlerle beslenecek yeni bir hazine tesis edildi,⁴⁴

Sultan III. Selim, kendinden önceki padişahlar gibi, ekonomik sorunları çözmek amacıyla askerî ve diğer alanlar üzerinde bir takım ıslahatlara başvurmuştur. Söz konusu dönemde iki önemli ıslahat gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri İrâd-ı Cedîd, diğeri ise Tersâne-i Âmire'dir. Askerî alanda en önemli adımlardan biri olan İrâd-ı Cedîd, yeni gelir denilen ve bir hazinesi olan, özellikle devlete zarar veren malikâne sistemini tasfiye etmek amacıyla kurulan bir hazinedir. Bunun yanı sıra, İrâd-ı Cedîd ile diğer hazinelerin ödemelerine destek olunmuş ve Nizâm-ı Cedîd ordusunun masrafları gibi önemli giderler bu kalemden karşılanmıştır. Sultan III. Selim döneminde gerçekleştirilen ıslahatların önemli özelliklerinden biri, ıslahatların önem verilen alanlarda gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bunun en önemli örneği Tersâne-i Âmire'nin kurulmasıdır. Donanmanın karşı karşıya kaldığı ekonomik sorunları çözdüğü oranda faaliyetlerini başarılı bir biçimde yerine getirdiği anlaşılmaktadır.⁴⁵

İrâd-ı Cedîd hazinesi ve defterdarlığı, 1 Mart 1793 tarihinde kurulmuştur. İrâd-ı Cedîd hazinesi özellikle savaşların masrafları için oluşturulacak yeni malî yapının önemli bir kurumudur. İrâd-ı Cedîd Hazinesi, askerî giderleri ve savaşı finanse edebilmek için oluşturulmuş bir fon niteliğinde olup kurulma amacı gelir kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde yönetmektir.⁴⁶ Ayrıca yeni kurulan ordu için düzenli bir gelir kaynağı sağlanmış oluyordu.⁴⁷ Osmanlı maliyesinde “Hazine-i Âmire” olarak adlandırılan tek hazine sistemi mevcut idi.⁴⁸ İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin kuruluşu ile çok hazineli sisteme geçilmiş oldu. Hazine'nin temel görevi Malikâne, Esham ve Tımar sistemlerinin ıslahı ve yapılan ıslahatların finansmanını sağlamaktı. İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ni takiben deniz kuvvetlerinin etkinliğini artırmak ve güçlü bir donanma hazırlanmasına yardımcı olmak için Tersane-i Âmire ve tahıl tedarik etme meselesinde karşılaşılan problemleri çözmek üzere Zahire Hazinesi inşa edilmiştir. Böylelikle Osmanlı malî sistemindeki tek hazineli sistem, dört hazineli sisteme dönüşmüştür.⁴⁹

⁴² Murat Gündüz, *XVIII. Asrın İkinci Yarsısında Osmanlı Devleti'nde İslahat Hareketleri*, s. 233.

⁴³ Mukataaların satılmayıp İrâd-ı Cedîd'e devredilmesi ve bu hazinenin diğer kaynakları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809)*, C. 1., Haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 225-230.

⁴⁴ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 82; Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019, s. 466; Sina Akşin, *Türkiye Tarihi*, C. 3., Cem Yayınları, (tarihsiz), s. 77.

⁴⁵ Nurullah Karta, “Sultan III. Selim Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Durumu ve Alınan Tedbirler”, s. 25.

⁴⁶ Mehmet Emin Yardımcı-Ednan Ayvaz, “Osmanlı Mali Sisteminde İrâd-ı Cedid Hazinesi ve Muhasebe Kayıtları”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7., İktisat Özel Sayısı, 2007, s. 255.

⁴⁷ *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, s. 170.

⁴⁸ Aslında Osmanlı Devleti'nde bir de “iç hazine” vardı. Fakat bu hazine, resmî bir devlet hazinesi durumunda olmayıp, saray teşkilatı içerisinde yer alır ve doğrudan Padişah'ın özel ve kişisel masrafları için tahsis olunan gelirleri tahsil ederek, gerekli masrafları görürdü. Padişahların iç hazine kaynaklarından devlet hazinesine borç verip desteklemeleri Osmanlı malî tarihinde sık görülen olaylardandı. Bkz. Halil Sahillioğlu, “Sıvı Yılı Buhranları”, *İ.Ü., İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XXVII, S. I-II, İstanbul, 1969, s. 97.

⁴⁹ Mehmet Emin Yardımcı-Ednan Ayvaz, “Osmanlı Mali Sisteminde İrâd-ı Cedid Hazinesi ve Muhasebe Kayıtları”, s. 255.

Başka hazinelerin ortaya çıkması, doğal olarak Hazine-i Âmire'nin önemini nispeten azalttı. Hatta bu hazinenin gelirleri ile bazı görevleri de yeni hazinelere devredildi. Yeni ihdas edilen ve yeni bir düzenlemeye tâbi tutulan bazı vergilerin idare ve tahsil işleri de yeni hazinelere verilerek gelirleri ayrıca arttırıldı. Yeni hazineler, devlet gelir ve giderlerinin idaresinde basit bir işbölümü düşüncesinin ürünü olmayıp, yeni malî politikanın bir gereği ve bu politikanın uygulanmasında özel işlevleri olan kurumlar olarak faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁵⁰

İrâd-ı Cedîd Hazinesi iki kısımdan ibaret olacaktı. Birinci kısım Bâb-ı Âli'de yapılacak kârgir bir bina olacak ve bütün gelirler önce burada toplanacak ve giderler de buradan sağlanacaktı. Hatt-ı Hümayun ile belirtilmedikçe İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nden hangi amaçla olursa olsun para verilmeyecek ve herhangi bir ödeme yapılmayacaktı. Her malî yılsonunda hazinenin gelir ve giderleri hesaplanarak gelir fazlası Darphâne'dekârgir olarak yapılmış hazineye taşınacaktı. Bu hazine, İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin ikinci kısmını teşkil edecekti. İkinci kısımda toplanan para gelecekte yapılacak harpler için yedek para olarak mevcut olacaktı. Yedek paranın bir akçesi bile seferden başka amaçlara harcanmayacak ve miktarının en az yüz elli bin kese olmasına çalışılacaktı.⁵¹

İrâd-ı Cedîd Hazinesi ve Defterdarlığı 1 Mart 1793 tarihli bir kanunnâme ile kuruldu. Bu kanunnâme, hazinenin kuruluş gerekçesini, yükleneceği görevleri, kendisine tahsis edilen gelir kaynaklarını, diğer malî kurumlarla ilişkilerini ve hazine işleri için idareci ve memur olarak kimlerin istihdam edilip ne gibi görevler üstleneceklerini genel olarak anlatır ve belirler.⁵² Ayrıca İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin askerî giderlerin ve özellikle vuku bulacak savaşların masraflarının karşılanması için özel ve ayrı bir fon oluşturmak amacıyla kurulduğunu da ifade etmektedir. Böyle bir fonun oluşturulması ve böylece savaşların daha rahat ve daha düzenli bir şekilde finansmanını sağlamak, aslında yepyeni bir malî politikayı da yürürlüğe koymak demektir. Dolayısıyla, kanunnâmede hazinenin kuruluş gerekçesi diye açıklanan hususlar, böylece İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ni, uygulanacak yeni malî politikanın baş yürütücüsü olarak sahneye çıkarmış oluyordu. İrâd-ı Cedîd Hazinesi tarafından yürütülecek yeni malî politika, temelde malikâne ve eşam sistemine son vermeyi ve tımar rejimini ıslahı amaçlıyordu. Bunları gerçekleştirebilmek için bazı vergilere zam yapılması ve yeni vergilerin ihdası da yeni politikanın bir parçasıydı.⁵³

Bu kanunnâme ile şu uygulamalar yürürlüğe konulmuştur:

1. Darbhâne tarafından idare edilen bazı mukataa ve tımarların idare ve iltizam işleri İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ne aktarılmıştır.

2. Başta penbe resmi olmak üzere, Hazine-i Âmire tarafından idare edilen bazı mukataalar İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ne bağlanmıştır.

3. Yıllık faizi on keseyi aşan malikâne mukataalarının veya hisselerinin mahlûl oldukça İrâd-ı Cedîd Hazinesi tarafından idare edilmesikararlaştırılmıştır.

4. Mahlûl olacak eşamın İrâd-ı Cedîd Hazinesi tarafından zabt edilmesi ve mahlûlat faizlerinin yeni hazineye tahsis edilmesi uygulamaya konmuştur.

⁵⁰ Filiz Mandacı, *III. Selim Dönemi Osmanlı Maliyesinde İslahat Hareketleri*, s. 74.

⁵¹ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hat-ı Hümayunları -Nizam-ı Cedit- 1789-1807*, s. 87.

⁵² Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalm ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat'a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 155.

⁵³ Filiz Mandacı, *a.g.e.*, s. 74.

5. Humbaracı tımarları da İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ne devredilmiştir.⁵⁴

Son üç maddede yer alan hususlar yasanın yürürlüğe girdiği tarihten, ilk ikisi ise ertesinden (1794) itibaren İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin uhdesine bırakılmıştı.⁵⁵ Ancak hemen belirtmek gerekir ki, mahlûl olan mukataalar çoğunlukla doğrudan İrâd-ı Cedîd'e bırakılmazdı. Önce miriye devredilir ve iltizam ya da malikâne için yeniden müzayedeye çıkarılırdı. Ardından eğer bir talibi yoksa ancak o zaman gelir kalemi olarak yedd-i vahid denilen tekel usulüyle İrâd-ı Cedîd'e verilirdi.⁵⁶ Örnek vermek gerekirse, Kütahya sancağında mahlûl olduktan sonra talibi çıkmayan yetmiş bir adet tımarın idaresi İrâd-ı Cedîd'e, vergilerin toplanması ise mültezime verilmiştir.⁵⁷ Benzer şekilde İnebahtı, Eğriboz ve Karlılı sancaklarında vefat ve hizmeti terk edenlerin tımarlarından elde edilen gelirler bu hazineye verilmiştir.⁵⁸ Bunun gibi İrâd-ı Cedîd'e dâhil edilen tımar ve zeamet gelirlerine dair çok sayıda kayıt Osmanlı arşivlerinde mevcuttur.

Böylece İrâd-ı Cedîd Hazinesi, belirli bazı gelir kaynaklarına kavuşmuş oluyordu. Yasaya göre, ileride hazineye yeni kaynaklar da tahsis edilebilecekti. Ancak tahsis edilen bu ilk kaynaklar, hem taşıdıkları bazı özellikler hem de Hazine-i Âmire ve Darbhâne gibi diğer kurumlardan devredilmiş olmaları sebebiyle, İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ni bu eski kurumlarla belli bazı ilişki ve bağlantılar içinde bulunma ya da başka bir ifadeyle, bunlara karşı bazı yükümlülükler üstlenme zorunda da bırakıyordu. İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ni bu yükümlülükler altına sokmaktan amaç, eski kurumların vazgeçip kendisine devrettikleri kaynaklar nedeniyle, zaafa düşmelerini önlemektir. Nitekim yasa ile getirilen düzenlemelere göre; mahlûl olup İrâd-ı Cedîd Hazinesince idare edilecek malikâne, mukataa ve eshamın yalnızcafaizleri bu hazineye girecek, buna karşılık İrâd-ı Cedîd Hazinesi, mukataanın tipine göre (miri veya haremeyn) Hazine-i Âmire veya Darbhâne'ye bu esham ve mukataalarla ilgili "mal", "kalemiyye" ve "muaccele"yi ödemek zorunda olacaktır. Bu uygulamada amaç, İrâd-ı Cedîd Hazinesince idare edilecek esham ve mukataalar Hazine-i Âmire veya Darbhâne tarafından yeniden satılmayacakları için, bu kurumları bunların gelirinden yoksun bırakmamaktır. Bunu sağlamak için malve kalemiyyesinde, İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin bu kurumlara belli bir ödeme yapması kararlaştırılmıştır. Mukataalar için ödenecek tutar yıllık faizinin beş katı, esham için ise üç katı olarak saptanmıştır.⁵⁹

İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin amirine kısaca "İrâd-ı Cedîd Defterdarı" deniyordu. Ancak, "İrâd-ı Cedid Nazırı" dendiği de olurdu. Öte yandan, İrâd-ı Cedîd'in kurulmasıyla birlikte, o güne dek pek fazla dikkat çekmeyen bir mansıb olan "Şikk-ı Sâni Defterdarlığı" da bir düzene kavuşturulmuş ve şikk-ı sanilerin İrâd-ı Cedîd Defterdarı olmaları esası getirilmişti.⁶⁰ Bu iki unvana ek olarak "Muallim-i Asker Nâzırı" unvanı da aynı kişinin uhdesinde bulunmaktaydı.

⁵⁴ "... vekablü'l-nizam Darbhâne'de olan Haremeyn mukataalarından maada, şimdiye dek Darbhâne'denzabt olunan gerek Tersane masarîfince merbüüt ve muhtas ve gerek gayr-i mecmu' mukataat ve derya zeâmet ve tımarları her ne ise... nazır-ı mümâileyh marifetiyle ilzam ve idare oluna", İrâd-ı Cedîd kanunundan naklen; Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, s. 156; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 6, s. 50-52.

⁵⁵ Yavuz Cezar, *a.g.e.*, s. 157.

⁵⁶ DABOA, C..ML., 116-5185, 733-29909.

⁵⁷ DABOA, C..TZ., 81-4042.

⁵⁸ DABOA, C..TZ., 163-8137

⁵⁹ Yavuz Cezar, *a.g.e.*, s. 157.

⁶⁰ Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809)*, s. 226; Yavuz Cezar, *a.g.e.*, s. 157-158.

Ancak bu durum uzun sürmemiş, ileride bu alandaki işlerin yoğunlaşacağı göz önüne alınarak adı geçen üç unvanın farklı kişilere tevcih edilmesi kararlaştırılmıştır.⁶¹

İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin yıl içinde çeşitli kalemlerden tahsil edeceği gelirleri toplanacak, yılsonlarında hazinenin gelir-gider hesabı görülecek ve elde kalan gelir fazlaları darbhânece ayrıca tahsis olunan bir yere konup mühürlenecekti. Böylece, kuruluş kanununda ifade edildiğine göre, herhangi bir sefer zamanında, emre hazır bu para sâyesinde, devlet para derdine düşmeyecekti. Kural olarak bu paranın başka masraflara harcanması yasaklanmıştı. Fakat kanuna yine de esnek bir hüküm konmuş ve gerektiğinde İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin mirî hazineye yardımda bulunabileceğine de işaret edilmişti.⁶²

İrâd-ı Cedîd Hazinesi için ayrılan gelir kalemlerini üç grup halinde sıralamak mümkündür: Birinci grup; Esham, Malikâne Mukataa⁶³ ve Tımar Zeametleri üzerinde elde edilen gelirlerdir. Esham faizleri, mukataa faizleri ve tımar-zeamet gelirleri bu gruba örnek olarak gösterilebilir. İkinci grup; İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ne tahsis edilen resimlerden elde edilen gelirlerdir. Bu gruba, zecriyye resmi, pamuk resmi, yapağı resmi, istefedye(kuş üzümü) resmi⁶⁴, kökboya⁶⁵, mazı ve tiftik resmi⁶⁶ örnek gösterilebilir.⁶⁷ Üçüncü ve son grup; önceden planlaması ya da tahmini yapılmamış, günün gereksinimlerine göre ortaya çıkmış olan beklenmedik gelirlerdir ki, bunlar olağan dışı vergiler sayılabilir.⁶⁸ Bazı yerlerde tımarların idaresi İrâd-ı Cedîd'e, bu tımarların gelirlerinin toplanması ise mültezime, yani iltizam sitemine veriliyordu.⁶⁹ İrâd-ı Cedîd'in gelirleri bir aralık altmış beş bin keseyi bulmuştur.⁷⁰

Malikâne sisteminin yararlı olmadığı anlaşıldığından devlet bu sistemi bir yönüyle ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Malikâne Sistemi sahip olunan malın bir bireye verilmesi ve Malikâne sahibi ölüncüye kadar bu mala sahip olması ve toplam getirisinin hiçbir zaman bilinmemesiydi. Düzgün işleyen bir hazine için ekonomik yapı içerisinde devletin bu sistemi ortadan kaldırması gerekiyordu. Malikâne sistemini ortadan kaldırmanın formülü ise bir bakıma İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nde bulunmuştur. Fakat bu aşamada dikkat edilen bir diğer önemli nokta ise Malikâne sisteminin bir anda ortadan kaldırılmasının meydana getirebileceği sorunlardır. Başka bir deyişle, Malikâne sisteminin bir anda ortadan kaldırılması faydadan çok zarar verici olabilirdi. Bunun için hemen kaldırılması mümkün olmamış, ancak ilerleyen zamanlarda mümkün hâle gelmiştir.

Kısaca özetlediğimiz İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin gelirlerine, yine kısaca belirtmek üzere bu hazinenin giderlerini de eklememiz gerekmektedir. İrâd-ı Cedîd Hazinesi vasıtasıyla elde edilen gelirler, önceden belirlenmiş bazı giderler için kullanılmamaktaydı. Elde edilen söz konusu gelirler, devletin diğer birimlerinde gerekli duyulan bazı kalemlere aktarılmaktaydılar. Zaten İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin kurulmasındaki temel amaçlara uygun olarak, giderlerde

⁶¹DABOA, C..ML., 564-23124, H. 11-10-1207.

⁶² Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları -Nizam-ı Cedit- 1789-1807*, s. 85.

⁶³ Gelirleri İrâd-ı Cedîd Hazine'sine devredilecek mukataalar için bkz. DABOA, C..ML., 515-21010, H. 02-09-1207.

⁶⁴DABOA, C..ML., 85-3919.

⁶⁵DABOA, C..ML., 75-3430.

⁶⁶DABOA, AE.SSLM.III, 302-17665.

⁶⁷ Bu gelir kalemlerinden alınan ve İrâd-ı Cedîd'e teslim edilen para ve mal için bkz. DABOA, TS.MA.e, 192-1, 192-2.

⁶⁸ Yavuz Cezar, *a.g.e*, s. 162. Metinde belirtilen gelirlerin rakamsal ve diğer verilerin muhtevası için de bu esere bakılabilir.

⁶⁹DABOA, C..TZ., 169-8434.

⁷⁰ *Âsım Efendi Tarihi*, s. 687.

amaçlanan durum, belirli kalemlerin giderlerinin karşılanması değil, devletin diğer malî birimlerinin desteklenmesi olmuştur.⁷¹

İrâd-ı Cedîd Hazinesi, kasasına giren gelirlerin bir kısmını diğer malî kurum ve kişilere aktarmak durumunda kalıyordu ki bu işlemlerin İrâd-ı Cedîd bütçelerinde bir masraf kalemi olarak gösterilmesi gerekiyordu. Hazinenin birinci gider grubunu işte bu çeşit ödemeler oluşturmaktaydı. İrâd-ı Cedîd'in kuruluş yasasında, yeni hazinenin yalnız bu tür ödemeleri yapacağı ve bu arada İrâd-ı Cedîd Hazinesi Defterdarı ve maiyetindeki bazı memurların maaşlarının da bu hazineden ödeneceği ifade edilmekteydi. Yasa, Hazine-i Âmire tarafından karşılanan masrafların, yine Hazine-i Âmire tarafından karşılanacağına da özel olarak dikkat çekmişti. Fakat bu arada yeni düzenlemeler nedeniyle Humbaracı, Lağımcı ve Topçu Ocakları masraflarının eskiye kıyasla arttığına ve daha fazla artış olup ileride sefer masrafları ortaya çıkarsa İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin Hazine-i Âmire'ye yardımcı olması gerektiğine de yer verilmişti. Bu hükmün istismar edilmemesi, yani her çeşit masrafın yeni hazineye yüklenme yolunun açılmaması için yasa, İrâd-ı Cedîd'e verilen masrafların askerî nitelikli olmasını şart koşmuştu.⁷²

Ancak kuruluşunun üzerinden bir yıl geçmeden, bu hükme dayanılarak Nizâm-ı Cedîd ve donanma askerleriyle ilgili bazı masrafları karşılama görevi İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ne verildi. İleriki yıllarda ise isyan ve savaş gibi olağandışı bazı masraflar ortaya çıkınca İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin masraf kalemleri ilk hesapların tersine giderek çoğaldı ve çeşitlendi.⁷³ Mesela daha kuruluşunun üzerinden birkaç ay geçmişken, 7 Ağustos 1793'te Bender, Hotin ve Akkırman kaleleri ile Yanıkhisar'da görevli bulunanların altı aylık mevâhib ve maaşları İrâd-ı Cedîd tarafından ödenmiştir.⁷⁴ İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nce yapılan çeşitli giderler, Hazine-i Âmire ve Darbhâne'ye yapılan ödemeler, esham alım-satımı nedeniyle ortaya çıkan ödemeler, asker maaş ve ödemeleri için yapılan ödemeler, inşa ve imar giderleri, olağandışı askerî giderler şeklinde sayılabilir.⁷⁵

Önceden belirlenmemiş olmasına rağmen gerçekleştirilen ödemeler incelendiğinde İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin faaliyette bulunduğu süre zarfında birçok gereksinimi karşıladığı görülmektedir. Öncelikle, hazinenin defterdârı ve memurlarının maaşları ödenmekteydi. İrâd-ı Cedîd Hazinesi ayrıca Hazine-i Âmire'ye destek olmuştur. Her ne kadar kanunlarda, Hazine-i Âmire tarafından yapılması gereken ödemelerin, söz konusu hazine tarafından yapılmamasına özen gösterilmişse de uygulama safhasında birçok ödeme İrâd-ı Cedîd tarafından yapılmıştır. Örnek vermek gerekirse, İrâd-ı Cedîd Hazinesi, Hazine-i Âmire tarafından ödenmesi gereken Humbaracı, Lağımcı ve Topçu Ocakları masraflarında Hazine-i Âmire'ye büyük oranda destek vermiştir.⁷⁶

Hazinenin ödemeleri arasında esham alım-satımı da bulunmaktaydı. Her ne kadar kişiler arasında esham alım satımı yasaklanmışsa da bireyler kendi istekleri doğrultusunda esham satışlarını devlete yapabilmekteydiler. Bu durumda da İrâd-ı Cedîd Hazinesi gerekli ödemeleri yapmaktaydı. Fakat bu ve benzeri ödemelerin yapılmasına rağmen, İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin en bilinen ve en büyük yekûnu tutan giderleri arasında, Nizâm-ı Cedîd askerlerinin maaşlarının ödenmesi yer almaktadır.⁷⁷ Zamanla artan Nizâm-ı Cedîd askerlerinin

⁷¹ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, s. 261.

⁷² Yavuz Cezar, *a.g.e.*, s. 193.

⁷³ Yavuz Cezar, *a.g.e.*, s. 193.

⁷⁴ DABOA, HAT, 203-10487.

⁷⁵ Filiz Mandacı, *a.g.e.*, s. 90.

⁷⁶ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, s.272.

⁷⁷ Nurullah Karta, "a.g.m", s. 41.

sayısı dolayısıyla İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin de giderleri arttı. 1803 yılında ise, Üsküdar ve Levend Çiftliği'ndeki her türlü Nizâm-ı Cedîd askerleriyle, Topçu ve Top Arabacıları Ocakları'nın ekmek, et, arpa, saman ve silah gibi çeşitli giderlerinin barış zamanlarında İrâd-ı Cedîd Hazinesi tarafından karşılanması esası kabul edildi. Bu karar alınmadan önce topçu ve top arabacılarının mevacibleri⁷⁸ gibi, söz konusu diğer giderleri de Hazine-i Âmire tarafından karşılanırdı. Barış koşuluna bağlı olan ve Hazine-i Âmire'nin masraf yükünü azaltmayı amaçlayan bu karar sonucunda İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin bu nevi giderlerinde artışarmeydana geldi.⁷⁹ Başlangıçta Nizâm-ı Cedîd askeri küçük bir birlikten ibaret ve bunlara yapılan masraflar sınırlıyken zamanla hem bu birlikler bir orduya dönüşmüş hem de hazinenin bunlara yaptığı masraflar çeşitlenmiş ve dolayısıyla buna paralel olarak İrâd-ı Cedîd'in bu kalem giderleri büyük artışlar göstermiştir.

III. Selim döneminde denizciliğe verilen önem ve bu alanda yapılan faaliyetler ve ıslahatlar daha da arttı. Bu alanda yapılan ıslahatların sonucunda ortaya yeni masraflar çıkmaktaydı.⁸⁰ Oysa Hazine-i Âmire'nin durumu zaten iç açıcı bir durumda değildi. İrâd-ı Cedîd Hazinesi kurulduğu sıralarda, bu konuda ortaya çıkacak yeni masrafların Hazine-i Âmire'yi daha da zor bir duruma düşürebileceği tahmin edilmiş ve İrâd-ı Cedîd Hazinesi Kanunu'na özel bir hüküm konarak, gerekirse askerî nitelikli olmak kaydıyla, Hazine-i Âmire'nin, İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nden yardım alabileceği belirtilmiştir. Bu hüküm, İrâd-ı Cedîd Hazinesi kurulduktan sonra, denizcilikle ilgili bazı yeni masrafların bu hazine tarafından karşılanmasına sebebiyet verdi. Bu bağlamda İrâd-ı Cedîd Hazinesi ödemeyi Hazine-i Âmire'ye, o da ilgili yerlere yapmaya başladı.⁸¹

İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin bu konuda üstlendiği ilk masraf 1794 yılında tersâne personelinin maaş ve ödemelerini yapmak olmuştur.⁸² İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin bu masrafları karşılaması ayrı bir Tersâne Hazinesi'nin kuruluşuna kadar devam etmiş, bu yeni hazinenin kurulmasından sonra söz konusu giderleri karşılama görevi İrâd-ı Cedîd'den alınarak Tersâne Hazinesi'ne verilmiştir.

Kendisine verilen görevlerin yerine getirilmesinde İrâd-ı Cedîd Hazinesi ve Defterdarlığı önemli başarılar kaydetti. Ancak bu arada yine görüldü ki, bazı noktalarda çeşitli tavizler verilmek zorunda kalınarak, amaçlanan politika tam olarak yürütülüp gerçekleştirilemedi. Sonuçta, ne malikâne sistemi ne de esham uygulaması tam olarak kaldırılabilirdi. Tımar rejimine olan müdahale ise ilk amaçlanana göre zamanla oldukça farklı gelişmelere neden oldu ve istenen sonuç bu alanda da elde edilemedi. 1807 yılında gerçekleşen Kabakçı Mustafa İsyanı hem Nizâm-ı Cedîd programının hem de bu arada İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin sonu oldu.⁸³

⁷⁸ Yeniçerilere verilen maaş. Aylık ya da ulûfe yerine de kullanılan bir tabirdir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 495.

⁷⁹ Filiz Mandacı, *a.g.e.*, s. 92.

⁸⁰ Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789–1867)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985, s. 46.

⁸¹ Filiz Mandacı, *a.g.e.*, s. 92.

⁸² Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789–1867)*, s. 50.

⁸³ 1807 yılında gerçekleşen Kabakçı Mustafa İsyanı ile III. Selim tahttan indirilerek yerine IV. Mustafa geçirildi. İsyanın sona ermesiyle IV. Mustafa ve gerekse ıslahatlara karşı olan kesimin girişimleriyle III. Selim'in onca emek vererek uygulamaya koyduğu Nizâm-ı Cedîd ıslahatları büyük oranda ortadan kaldırıldı. Fakat her ne kadar ıslahatların birçoğu ortadan kalkmışsa da, IV. Mustafa'nın Alemdar Mustafa Paşa tarafından tahttan

Sonuç

1793-1807 yılları arasındaki dönemde Osmanlı malî politikasında en önemli rol ve işlevi üstlenen kurum İrâd-ı Cedîd Hazinesi olmuştur. İrâd-ı Cedîd Hazinesi, kendisine verilen görevleri başarıyla yerine getirme hususunda önemli aşamalar kaydetmiştir. Ancak, malikâne ve esham sistemlerinin tasfiyesinin bazı zümrelerin çıkarlarıyla çatışması, savaş ve ayaklanmalar nedeniyle beklenmedik giderlerin oluşması gibi nedenlerden ötürü amaçlanan politika tam olarak yerine getirilememiştir. Yeni hazineye para tedarik etme hususundaki tüm zorluklara rağmen III.Selim hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemiş, her çareye başvurarak maliyeyi bir düzene koymaya çalışmıştır.

Burada şunu da belirtmekte fayda vardır ki, İrâd-ı Cedîd Hazinesi çoğu kişi tarafından sadece Nizâm-ı Cedîd askerlerinin masraflarını karşılamakla yükümlü görülmektedir. Bu görüş yanlış değildir, fakat eksiktir: İrâd-ı Cedîd Hazinesi sadece bu görevle yükümlü olmayıp, aynı zamanda geniş kapsamlı bir malî politikayı yürütme işlevini de üzerine almıştır. Bu yeni politika malikâne ve esham uygulamalarını kaldırmayı ve tımar sistemini ıslah etmeyi de amaçlamaktaydı. Dolayısıyla İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin kuruluşu, vergilere ilişkin yeni düzenlemeleri de gündeme getirmiş ve bu hazine Osmanlı maliyesinde bir çeşit vergi reformuna da vesile olmuştur. Bundan başka İrâd-ı Cedîd Hazinesi, Osmanlı devlet sistemindeki dönüşüm ve değişimin de en önemli simgelerinden biri olmuştur. Bu hazinenin kuruluşuyla birlikte Osmanlı Devleti'nin klasik kurumlardan sapma olayı gerçekleşmiştir. Eski kurumlara çeki düzen verme yerine yeni kurumlar oluşturarak sorunları çözmeyi amaçlamanın en büyük örneklerinden biri İrâd-ı Cedîd Hazinesi'dir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DABOA), Ali Emiri Tasnifi Selim III (AE.SSLM.III), 302-17665.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DABOA), Cevdet Mâliye (C..ML..), 75-3430, 85-3919, 116-5185, 515-21010, 564-23124, 733-29909.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DABOA), Cevdet Tımar (C..TZ..), 81-4042, 163-8137, 169-8434.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DABOA), Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HAT), 203-10487, 1665-56.

indirilip yerine II. Mahmud'un geçirilmesiyle ve bilhassa 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla beraber bu ıslahatlar daha ciddi şekilde uygulanmaya devam edilmiştir. Kısacası, III. Selim döneminde yapılan ıslahatlar XIX. yüzyıl boyunca yapılacak olan ıslahatların temelini oluşturmuştur. Fakat XVIII. yüzyıl boyunca yapılan ıslahatları da unutmamak gerekir. Kabakçı Mustafa önderliğindeki bu isyan ve sonrasında yaşanan olaylar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Çetin Derin, "Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dâir Bir Tarihçe", *Tarih Dergisi*, S. 27, İstanbul, 1973, s. 99-110; Fahri Çetin Derin, "Tüfengçi-başı Ârif Efendi Tarihçesi", s. 387 vd.; Fahri Çetin Derin, "Yayla İmamı Risalesi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.3, İstanbul, 1973, s. 213-272; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 8, Osmaniye Matbaası, İstanbul, 1303, s. 128 vd.; Abdurrahman Şeref, *Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1326, s. 187 vd.; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s. 77 vd. Nizâm-ı Cedîd ordusu ve onunla beraber yapılan diğer birçok yeniliklerin ilgası ve akıbetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809)*, Haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 792 vd.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DABOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e), 192-1, 192-2, 192-4.

Kaynak Eserler

AHMED CEVDET PAŞA, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

AHMED CEVDET PAŞA, Tarih-i Cevdet, C. 5, Osmaniyye Matbaası, İstanbul, 1309.

AHMED CEVDET PAŞA, Tarih-i Cevdet, C. 6, Osmaniyye Matbaası, İstanbul, 1303.

AHMED CEVDET PAŞA, Tarih-i Cevdet, C. 8, Osmaniyye Matbaası, İstanbul, 1303.

ÇINAR, Ali Osman, Es-seyyid Mehmed EmînBehîç'inSevânihü'l-Levâyih'i ve Değerlendirmesi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992.

DERİN, Fahri Çetin, "Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dâir Bir Tarihçe", Tarih Dergisi, S. 27, İstanbul, 1973.

DERİN, Fahri Çetin, "Tüfengçi-başı Ârif Efendi Tarihçesi", Belleten, C. XXXVIII, S. 151, Ankara, Temmuz 1974.

DERİN, Fahri Çetin, "Yayla İmamı Risalesi", Tarih Enstitüsü Dergisi, S.3, İstanbul, 1973.

Koca Sekbanbaşı Risalesi, Haz. Abdullah Uçman, Kervan Kitapçılık, 1974.

MUSTAFA NURİ PAŞA, Netayicül-Vukuat, sadeleştiren, notlar ve açıklamalar ekleyen: Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980.

MÜTERCİM AHMED ÂSİM EFENDİ, Âsım Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809), C. 1, Haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2015.

MÜTERCİM AHMED ÂSİM EFENDİ, Âsım Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809), C. 2, Haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2015.

UÇMAN, Abdullah, Fransa Sefaretnamesi: Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017.

Araştırma ve İncelemeler

AKŞİN, Sina, Türkiye Tarihi, C. 3., Cem Yayınları, (tarihsiz).

ARMAOĞLU, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasî Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

BERKES, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019.

CEZAR, Yavuz, Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat'a Mali Tarih), Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986.

DANIŞMEND, İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. III, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972.

GENCER, Ali İhsan, Bahriye'de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789– 1867), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985.

GENÇ, Mehmet, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.

GÜNDÜZ, Murat, XVIII. Asrın İkinci Yarsısında Osmanlı Devleti'nde İslahat Hareketleri, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

KARAGÖZ, Mehmet, “Osmanlı Devletinde İslahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 6, 1995.

KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, C. V., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017.

KARAL, Enver Ziya, Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

KARAL, Enver Ziya, Selim III'ün Hat-tı Hümayunları -Nizam-ı Cedit- 1789-1807, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

KARTA, Nurullah, “Sultan III. Selim Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Durumu ve Alınan Tedbirler”, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 6, Ekim 2014.

KOÇ, Yunus-Fatih Yeşil, Nizâm-ı Cedîd Kanunları (1791-1800), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012.

KURAN, Ahmed Bedevî, Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

LEWIS, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2015.

MANDACI, Filiz, III. Selim Dönemi Osmanlı Maliyesinde İslahat Hareketleri, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2007.

ÖĞRETEN, Ahmet, Nizâm-ı Cedîde Dâir Askerî Lâyhalar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.

PAMUK, Şevket, Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

PAMUK, Şevket, Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Sıvış Yılı Buhranları”, İ.Ü., İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XXVII, S. I-II, İstanbul, 1969.

SHAW, Stanford J., Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C. I, Çev, Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2004.

TABAKOĞLU, Ahmet, Türkiye İktisat Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.

TURAN, Osman, Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019.

UÇMAN, Abdullah, “III. Selim’in Viyana Elçisi: EbûbekirRâtib Efendi’nin Nemçe Sefâretnâmesi”, Nizâm-ı Kadîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi, İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2010.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, C. IV., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Selim III’ünVeliâhd İken Fransa Kralı Lûi XVI İle Muhaberele”, Belleten, C.II, S. V-VI, Ankara, Nisan 1938.

YARDIMCI, Mehmet Emin-Ednan Ayvaz, “Osmanlı Mali Sisteminde İrâd-ı Cedid Hazinesi ve Muhasebe Kayıtları”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 7., İktisat Özel Sayısı, 2007.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, “XVIII. Yüzyıl: İslahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi”, Türkler, C. XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

YEŞİL, Fatih, “III. Selim Devri Siyasî Literatürüne Bir Katkı: Yeni Bir Lâyiha Üzerine Notlar”, Belleten, C. LXXVI, S. 275, Ankara, 2012.

Kırsal Yaşam Üzerine Bazı Gözlemler (Manastır Şehri Örneği 1700-1750)*

Mehmet DEMİRKOL^{1*}

Öz

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin klasik dönem uygulamalarının devam ettiği XVIII. yüzyılın ilk yarısında Manastır şehrinin kırsal toplumu üzerinde durulmuştur. Kırsal kesimin devlet ile ilişkisi ve toplumdaki yeri belirtilerek kırsal alandaki yaşantı da aktarılmaya çalışılmıştır.

Kırsal toplum yaşantısına devletin belirlediği sistem içerisinde nizam verilerek reayaya eşit toprak dağılımı sağlanmıştır. Bu düzen ile malî, askerî ve idarî şekillenme de sağlanmıştır. Bu çerçevede ele alınan köy hayatının sosyal yanına da değinilmiş olup konu özele indirgenerek aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rumeli, Manastır, Kırsal Toplum, Tımar, Çiftlik.

Some Observations on Rural Life (Monastery Example 1700-1750)

ABSTRACT

İn this study, the rural society of the city of Manastır (Bitolia) in the first half of the XVIIIth century, when the classical period practices of the otoman state continued. The relationship of the rural area with the state and its place in the society has been stated and the life in the rural area has also been tried to be conveyed.

Equal distribution of land was provided to the people by giving order to rural community life with in the system determined by the state. With this order, financial, military and administrative formation was also provided. İn this context, the social aspect of the

*Bu makale Prof. Dr. Mehmet Karagöz danışmanlığında Mehmet Demirkol'un "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Manastır" adlı doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

¹ Dr., İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, ORCID: 0000-0002-2189-8978

village life, which is discussed, has been tried to be transferred to the private aspects of the subject.

Keywords: Rumelia, Manastır (Bitolia), RuralCommunity, Fief, Farm.

Giriş

Osmanlı şehir tarihi hakkında birçok çalışma kaleme alınmıştır. Bu çalışmalarda, şehir hayatını oluşturan unsurlar üzerinde durularak şehir hayatı açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat şehrin unsurlarından olan kırsal hayat üzerinde ziyadesiyle durulmamıştır. Hâlbuki incelediğimiz dönemde şehri şehir yapan unsurun başında gelen köylerin barındırdığı insan unsuru, ticaretin ve zanaatın üretim kaynağı olan toprak ve vergi kaynağı yönünden şehir hayatında mühim bir yeri vardır. Köyler bu yönüyle daha ziyade iş gücünden faydalanma noktasında bir oluşumla karşımıza çıkarken şehir hayatındaki yoğunlaşma ise daha ziyade bu toplulukların uğrak alanı olarak yoğunluğunu artıran mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şehir, kurumsal yapılarıyla ön planda iken kendisini besleyecek kırsal kesime ihtiyaç duymuş, kırsal kesiminde tarım dışı meta, yönetim, askerlik, güvenlik ve kültür hizmetleri ile şehir hayatıyla ilişkisi olmuştur. İşte bu yönüyle sağlanan bütünlük taşra teşkilatlanmasının da bir gereği olmuştur (Ergenç, 2013: 30). Çalışmada ele alınan Manastır şehri de bahsettiğimiz özellikleri taşımış olup kadim zamandan beri şehir olma özelliğini göstermektedir (Gökbilgin, Belleten: 254). İncelediğimiz dönem olan 1700- 1750 tarihleri arasında ise Manastır şehri kalabalık nüfusu ile yaklaşık 130 köyü vardır (*Manastır ŞS. 30, s. 12; Manastır ŞS. 32, s.27-28; Manastır ŞS. 32, s.43*).²Bu köyler Manastır şehrinin ihtiyacı olan metaları karşıladığı gibi merkezi bütçeye olan katkısıyla da önemli bir yer teşkil etmektedir.³Şehir merkezindeki nüfusa oranla fazla olan köyler üretim faaliyetlerine bağlı olarak şehrin ekonomik ve ticari faaliyetlerinin belirleyici faktörü olmuş ve şehir hayatında kırsal yaşantının uzantıları kendisini ziyadesiyle belirgin kılmıştır.

Osmanlı dönemi kırsal yaşamı arşiv belgelerinden takip etme imkânımız olmuştur. Bu arşiv belgeleri içinde kırsal yaşamı yansıtan ve bize veriler sunan tahrir kayıtları yer almaktadır. Fakat incelediğimiz dönem bu tahrirler yapılmamış olup daha ziyade kırsal hayat

²*Manastır ŞS. 30, s. 12; Manastır ŞS. 32, s.27-28; Manastır ŞS. 32, s.43.* (Bundan sonra MŞS olarak not düşülecektir. Burada ilk numara defter numarasını, ikincisi ise sayfa numarasını belirtecektir.)

³Tez olarak hazırladığımız Manastır şehrinin köylerine değişik konu ve başlıklar altında değinilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Demirkol, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Manastır, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 2021.

hakkında bize veriler sunan mahkemede tutulmuş sicil kayıtlarından istifade ile konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Kırsal Toplum Düzeni (Köy Hayatı)

Kırsal toplum, Osmanlıların klasik dönemde iki temel sisteminden tımar sistemi içerisinde yer almıştır. Kapıkulu sistemi ile de devlet, mutlak bir merkezi niteliğe kavuşmuştur. Tımar sayesinde de belli görevliler sorumluluğunda, belli hizmetler karşılığında taşıyı kendine tabi kılmış ve kapıkulu ile bu sistemi kendisine bağlamıştır(Ergenç, Osmanlı: 32-39).

Devletin tımar sistemini uygulamasının nedeni şüphesiz çağın gereği olan toprağa bağlılık esasındandır. Bu nedenle de Osmanlı iktisadî temellerini ziraata dayandırdığı için kırsal kesimde yoğunlaşan ziraata binaen insanlarda bu yerlerde yoğunluk gösterdiğinden devletin gelir elde etmek için bu sistemi uygulaması kaçınılmaz olmuştur. Devlet Tımar sistemi içinde çift-hane sistemine dayalı olarak tarım ve toprak rejiminin belirleyicisi olmuştur. Yani toprağa bağlı ekonomik sitali ile malî, askerî ve toplumsal politikalara biçim verilmiştir.⁴ Bir mikro-ekonomi unsuru olarak toprağın reaya arasında üleştirilmesi ise reayayı toprak tasarrufunda aktif kılmıştır. Tabi olarak kırsal yaşam manzaraları ve tasarruf şekilleri bölgeden bölgeye, dönemden döneme değişkenlik göstermiştir(İnalçık,2000:201-208).Bu değişkenlikler üzerinde fiziksel şartlar, politik esaslar ve diğer nedenler rol oynamıştır.

Osmanlı'da taşra, merkezi yönetimin dışında kalan yerler için kullanılırken kaza yönetiminde ise bu tabir köyler (karyeler) için kullanılmıştır. Yani merkezi yönetimin dışında kalan tüm yönetim birimleri için oluşturulmuş teşkilatlanma yapısı içinde köyler taşra olarak en ücra yerler olmuştur. Bu çalışmada Manastır şehri ve kırsal kesimi üzerindeki gözlemler aktarılmaya çalışılarak kırsal hayat hakkında bazı malumatları belirtmeye çalışırsak:Manastır'a şehir özelliği katan bir unsur olarak karyeler barındırdığı reayadan Müslimlerin yanı sıra çoğunluğu gayrimüslimler oluşturmaktadır. Vergi birimlerinin kaynağını oluşturan nüfusun çoğu karyelerde yaşamaktadır. Dolayısıyla şehir ve merkezi

⁴ Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), Çeviren: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

yönetim için Manastır şehrinin karyeleri oldukça dikkate değer bir vergi geliri potansiyeline sahip olmuştur⁵.

Reaya (vergi ile mükellef kesim) olarak nitelendirilen köylü kesimi üretimde iktisadî zincirin ilk halkasını teşkil eder. Bu itibar ile devletin gelir kaynağını teşkil etmesi nedeniyle köyler vergilendirmede nüfus potansiyelinin kalabalık olduğu yerler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶

Tımar usulüne tabi olan köyler, incelediğimiz dönemde iltizam usulüyle tevcih edilmiştir (MŞS, 30:6,7,8,9,15). Köylerin kalabalık oluşuna göre muayyen miktarlar ile mutasarrıflara tevcih edilmiştir. Tımarların sorumluluğu alaybeyine bırakılmış ve sefer zamanlarında tımar güçleri alaybeyinin sancağı altında toplanmışlardır.

Köyler devletin malî gelirlerinin temelini oluşturur (Faroqhi, 2003:82). Klasik dönemin özelliklerini koruduğu bir dönem olan XVIII. yüzyılda da bu kaynağın işletilmesi hala tımar dâhilinde olup devlet paranın piyasada kıt olduğu zaman dilimi olan bu asırda köylüden elde edeceği vergiyi nakit olarak temin etmek için mukataa sisteminde olduğu gibi tımarların da gelirlerini elde etmek için mutasarrıflara tevcih etmiştir. Zira devlet tarafından toplanacak aynî vergiler zaman açısından külfet olmuştur. Mesela saydığımız nedenler yüzünden tımar sahiplerine tevcih edilen yerlerin rüsum-u şer'iyye, rüsum-u örfiyye, cürüm-u cinayet, tapu harcı, aşar-ı kovan, bostan harcı ve her ne hâsıl olur ise tahsilat aynî veya nakdî yapılarak her sene gelir mukabelesinde muayyen bir miktar devlete iltizam olarak ödenirdi. Bu tımarlardan bir tanesi Manastır şehrinin Dobruşva karyesi olup 1737 senesi için Ebubekir Ağa'ya 30.000 akçe mukabeleyle iltizam edilmiştir (MŞS, 46:72).

Tımar sistemi düşünüldüğü kadar köylüyü toprağa mahkûm eden bir sistem değildir. Çift yerleri üzerinde devletin katı tutumu yoktur. Toprakların işlenmesine teşvik ve üretimin

⁵Karyelerin çoğu tımar olup karyeler zeamet, has ve vakıf karyelerinden oluşmaktadır. Bunun yanında bazı köylerin evlâd-ı fâtihan ve derbent olması gibi özelliklerine itibar ile vergiden muaf tutulmuşlardır. Tuz temini hususunda tevzî olunan defter suretinde 117 köyün yanında tuğralı, evlâd-ı fâtihan ve derbent karyesi - Haneli, Mescitli, Lezçe, Tornukça (Müslüman), Vakf-ı Bekri (Müslüman), Kevat (derbent), Noğuşân (Müslüman), Viranşance, İsmail Avar Hisar, İlineler, Peresil Keferesi, Salduca, Kavaye- ile toplamda 131 köy ismi geçmektedir. Sicil kayıtlarında Vakf-ı Bekri, Viranşance gibi karyeler ile vakıf kayıtlarında geçen bazı karyelerde Müslim ve gayrimüslimin karışık halde oldukları görülmektedir. Bkz. VGMA. Rumeli Hurufat Defterleri No: 1169, s. 16-20.- 1825-1833 yıllarındaki vakıf kayıtlarında Obrinik, Maruhva, Peresil, Rahva, Nezepol, Sehüdol, Çernofça, Berilce, Oblakân karyelerindeki camilere imam tayin edildiğini görüyoruz. Bu da bu karyelerde gayrimüslimlerin yanında Müslimlerin karışık yaşadıkları belirtir. Zira aynı karyelerde gayrimüslimlerden vergi tahsili de yapılmıştır.

⁶ Bkz. Mehmet Demirkol, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Manastır, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 2021. s.36-45.- Manastır şehir merkezinde yaklaşık 8.000 kadar nüfus var iken bu sayı köylerde yaklaşık 16.800 kadardır.

devamlılığının sağlanmasına karşın bir mülk geçici olarak işlenmek üzere başkasının nezaretine bırakılabilirdi. Bunun için hüccet verilir ve vasi tayin edilirdi. Herhangi bir sebepten dolayı boşalan köylere devlet özellikle mali durumu olmayanlara dönüşü desteklemek için köye dönüş yapanlara vergiden iki sene muafiyetlik hakkı bile getirmiştir. Mesela buyruldu ile bu durum bildirildikten sonra daha önce Manastır'ın Çar karyesinden olup Üsküp sancağı sakinlerinden olan bir gurup ahali Manastır'ın Çar karyesine yeniden yerleşmek için talepleri olmuştur. Buraya nâkil ve iskân olan ahaliden ziraat işleri aynı senede olmadığı için kolaylık sağlamak amacıyla iki yıl vergi alınmayacağı belirtilmiştir(MŞS, 34:39).

Köy yaşamında zorlayıcı unsurlardan olan doğal şartlar ve ziraat için insan gücüne duyulan ihtiyaçtan ziyade köylünün boynunu büken ve ona yük olan şey vergilerin çok oluşu olmuştur. Bu yönüyle köylünün hali bu durumdan yana pek de iç açıcı görünmemektedir. Dönemin savaş ortamından etkilenmesi, eşkıyalık olaylarının sık sık yaşanması ve köylüye şekavet göstermeleri de köylü üzerinde ayrı bir yıpratıcı etki bırakmıştır. Bu vesilelerle kayıtlar da genelde reaya için kullanılan tabir “*fukara*” olmuştur. Köylünün ekonomik ve sosyal durumunu yansıtan bu verilerin dışında nadir de olsa köylü üzerinde derin izler bırakan doğa olayları kayıtlara yansımamaktadır. İncelediğimiz dönem kayıtlarımıza köylüyü eşkıyalık ve vergi yükünden başka sarsacak herhangi bir olay yansımamıştır. Buna mukabil üretim metaları üzerinde etkili olan iklim şartları ise etkili olsa da köylüyü derinden sarsacak bir etkiye sahip olmamıştır.

Köylüler vergileri genelde aynî olarak ödedikleri gibi ürettikleri metaları şehirlerde satarak paraya çevirme imkânı da bulmuşlardır(MŞS, 53:15).Büyük ihtimal şehirde pazar ortamında yer kiralayarak gerçekleştirdikleri bu faaliyetler üreticinin kendisi olduğu gibi tüccar taifesinin girişimleriyle de bu fasıl gerçekleşiyordu. Şehirde tezgâh kurabilmek için ise zemin kirası vermek zorundaydılar. Nitekim Sığır Pazarı denilen pazar yerinin gelirleri elde edilmek için 1723 senesinde *Mukata- yı Zemin* olarak Havace Mustafa'ya tevcih edilmiştir(MŞS, 47:15).

Köylü, şehirde veya kasabalarda sattığı ürünü nakde çevirebilme imkânı bulmuştur. Fakat bu nakit devletin koymuş olduğu aynî vergilerin yanında nakdî olarak tahsil ettirilen vergi kalemleri yüzünden elde kalma imkânı ortadan kalkmıştır. Özellikle devletin sefer dönemlerinde vergiler hat safhaya çıkıyordu. Bu da köylünün üretim kaynaklarının tez zaman da erimesine neden oluyordu. Böylece köylü vergisini vermekte zorlandığı gibi fakir düşerek

çiftini çubuğunu bırakmak zorunda kalıyordu. Devlet reayanın fakir durumunu gözetse de her hâlükârda köylünün imkânı nispetinde vergi tahsilini gerçekleştiriyordu. İncelediğimiz dönem savaş dönemleri ve eşkıyalık faaliyetlerine bağlı olarak köylü ahalisi bu durumdan ziyadesiyle etkilenmiştir. Mesela 1714 senesinde Manastır kazasına tabi bazı köyahalisi Arnavut eşkıyasının saldırıları sebebiyle çoğu sağa sola dağılmış, geride kalanların ise durumları kötü olduğundan avâriz, nüzül ve sürsat malı bedellerini ödemedeki zahmet çektiklerinden bir miktar avârizhanelerinin azaltılarak köylerin yeniden mutemet ve müstakim hale gelinceye kadar bir yazıcı tarafından tahrir ettirilmesi hususunda kadıya *emr-i şerif* gönderilmiştir(BOA.AE.SAMD.III. 203-15580).

Köy hayatında devletçe koyulan vergilerin yanında coğrafi şartlar, insan gücüne duyulan ihtiyaç gibi zorlayıcı şartlar belirgin bir şekilde kendisini göstermektedir. Bu nedenle ortak hareket etme (imece) anlayışı köylerde gelişmiştir. Özellikle klasik dönem dediğimiz zaman diliminde, teknolojinin gelişmediği dönemde bu durum daha belirgindir. Bu da beraberce ağır iş yükünü ortadan kaldırmak için sergilenmesi gereken davranış durumlarının belirleyicisi olmuştur. Toplumsal yaşam, birlikte yaşamayı gerektirdiğinden bazı sorumluluk ve kuralları da beraberinde getirmiştir. Eğer kurallara riayet edilmezse, sorumluluklar yerine getirilmezse toplumsal sorunlar hâsıl olur. Özellikle şehir hayatında toplumsal kuralların ihlali bariz bir şekilde görülse de kırsal yaşamda da ister istemez bu sorunlar meydana gelmiştir. Özellikle su sorunu kişiler arasında çıktığı gibi iki köy arasında da bir sorun teşkil edebiliyordu. Cürüm ve cinayetler, arazi yüzünde çıkan tartışmalar ve saire sorunların sebepleri arasında yer almıştır.

Köyün ortak alanları üzerinde köy ahalisinin hassasiyeti vardı. Zira sosyal alan ve geçim kaynağı olan bu yerlerdeki hareketlilik dikkatten kaçmazdı. Mesela köy ahalisi meradaki otlaklık alana çiftlik kurup arazi açmasına karşın Mutasarrıf İsmail'i şikâyet etmişlerdir(MŞS, 32:4).Tabi böyle bir durum söz konusu bile olamayacağından eğer böyle bir şey varsa mahkemece men'i ve def'i istenmiştir. Yine Çer karyesi ahalisi, başka karyelerden gelip otlak alanlarında hayvan güttüklerinden mahkemeye müracaat edilmiş ve bu iş için mübaşir tayin edilerek çözüm bulunmaya çalışılmıştır(MŞS, 49:14).Yine çayır ve araziler üzerinde ziraî işlemler yapanların çayırları ve arazileri sipahiler veya vekilleri tarafından temessük ile zapt ettiklerinden karye ahalisi şikâyette bulunmuştur. Bu hususun araştırılması da istenmiş ve hilaf-ı şeri üzere davranan olursa Rumeli Divanı'na haber edilmesi istenmiştir(MŞS, 45:27).Köyle alakalı bunun gibi birçok hadise kayıtlara yansımıştır. Bu

kayıtlarda geçen diğer bir hadisede de Manastır'ın köylerinden olan Moğıla ve Koricân karyelerinde tarlalarına, bağlarına, bahçelerine ve mera gibi alanların korunmasına yönelik günlük 4 akçe ile bekçi tayin edilmiştir(VGMA. Rumeli Hurufat Defteri No: 1174: 201).

Eğer köy halkı sürüleri için gerekli otlak alanı bulamazsa şehrin geniş meralarında otlatmak için sürücü kaydı altında kayıtları yapılarak sürüleri şehrin geniş meralarında otlatılmalarına izin verilirdi(MŞS, 40:56). Bu izin neticesinde koyun sahiplerine kimsenin müdahalesi olmazdı. 1727 senesi bu şekilde Manastır'ın meralarında recep ve şaban ayları içerisinde şehir ve köylerden olmak üzere sekiz kişi yaklaşık 920 koyununu otlatmak için ismini sicillere kaydettirmiştir. Tabi hayvanlar için geniş meraların otlatılması yine bir devlete ödenen bedel karşılığında olmuştur(MŞS, 42:3).⁷

Çiftliklerin Kırsal Toplumdaki Yeri

Kırsal düzeni etkileyen diğer bir unsur çiftliklerin varlığı olmuştur. Tımar sistemi içinde yer alan köylerin farklı nedenlerden dolayı çiftlik sahiplerinin eline geçmesi tımar topraklarını daraltmıştır. Bu yönüyle çiftlikler, tımarların sayısını ve gelirini azaltan unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Zamanla sayıları artan çiftlikler köylüyü sahip olduğu toprağından etmiş ve köylüyü maraba (çiftlik sahiplerinin iş gücünden faydalandığı kişiler) durumuna sokmuştur. Çiftliklerin ortaya çıkması, daha ziyade köylünün ağır vergi yükü altında ezilmesinin sonucu köyünü terk ederek firar yolunu seçmesi veya eşkıya olması neticesinde boş kalan büyük arazilere askerî sınıftan yöneticilerin sahiplenmesi ile olmuştur. Özellikle XVII. yüzyıl başlarında celali isyanları neticesinde boş kalan arazileri büyük çiftlik sahipleri doldurmuş ve bu araziler iş gücüne fazla gereksinim olmadığından dolayı hayvan yetiştirilen çiftlikler olmuştur.

Halil İnalçık çiftliklerin ortaya çıkma hususunu şu kaidelere bağlamıştır: İlk olarak boş veya devlet toprakları üzerinde kurulmuş olan çiftlikler olarak zengin ve nüfuzlu kimselerin devletin resmi defterinde kayıtlı bulunmayan veya işlenmeyen sahipsiz topraklarını satın alıp oraya esirleri yerleştirmek suretiyle çiftlik haline getirmeleri ile olmuştur. İkincisi, saraya yakınlığı olan nüfuzlu kimselerin devlet arazisini kendilerine bağışlatmaları ve daha sonra bu büyük araziye vakıf haline sokmak suretiyle vergiden hariç büyük tarım işletmeleri yoluyla oluşturulmuştur. Çiftlik kurmada üçüncü yol ise devlet toprakların kiralınması yoluyla

⁷Manastır Mukataası adı altında belli bir muhitten 1729 senesinde otlak vergisi olarak 40 kuruş alınmıştır.

gerçekleşmiştir. Yani devlet büyük arazileri mukataa yolu ile özel kişilere kiraya vererek zengin ve nüfuzlu ağaların sahip olduğu çiftlikler olarak karşımıza çıktığını ifade eder.⁸

İncelediğimiz dönem çiftliklerin işleniş şekli şöyle olmuştur: Çiftlik sahipleri Müslüman tebaadan olup genelde çiftlikler ayân değimiz kesimin elindedir(MŞS, 44:22-24). Genelde Mustafa Akdağ'ın çiftlikler hakkında izah ettiği gibi çiftlik sahipleri şehirlerde oturup bir şekilde köylere el atmış ağalardan oluşmuştur. Gerçek sahibi devlet olan bu arazilerin çiftlikler biçiminde düzenlenmesinden ibarettir (Akdağ,1966:203). İncelediğimiz dönemde bu çiftliklerin özel mülkiyet statüsünde olduğudur. Satış hüccetlerinden ve tereke kayıtlarında bu çiftlikler başka birine satılabilmiş ve varislerine de miras olarak kalmıştır(MŞS, 39:32).⁹

Çiftlik sahipleri vergiden muaf tutulmuşlardır. Bu yüzden Manastır şehrinde bulunan 27 Eşkinci gurubundan 13'ünün çiftliklerde yer edindiğini görüyoruz(MŞS, 37:42). 1721'de 285 çiftlik(MŞS, 39:20-21) var iken 1728'de 426 çiftlik olup çiftlikte yaşayan gayrimüslimden 1005 çift üzerine vergi tevzî edilmiştir(MŞS, 36:46-47). 1734 senesinde ise çiftlik sayısı 454 olup çift sayısı 1087'ye ulaşmıştır(MŞS, 44:22-24).

Bu çiftlikler dâhilinde yaşayan ailelerin çoğunluğu gayrimüslim kesimindedir. Vergi yükümlülüğünden kaçan ve saklanmak isteyenlerin sığınacağı yerlerden biri çiftlikler olmuştur. Çoğu vergi zamanı sık sık yaşanan bu hadise köylerdeki ahalinin çiftliklere saklanması ve çiftlik ağalarının hizmetine girmesiyle tahsil edilen vergi, kalan kişilerin üzerine eklenmesi vergi yükünü ağır hale getirmiştir. Bu da zaman zaman tımarların birleştirilmesine neden olduğu için incelediğimiz dönemde zaman zaman tımarları eksiltmiş ve çoğaltmıştır.

Fırar eden reayanın çiftliklere saklanmaları ile çoğunluğu gayrimüslim köylere olan Manastır'ın köylerinde cizye vergisi tahsilinde de sıkıntılar oluşturmuştur. Cizye tahsilinde evrak uygulaması neticesinde fırar eden köylüler yüzünden evraklar tahsildarın elinde kalıyordu. Bu durumda açığın diğer gayrimüslimlerin üzerlerine yıkılması reaya ile tahsildarı karşı karşıya getirmiştir. Bunun için tahsildarların çiftliklerde yaşayan köylülerin mahallinde kayıt edilmelerini talep ettikleri görülmüştür (MŞS, 41:36).

⁸ Geniş bilgi için bkz, Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, C.I, 44. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.670-678.

⁹Rabiah binti Hüseyin'e ait olan çiftlik yerini Ahmet Çelebiye 4.800 akçeye ve yanındada 3.000 akçeye çayır ve otlak satmıştır.

Manastır'ın köylerinde bulunan çiftlik sahipleri genelde ağa namıyla tanınmış olup birçok çiftlikte yurt tutabilmişlerdir. Manastır kazasında ikamet edip de başka kazalarda da yine aynı şekilde çiftliklere sahip olabilmışlardır. Bu hususta Elhac Abdi Ağa bin Ahmet'in terekesi çiftliklerin durumunu izah etmek için iyi bir örnek olacaktır. 470.220 akçe gibi bir varlığa sahip olan Elhac Abdi Ağa Manastır kazasında ikamet edip köy dâhilinde çiftlik yerlerinin de terekede miras olarak kaldığı görülür. Yine aynı şekilde Pirlepe kazasında da çiftlik sahibi olan Hacı Abdi Ağa'nın çiftlik yerinde sahip olduğu hayvan miktarı ve 18.200 akçe değerinde buğday, arpa, yulaf gibi tahıl ürünleri ile çiftlik geliri fazlaca idi. Yine sırf 62,000 akçe değerinde tahıl ile birlikte ambar yerine sahip olduğu gözlenmektedir(MŞS, 42:62-63).

Çiftlikler tarım ve hayvancılık için uygun olan kapasitesinden dolayı veriminin yüksek olduğu yerler olmuştur. Tımar sistemine dâhil olan çift yerleriyle karşılaştıracak olursak çiftlikler, sermaye birikiminin artırılabileceği, üretime fevkalade katkılar sağlayan üretim alanları olmuştur. Tımar topraklarının yanı sıra belirttiğimiz yönüyle çiftlikler ticari ve sanayi alanının ham madde kaynağını teşkil etmiş, barındırdığı insan gücü ile ekonomiye katkı sağlamıştır. Tarım ve hayvancılık alanındaki potansiyeline binaen öyle görülüyor ki İstanbul'daki Çuka Kârhanesi için yapağı (yün) temini, şehrin kasap ve debbağları için et ve deri temini, devletin bürokrasisi, askeriyesi ve sefer hizmetlerinde istihdam edilmek üzere hayvan temininin sağlandığı muhakkaktır. Yukarıda belirttiğimiz gibi çiftlik sahiplerinin geriye bıraktıkları mal varlıkları incelense çiftlik sahiplerinin sahip olduğu hayvan ve tarım ürünlerindeki miktarın ne derecede olduğu görülecektir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin klasik dönemin özelliklerini taşıyan bir dönemi olan XVIII. yüzyılın ilk yarısında da tımar sistemine dayalı toplumsal düzenini sürdürmüş ve bunun yanında gelir elde etme yöntemindeki değişiklikler le de kırsal alandan elde edilecek gelirlerin nakit olarak hazineye girmesinin yolu açılmıştır. Bu yönüyle kırsal alan olarak nitelediğimiz köyler, nüfusun şehre göre kalabalık oluşu bakımından vergi gelirleri hususundaki düzenlemeler kaçınılmaz olmuştur. Savaşlar, eşkıyalık faaliyetleri gibi durumlardan dolayı da bu kesimin zaman zaman mustarip olduğu gözlenmiştir.

Çiftlikler ise tımar topraklarını darlaştıran yönü ile karşımıza çıkmaktadır. Çiftlikler, firar veya göç nedenleri ile tımar sahiplerinin sığınacağı yerler olmuştur. Bu sayede çiftlik

sayısı artmış; buna paralelolarak da nüfus bu çiftliklerde birikmeye başlamıştır. Bir iş alanı olarak bu yerler boş kalanların ve tımarın vergi yükü altında ezilenleri için kaçacakları yerler olmuştur. Buna mukabil çiftlik sahipleri ise çiftlik gelirleri sayesinde sermayesini artırmışlardır. Böylece toplumda çiftliğe sahip ağa kesimi oluşmuştur.

Köyler, tarım ve ziraata dayalı üretimiyle şehrin ihtiyacı olan birçok yönüne cevap verebilmiştir. Aynı zamanda üretime dayalı vergilendirme ile de devletin gelir kaynağı yönünden fevkalade öneme sahip olmuştur. Devlet ise kanun koyucu olarak en ücra köşeler olarak buralara kurduğu sistem ile nizam götürebilmiştir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.)

Manastır Şer'iyeye Sicilleri Yabancı Arşivler (YB. 021. D.) Fonu:

BOA,.Manastır ŞS. 30, s. 12.

BOA,.Manastır ŞS. 32, s.27-28.

BOA,.Manastır ŞS. 32, s.43.

BOA,.Manastır ŞS. 30, s.6-7-8-9-15.

BOA,.Manastır ŞS. 46, s.72. H. 1 Muharrem 1150/M. 1 Mayıs 1737.

BOA,.Manastır ŞS. 34, s.39. H. 11 Safer 1123/M. 31 Mart 1711.

BOA,.Manastır ŞS. 53, s.15. H. 1 Zilkade 1163/M. 2 Ekim 1750.

BOA,.Manastır ŞS. 40, s.7. H. 4 Cemaziyülahır 1135/M. 12 Mart 1723.

BOA,.Manastır ŞS. 32, s.4. H. 27 Safer 1118/M.10 Haziran 1706.

BOA,.Manastır ŞS. 49, s.14. H. 1156 (gün ve ay belirtilmemiştir)/M. 1744.

BOA,.Manastır ŞS. 45, s.27. H. 22 Ramazan 1148/M. 5 Şubat 1736.

BOA,.Manastır ŞS. 40, s.56. H. 8 Recep 1139/M. 1 Mart 1727.

BOA,.Manastır ŞS. 42, s.3. H. 25 Şaban 1141/M. 26 Mart 1729

BOA,.Manastır ŞS. 44 s.22-24. H. 21 Rebiyülahır 1147/M. 20 Eylül 1734.

BOA,.Manastır ŞS. 39, s.32. H. 25 Zilkade 1133/M. 17 Eylül 1721

BOA,.Manastır ŞS. 37 s.42. H. 20 Rebiyülahir 1128/M. 13 Nisan 1716.

BOA,.Manastır ŞS. 39 s.20-21. H. 29 Zilkade 1133/M. 21 Eylül 1721.

BOA,.Manastır ŞS. 34, s.46-47. H. 21 Rebiyülahir 1141/M. 24 Kasım 1728.

BOA,.Manastır ŞS. 44, s.22-24. H. 21 Rebiyülahir 1147/M. 20 Eylül 1734.

BOA,.Manastır ŞS. 41, s.36. H. 7 Ramazan 1140/M. 17 Nisan 1728.

BOA,.Manastır ŞS. 42, s.62-63. H. 2 Ramazan 1142/M. 21 Mart 1730.

Ali Emiri (AE.) Tasnifi

Ahmed III (AE. SAMD. III.) Fonu: 203- 19580. H. 28 Cemaziyülahir 1125/ M.22 Temmuz 1713.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.)

Rumeli Hurufat Defteri No:1174., s. 201. H. 17 Cemaziyülahir 1200/M. 17 Nisan 1786.

Rumeli Hurufat Defterleri No: 1169, s. 16-20

Tetkik Eserler

AKDAĞ, M. (1966). “Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.VI, C.IV, Ankara, s.201-247.

DEMİRKOL, M. (2021). XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Manastır, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.

ERGENÇ, Ö. (Osmanlı). Osmanlı Klasik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar, s. 32-39.

ERGENÇ, Ö. (2013). Osmanlı Tarihinin Kaynakları Üzerine: Kurumsal Yaklaşımlar ve Belgelerin Kullanım Sorunları, Osmanlı Tarihi Yazıları- Şehir, Toplum, Devlet, İstanbul, s. 30.

FAROQHI, S.(2003) *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, (çeviren: Zeynep Altıok), Tarih Vakfı Yurt Yayınları 121, İstanbul.

GÖKBİLGİN, T.(Belleten). Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları, C.XX, sayı 19, s.247-294.

İNALCIK, H. (2000).*Osmanlı İmparatorluğunda Ekonomik ve Sosyal Tarih 1300-1600*, Çev. Halil Berktaş, İstanbul, s.201-208.

İNALCIK, H.(2010).*Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, C.I, 44. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.670-678.

İNALCIK, H. (2003).*Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çeviren: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul.

Öğretmenlerin 21. Yüzyıl Becerileri Öğretimine İlişkin Öz-yeterlik Algılarının İncelenmesi

Oğuz GÜÇLÜ¹ Bayram TOPHAN² Alpaslan ÖZDEMİR³ Kağan GÜÇLÜ⁴

Öz

Bu araştırmada öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin özyeterlik algılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemi, Malatya ilinde 2021-2022 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı resmi 10 okulda görev yapmakta olan 469 öğretmen arasından seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenmiş 400 öğretmendir. Araştırmada veri toplama aracı olarak 7 sorudan oluşan kişisel bilgi formu ile birlikte 21. Yüzyıl Becerileri Öğretimi Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde SPSS 24.0 istatistiksel veri değerlendirme programı kullanılmıştır. Araştırmada kadın öğretmenlerin 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin algı düzeylerinin erkek öğretmenlere göre daha yüksek olduğu görölmüştür. Araştırmada ayrıca 31-40 yaşları arasında olan, doktora eğitimi almış, 11-15 yıl arası kıdeme sahip, mevcut okulda 21 yıl ve daha fazla süre çalışmış olan, günlük bilgisayar ve internet kullanımı 5 saatten fazla olan öğretmenlerin 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin algı düzeylerinin diğer öğretmenlere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre yaş, öğrenim durumu, kıdem, bilgisayar ve internet kullanım durumunun 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin algı düzeyi üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmış, 21. Yüzyıl becerileri hakkında öğretmenleri bilgilendirici eğitimlerin sıklaştırılması önerilmifitir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Öğretmen, 21. Yüzyıl Becerileri Öğretimi, Okul, Malatya

Examination of Teachers Perceptions of Self- Efficiency Regarding 21st Century Skills Teaching

Abstract

In this study, it was aimed to examine the self-efficacy perceptions of teachers regarding teaching 21st century skills. Survey model, one of the quantitative research methods, was used in there search. The sample of there search is 400 teachers selected by random sampling method among 469 teachers working in 10 official schools affiliated to the

¹SadiyeÜnsalan Orta Okulu, Yeşilyurt Malatya, oguz-4444@hotmail.com.

²Türk Telekom İlköğretim Okulu, Battalgazi Malatya, 603598@gmail.com.

³Hanımınçiftliđi Fatih Orta Okulu, Battalgazi Malatya, alparslan_01@hotmail.com.

⁴ Kurşunlu İlkokulu, Hekimhan Malatya, kaan44-44@hotmail.com.

Ministry of National Education in the province of Malatya in the 2021-2022 academic year. In there search, the 21st Century Skills Teaching Scale was used together with the personal information form consisting of 7 questions as a data collection tool. SPSS 24.0 statistical data evaluation program was used in the analysis of the research data. In the study, it was seen that the perception levels of female teachers about teaching 21st century skills were higher than male teachers. In the study, the perception levels of teachers who are between the ages of 31-40, have a doctorate education, have a seniority of 11-15 years, have worked at the current school for 21 years or more, use computers and the Internet for more than 5 hours per day, are related to the teaching of 21st century skills. It was concluded that it was higher than other teachers. Accordingly, it was concluded that age, education level, seniority, computer and internet usage status had an effect on the perception level of 21st century skill steaching, and it was suggested to increase the frequency of trainings that in form teachers about 21st century skills.

Keywords:Education, Teacher, 21st Century Skills Teaching, School, Malatya

GİRİŞ

Hızlı değişim, artan yenilik ve bilgi yoğunlaşması ortamında eğitimin en önemli hedeflerinden biri yaşam boyu öğrenme haline gelmiş durumdadır. Her bireyin alanında güncel kalabilmesi için, bilgi ve becerilerini sürekli olarak şekillendirmeye istekli olması gerekmektedir. Bu alanlardaki bilgi yoğunlaşması ve teknolojik gelişme nedeniyle özellikle eğitim, hukuk, işletme, mühendislik ve bilişim teknolojileri alanlarında sürekli öğrenme gerekmektedir (Yeşilorman ve Koç, 2014). Bu hızlı değişimin beraberinde getirdiği şaşırtıcı gelişme, eğitime ve eğitim koşullarına zaman ve mekan içinde farklı anlamlar kazandırmış, eğitimi her yerde olacak şekilde yaygın bir hale getirmiştir(Güllüpinar vd., 2013).

Eğitim artık bilinen mekanındışında gerçekleşmektedir. Bireylerin sürekli yenilenmesi, günümüzde eğitim araştırmalarında temel kavramlardan biri olan “yaşam boyu öğrenme” kavramının gelişmesine yol açmıştır. İnsanların okulda öğrendiklerini hayatları boyunca kullanma olasılıklarının düşük olduğuna dikkat çekmektedir. Kendini sürekli güncelleyemeyen bireyler, kendi alanlarındaki ve diğer alanlardaki değişimlere ayak uyduramazlar ve bu nedenle rakiplerinin gerisinde kalmaktadırlar. Günümüzde bireyler değişimi hemen algılayabilecek, hak ve sorumluluklarını gerçekleştirebilecek, bilgiyi ancak örgün ve yaygın eğitim kurumları ve bu kurumların yaşam boyu öğrenme bağlamında sunduğu etkinlikler aracılığıyla kullanabilmektedirler. Bireylerin kendilerini sürekli eğitmeleri, değiştirmeleri ve yenilemeleri gerekmektedir. Bu nedenle yaşam boyu öğrenme, sürekli güncellenen, hayatın içinde var olan, zamanı yakalayan ve zamanın üstesinden gelen bir kavramdır (Gönüç vd., 2012).

Yaşam boyu öğrenme bireylerin gelişime açık olmaları ve yaşam boyu öğrenmeye istekli olmaları durumunda mümkün olmaktadır. Bireylerin gelişime ve öğrenmeye açık olmaları 21. yüzyıl becerilerini edinmelerini ve kullanmalarını da sağlamaktadır(Yalçın, 2018). 21.yüzyıl becerileri yalnızca bilgi ya da beceri değildir. Anlayış ve performans dayalı bilgi ve becerilerin birleşimidir. 21. yüzyılda bireylerin yaşam boyu öğrenme, eleştirel düşünme, problem çözme, bilgiye ulaşma ve teknolojiyi kullanma alışkanlıkları geliştirmeleri beklenmektedir. Bu doğrultuda 21. yüzyılda yaşama, öğrenme ve çalışma şekli sürekli değişmekte, sürekli öğrenme ve yenilikleri takip etme bireyin özellikleri olarak kabul edilmektedir (Belet Boyacı ve Güner Özer, 2019).

21. yüzyılda sanayi toplumu bilgi toplumuna geçiş yapmış, toplumda birçok değişim ve gelişim yaşanmıştır. Rahat ve konforlu bir yaşam sürdürebilmek için toplum şiddetli bir mücadele ve rekabet haline girmiştir. Böyle bir rekabet ortamında ayakta kalabilmek ve bir üst seviyeye çıkabilmek için 21. yüzyılın koşullarına uygun eğitim ve öğretimin benimsenmesi ve bu doğrultuda nitelikli insan gücünün geliştirilmesi gerekmektedir. Böyle bir eğitimin sürdürülebilmesi için 21. yüzyıl öğretim becerilerini kullanan ve eleştirel düşünebilen öğretmenlere ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bu nitelikli öğretmenlerle yaşına uygun, hatta yaşından büyük bir nesil yetiştirerek daha rahat ve konforlu bir yaşam sürdürebileceklerdir. Yeni nesile sorgulama ve sorgulama becerisi kazandırılmalıdır. Bu beceriler eğitim yoluyla kazanılabilir ve 1980'den sonra sistematik bir yaklaşım, bir eğitim yaklaşımı haline gelmiştir (Yalçın, 2018).

Eğitim kurumlarında öğrencilere yaşam becerilerinin kazandırılmasında rol oynayan sınıf öğretmenlerinin 21. yüzyıl beceri düzeyi araştırma için önemli bir sorudur. Problem çözme ve eleştirel düşünme becerisi olmayan bir öğretmenin öğrencilerine bu becerileri kazandırması imkânsız görülebilmektedir. Bunun için de öğretmenlerin bu becerilere karşı yeterlilik durumlarının tespiti oldukça önemli olması düşüncesinden hareketle bu çalışmada öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin özyeterlik algılarının incelenmesi amaçlanmıştır.

21. Yüzyıl Becerileri

Beceriler, bireyin karakterine ve öğrenmesine bağlı olarak bir işi yapabilme ve amacına göre bir süreci tamamlama yeteneği olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Birçok alan gibi eğitim de 21. yüzyılın değişimlerinden etkilenmiştir. Yöneticiler açık ve öğrenmeye istekli, ortak bir amaç ve eğitim vizyonu oluşturmak için birlikte çalışmaya ve liderlik ve yönetim tarzlarını geliştirmek için paydaşlar aracılığıyla uygulamaları uygulamaya istekli olmalıdır (Yeni, 2020).

21. yüzyıl becerileri, bilgi toplumundaki değişimlere uyum sağlamak, teknolojiye ayak uydurmak, hızla oluşan bilgi yığınlarından bilgiyi seçmek, analiz etmek, değerlendirmek ve bu bilgiyi ürüne dönüştürmek ve kullanmak için bireylerin sahip olması gereken ileri düzey beceri ve yeteneklerdir. 21. yüzyıl becerilerine sahip olmak bugün herkes için önemlidir. Öğrencilere gerçek dünya bağlamlarında ilgi çekici öğrenme fırsatları sağlamak için 21. yüzyıl becerilerinin öğretilmesi ve mevcut müfredata entegre edilmesi gerekmektedir (Alismail ve McGuire, 2015).

Okul yöneticileri, öğretmenler, öğrenciler teknolojik ve sosyal gelişmeleri deneyimledikçe, klasik yönetim becerileri yerini; eleştirel düşünme, problem çözme, üretkenlik, bilgi ve teknolojiye erişme ve kullanma, esneklik ve liderlik gibi 21. yüzyıl becerileri olarak bilinen becerilere bırakmıştır (Çevik ve Demirtaş, 2008). 2021). P21 bireylerin işlerinde ve sosyal yaşamlarında başarılı olmaları için ihtiyaç duydukları bilgi ve becerileri tanımlamak için eğitim uzmanlarından ve iş liderlerinden gelen girdileri değerlendirmiş (P21, 2007), bu değerlendirmenin sonucunda, P21 (2007) 21. yy becerilerini 3 ana başlık ve alt başlığa ayırarak açıklamıştır:

Öğrenme ve yenilik becerileri: Bu beceriler, öğrenme ve yeniliklere açık olmak anlamında kullanılmaktadır (P21, 2007):

- Yaratıcılık ve yenilenme
- Eleştirel düşünme ve problem çözme

- İletişim
- İş birliği

Bilgi, medya ve teknoloji becerileri: Bilgiye erişim ve hızlı teknolojik gelişmelerle açık olma ve bireysel katkı sağlama becerisine sahip teknoloji ve medya odaklı bir yaklaşım içerisinde bulunmaktadır(P21, 2007):

- Bilgi okuryazarlığı
- Medya okuryazarlığı
- Bilgi ve iletişim teknolojileri okuryazarlığı

Yaşam ve mesleki beceriler: Karmaşık yaşam ve çalışma ortamlarıyla başa çıkmak için içerik bilgisi, düşünme becerileri, duygusal ve sosyal yetkinlikler geliştirmeyi kapsamaktadır(P21, 2007):

- Esneklik ve uyum sağlama
- Girişimcilik ve öz yönlendirme
- Sosyal ve kültürler arası beceriler
- Üretkenlik ve hesap verebilirlik
- Liderlik ve sorumluluk

Öğrenme ve Yenilik Becerileri

Öğrenme ve yenilik becerileri, yaratıcılık ve yenilik, eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim ve işbirliği anlamına gelmektedir (P21, 2007).

Yaratıcılık ve Yenilenme: Hayal gücü, beceri ya da vizyon gibi isimler kullanılabileceği gibi, bir olguya fark yaratabilmek ve yenilik katabilmek olarak da ifade edilebilmektedir. Yaratıcılık ve yenilenme amaçlı, önceden planlanmış belirli bir değişikliktir. Eğitim ortamında yeniliği sağlamak için okul öncesi eğitimden yükseköğretime, çalışanların işbaşı eğitimlerinden yaşam boyu eğitime kadar yeniden yapılanma araştırmaları yapılması gerekmektedir (Aksoy, 2013). P21 (2019) bu beceri alanında birey;

- Çeşitli yaratıcı ve üretken tekniklerin kullanılması,
- Yeni ve değerli fikirler üretilmesi, bu fikirlerin değerlendirilmesi,
- Yaratıcı çabayı geliştirmek ve en üst düzeye çıkarmak için fikirlerin detaylandırılması, iyileştirilmesi, analiz edilmesi,
- Başarısızlığın bir öğrenme fırsatı olarak görülmesi; yenilik ve yaratıcılığın, küçük başarıların, istenmeyen sonuçların döngüsel, uzun vadeli süreçler olduğunun kavranması,
- İş ortamlarında özgünlük ve yaratıcılık sergilemesi,
- Yeni fikirler geliştirilmesi ve başkalarıyla iletişim kurulması,
- Duyarlı, yeni ve farklı bakış açılarına açık olunması,

• Yeniliğin gerçekleştiği alanlara somut ve faydalı katkılar sağlamak için yaratıcı fikirlerle hareket edilmesi bulunmaktadır.

Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme: Eleştirel düşünme amaçlıdır ve kendi kendini kontrol eder, alışkanlıkların ve kalıpların tekrardan kaçınır, varsayımları test eder, değerlendirir, yargılar, bilgi ve önyargıları sunar, bunların yorumlarını, farklı çıkarımları, sonuçları ve yönleri tartışır, fikri çözer ve değerlendirir, mantığı kullanır, karşılaştırır ve akıl yürütür. Böylece belirli teorilere, fikirlere veya davranışlara ulaşılmaktadır (Gürkaynak ve diğerleri, 2003). Problem çözme, kişinin bir problem durumunu hissetmekten onu çözmeye kadar geçen süreçtir (Güçlü, 2003). Problem çözme becerileri aynı zamanda akıl yürütme olarak da bilinmektedir(Durgun, 2019). P21'e (2019) göre bu becerilere sahip olan birey;

- Çeşitli problem çözme teknikleri kullanılması,
- Duruma uygun akıl yürütme türünün kullanılması,
- Karmaşık sistemlerde genel sonuçlara ulaşmak için bir bütünün parçalarının nasıl etkileşime girdiğini analiz edilmesi,
- Kanıtları, argümanları, iddiaları ve inançları etkili bir şekilde analiz edilerek değerlendirilmesi,
- Alternatif bakış açılarının analiz edilerek değerlendirilmesi,
- Bilgiler arasında bağlantılar kurularak sentezler yapılması,
- Öğrenme deneyimleri ve süreçlerine eleştirel olarak yaklaşılması,
- Olağandışı sorunların geleneksel ve yenilikçi yollarla çözülmesi,
- Perspektifleri netleştirmek ve daha iyi çözümlere yol açmak için önemli sorunların belirlenmesini yapabilmelidir.

İletişim: İletişim, konuşmacı ve dinleyici algılarını, motivasyonlarını, tutumlarını ve eğilimlerini içeren karmaşık bir insan davranışı durumu olarak ifade edilmektedir (Bozkurt Bulut, 2004). İletişim becerileri dinleme, konuşma, hikâyeler anlatma, düşünce ve fikirleri paylaşmadır(P21, 2019).

İş birliği: İşbirliği, aynı amaç ve ilgi alanlarına sahip kişilerin iş ortaklığıdır (TDK, 2022). İşbirliği; bir kurumda çalışanların ortak sorunlarını çözmek için bir araya gelme, fikir alışverişinde bulunma ve sorunlarını çözmek için harekete geçme süreci olarak ifade edilebilmektedir (Çoban vd., 2019). Liderler, öğrenme ihtiyaçlarının karşılandığından emin olmak için öğretmenler, öğrenciler, veliler, topluluk üyeleri ve çeşitli kurumlarla birlikte çalışmaktadırlar(Phonsa vd. 2019).

Okuryazarlık Becerileri

P21'e(2007) göre okuryazarlık becerileri:

Bilgi Okuryazarlığı: Çeşitli kaynaklardan gelen bilgilere erişme, bunları değerlendirme ve kullanma yeteneğidir. Bilgi okuryazarı bir kişi, belirli bir sorunu çözmek veya bir karar vermek için bilgiyi nasıl bulacağını, değerlendireceğini ve etkili bir şekilde kullanacağını bilmektedir (Polat, 2006).

Medya Okuryazarlığı: Medya okuryazarlığı, belirli çıktılar elde etmek için bilgiyi edinme, analiz etme, üretme ve değerlendirme yeteneği olarak ifade edilebilmektedir(Karaduman, 2019).

Bilgi ve İletişim Teknolojileri Okuryazarlığı: Tablet, bilgisayar, mobil cihaz vb. araçlarının öğrenme sürecine etkin bir şekilde entegre edilmesi kullanması becerisidir(Orhan Göksun, 2016).

Yaşam ve Mesleki Beceriler

Bilgi toplumunda insanlar, farklılıkları avantaja çevirerek, küresel rekabet ortamında ayakta kalabilmelerini sağlayan, gelişim ve değişim koşullarına uyum sağlamayı kolaylaştıran yaşam ve kariyer becerilerine sahip olarak zorluklara direnebilmektedir (Çolak, 2019). Yaşam ve mesleki beceriler, esneklik ve uyum yeteneği, girişimcilik ve kendi kendini yönetme, sosyal ve kültürlerarası beceriler, üretkenlik ve sorumluluk, liderlik ve sorumluluktur (P21, 2007).

Esneklik ve uyum sağlama: Esneklik, çevresel değişikliklere adapte olabilmeye çabuk olmaktadır (Ceylan, 2001).

Girişimcilik ve öz yönlendirme: Girişimcilik, bir fırsat duygusundan kaynaklanan iş fikirlerini gerçekleştirmek, ürün veya hizmet üretmek ve pazarlamak ve yatırım fırsatları sağlamak için finansal kaynak sağlama yeteneği olarak tanımlanabilmektedir (Tarhan, 2019).

Sosyal ve kültürler arası beceriler: Kültürlerarası beceriler, kişinin kendi kültürünü takdir etme ve anlama yeteneğini ve bu süreçte başkalarının kültürünü anlamayı ve takdir etmeyi öğrenmesini içermektedir (P21, 2019). Başkalarıyla etkin ve uygun bir şekilde çalışmak, uyum sağlamak için ekibin kolektif zekasından yararlanmak, üretken olmak için farklı bakış açıları kullanmak ve kültürel farklılıklar arasında bağlantı kurmak olarak tanımlanmaktadır (Çoban vd., 2019). P21'e (2019) göre bu beceri alanında birey;

- Ne zaman dinleyeceğinizi ve ne zaman konuşacağınızı bilmektedir,
- Profesyonel ve saygılı davranmaktadır,
- Kültürel farklılıklara saygı duyan, farklı kültürel ve sosyal geçmişe sahip bireylerle etkin bir şekilde çalışan, farklı değer ve fikirlere açık fikirlilikle yanıt vermektedir,
- Yeni fikirler üretmek ve yeniliği ve iş kalitesini iyileştirmek için kültürel ve sosyal farklılıklardan yararlanmaktadır,

Üretkenlik ve hesap verebilirlik: Bir iş ortamında hedeflere ulaşma, etik olarak çalışma, zamanı yönetme ve paydaşlar ve meslektaşlarla işbirliği yapma yeteneğinin tümü bu kategoride değerlendirilebilir (Çoban vd., 2019). P21(2019) bu beceri alanında birey;

- Rekabetçi baskılar ve engeller karşısında bile hedefler belirleyerek bu hedeflere ulaşabilmektedir,
- İstenen sonuçlara ulaşmak için çalışmayı önceliklendirerek, planlar yapar ve bu planları yönetir,
- Yüksek kaliteli ürünler üretmeyle ilgili ek işlevsellik sergilemektedir.

Liderlik ve sorumluluk: Liderlik ve sorumluluk, genellikle öz düzenleme, planlama ve organizasyon, çalışma belleği ve eleştirel düşünmeyi içeren yürütme işlevi ve sosyal becerilerle yakından ilişkilidir; sorumluluk, kişinin kendisiyle ve başkalarıyla ilgilenmesi olarak tanımlanmaktadır (P21, 2019). P21'e (2019) göre liderlik ve sorumluluk becerilerine sahip bir birey;

- Ortak hedeflere ulaşmak için başkalarının güçlü yanlarından yararlanır,
- Kendini adama ve örnek olma yoluyla başkalarını ellerinden gelenin en iyisini yapmaya motive eder,
- Güç ve etki kullanımında etik davranış ve dürüstlük sergilemektedir,
- Daha geniş bir topluluğun çıkarlarını göz önünde bulundurarak sorumlu bir şekilde hareket etmektedir.

21. Yüzyıl Becerileri ve Eğitim

21. yüzyılda küreselleşme ve buna bağlı olarak çok kültürlü yapılarda, bilgi kaynaklarında ve bilgiye erişimde yaşanan yenilikler ve gelişmeler, toplumun ihtiyaç ve beklentilerini değiştirmiş ve eğitim sistemi de bu değişimden etkilenmiştir (Uslu Çetin, 2015).

21. yüzyıla girilirken hızla değişen toplumlarda farklı yapılara sahip bilgiler hızla artmakta ve var olan bilgiler zamanla yok olmaktadır. Günümüzde bu karmaşık ve öngörülemeyen olaylar yaşanırken, eğitimi modern bir anlayışla yeniden düşünme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. 21. yüzyıl ilerledikçe, öğretmenlerin ve öğrencilerin rolleri değişmiştir. Öğrenciler artık sadece bilgi alıcıları değildir. Eğitim yapısı açısından bireylerin kendi kendilerini yetiştirmeleri, geliştirmeleri ve yeteneklerini sergilemeleri fikrinde ön planda olmaları, aynı zamanda temel olarak ders çalışma ve yaşam becerilerine hakim olmaları beklenmektedir. Bilgi, sentez, analitik düşünme, etkili iletişim ve problem çözme. Hızla yayılan bilgiyle yüzleşmek, her şeyi bilmeyen, ancak gerekli bilgiyi nasıl ve nereden edineceğini bilen bir bireyi gerektirecektir (Parlar, 2012).

21. yüzyılda toplumun ihtiyaç ve beklentilerine cevap verebilen bireyler yetiştirme işlevi eğitimin temel amacıdır; öğretmenlerin bu yüzyılın getirdikleriyle başa çıkabilen bireyler yetiştirdiği için bunda önemli bir rol oynamaktadır. Öğretmenlerin 21. yy becerilerinin kazandırılmasında eğitim sisteminin en önemli ayağı olduğu için, bireye kazandıracağı becerilerle yüksek düzeyde bilinçli ve donanımlı olmaları gerekmektedir. Bugünkü gelişmelere bakılırsa, geleneksel eğitim yönteminin yeterli olmadığı, eğitim politikasının hedeflerine göre köklü bir reform ve dönüşüm yapılması gerektiği açıktır (Yıldız ve Yıldız, 2016).

Eğitimde, bireylerin beceri düzeylerinin, kendilerini geliştirmelerinin ve ebeveynliklerinin artırılmasına, bireysel yeteneklerin farkına varılmasına ve uygun şekilde kullanılmasına önem verilmelidir. Eğitimde istenilen davranışların elde edilmesi veya kötü davranışların ortadan kaldırılması, topluma ayak uydurabilmek için bireysel yaşam koşullarındaki değişiklik ve gelişmeler dikkate alınarak hedeflenen davranışların önceden belirlenmesini ve düzenlenmesini gerektirmektedir. Çağımızda öğrencilerin pasif olmaktan çok aktif katılımcılar haline gelmesiyle, bu değişimler öğretmenlere teknolojiyi kullanmayı ve gerekli temellere hakim olmayı gerektiren yeni ve modern roller getirmiştir. Teknolojinin faydalarının yanında bazı riskleri de bulunmaktadır. Bunlar; beynin gereksiz bilgiyle meşgul olması, internette üretilen bilgilerden sorumlu bir otoritenin olmaması, bibliyografyaya

ihtiyaç duyulmaması ve bilimsel olarak takip edilememesidir. Bu riskler öğrenme ve öğretme sürecinin sağlıklı gelişmesini engelleyebilmektedir (Kurtoğlu Erden ve Uslu Pehlivan, 2020).

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin özyeterlik algılarının incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Bu modeli, geçmişte olan ya da halen var olan bir durumu mevcut durumdaki hali ile betimlemeyi amaçlayan çalışmalarda tarama modeli kullanılmakta, var olan durumun bağımlı ve bağımsız değişkenler ile derinlemesine incelemeyi sağlamaktadır (Karasar, 2010).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Malatya ilinde 2021-2022 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı resmi eğitim kurumlarından; Cahide Nebioğlu Ortaokulu (43), Hanımın Çiftliği Fatih Ortaokulu (15), Hidayet Ortaokulu (54), Rıdvan Mertöz Ortaokulu (70), Sadiye Ünsalan Ortaokulu (28), Sümer Ortaokulu (69), Şeker Ortaokulu (27), Tevfik İleri İHO (50), Türk Telekom Ortaokulu (33) ve Vali Galip Demirel Ortaokulunda (80) görev yapmakta olan toplam 469 öğretmendir. Araştırmanın örneklemini ise evren içerisinde seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenmiş 400 öğretmendir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özelliklerinin dağılımı ;Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Demografik Özelliklerinin Dağılımı

		N	%
Cinsiyet	Kadın	213	53,3
	Erkek	187	46,8
Yaş	30 ve altı	33	8,3
	31-40	134	33,5
	41-50	193	48,3
	51 ve üzeri	40	10,0
Eğitim Durumu	Lisans	316	79,0
	Yüksek Lisans	76	19,0
	Doktora	8	2,0
Mesleki Kıdem	5-10 yıl	58	14,5
	11-15 yıl	231	57,8
	21 yıl ve üzeri	111	27,8
Mevcut Okuldaki Görev	5-10 yıl	196	49,0

Süresi	11-15 yıl	192	48,0
	21 yıl ve üzeri	12	3,0
Günde Ortalama Bilgisayar Kullanma Süresi	Kullanmıyorum	64	16,0
	1 saatten az	149	37,3
	1-2 saat	73	18,3
	3-4 saat	57	14,3
	5 saatten fazla	57	14,3
Günde Ortalama İnternet Kullanma süresi	1 saatten az	52	13,0
	1-2 saat	171	42,8
	3-4 saat	113	28,3
	5 saatten fazla	64	16,0
	Toplam	400	100,0

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %53,3'ü kadın ve %48,3'ü 41-50 yaşlarındadırlar. %79'u lisans mezunu olan öğretmenlerin %57,8'inin kıdem süresi 11-15 yılken, %49'unun mevcut okuldaki çalışma süresi 5-10 yıldır. Öğretmenlerin %37,3'ünün günlük ortalama bilgisayar kullanma süresi 1 saatten az iken, %42,8'i günde 1-2 saat internet kullanmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak 7 sorudan oluşan kişisel bilgi formu ile birlikte 21. Yüzyıl Becerileri Öğretimi Ölçeği kullanılmıştır.

21. Yüzyıl Becerileri Öğretimi Ölçeği: Özyurt (2000) tarafından Türk kültürüne uyarlanması; geçerlik güvenirlik çalışması yapılan ölçek üç faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin alt faktörleri; teknolojinin yararı (1, 4 ve 10. maddeler), işbirliği (2, 3 ve 9. maddeler), yenilik ve problem çözme (5, 6, 7, 8. maddeler) şeklindedir. Ters kodlamanın bulunmadığı ölçekte yer alan 10 maddeden en az 10, en fazla 70 puan alınabilmektedir. Teknolojinin yararı alt boyutunun Cronbach Alfa katsayısı .69, işbirliği alt boyutunun .69, yenilik ve problem çözme alt boyutunun .74 olarak belirlenmiş bizim çalışmamızda ise sırasıyla .86, .88, .94 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin tamamının Cronbach Alfa katsayısı .82 olarak belirlenirken, bizim çalışmamızda Cronbach Alfa katsayısı .96 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS 24.0 istatistiksel veri değerlendirme programı kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizi yapılmadan önce ölçek uygulaması sonucunda elde edilen veri toplama aracının normallik analizi yapılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Araştırma Veri Setinin Normallik Analizi

	Ort.	ss.	Min-Max	Çarpıklık	Basıklık
--	------	-----	---------	-----------	----------

Teknolojinin Yararı	1,88	1,09	3,00-21,00	-1,469	1,307
İşbirliği	1,09	1,01	3,00-21,00	-1,219	0,206
Yenilik ve Problem Çözme	1,89	0,96	4,00-28,00	-1,272	1,224

Yapılan normallik analizi sonucunda 21. Yüzyıl Becerileri Öğretimi Ölçeği alt boyutlarının çarpıklık ve basıklık değerlerinin $-1,469$ ile $0,206$ arasında değişmekte olduğu belirlenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin $-1,500$ ile $+1,500$ arasında olması dağılımın normal olduğunu ifade etmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Bu veriler ışığında araştırmada parametrik analizler yapılmıştır. Araştırma verilerinin güvenilirlik analizi için Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerinin dağılımının belirlenmesinde frekans ve yüzde değerleri belirlenmiştir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki anlamlılık durumunun belirlenmesi amacıyla da t Testi ve ANOVA testi uygulanmıştır. Anlamlılık düzeyi olarak $p=0,05$ alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmada elde edilen veriler, katılımcıların demografik özelliklerine göre analiz edilerek anlamlılık düzeyleri bulunmuştur.

Tablo 3. Öğretmenlerin Cinsiyetlerine Göre 21. Yüzyıl Becerilerine İlişkin Özyeterlik Algılarının Analizi

	Cinsiyet	N	Ort	ss	t	p
Teknolojinin Yararı	Kadın	213	5,868	1,220	-0,235	0,814
	Erkek	187	5,894	0,924		
İşbirliği	Kadın	213	6,171	1,088	1,684	0,093
	Erkek	187	6,001	0,896		
Yenilik ve Problem Çözme	Kadın	213	5,776	1,327	-0,198	0,846
	Erkek	187	5,798	0,904		
21. Yüzyıl Becerileri	Kadın	213	5,922	1,166	0,327	0,744
	Erkek	187	5,888	0,854		

Araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetlerine göre 21. Yüzyıl becerileri ölçeği alt boyutlarından teknolojinin yararları, işbirliği, yenilik ve problem çözme alt boyutları ile 21. Yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algıları genel puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 4. Öğretmenlerin Yaşlarına Göre 21. Yüzyıl Becerilerine İlişkin Özyeterlik Algılarının Analizi

		N	Ort	ss	F	p
Teknolojinin Yararı	30 ve altı	33	5,575	1,468	1,112	0,002
	31-40	134	6,131	0,846		
	41-50	193	5,837	0,975		
	51 ve üzeri	40	5,499	1,680		
	Toplam	400	5,880	1,091		
İşbirliği	30 ve altı	33	5,818	1,304	2,705	0,450
	31-40	134	6,264	0,811		
	41-50	193	6,058	0,899		
	51 ve üzeri	40	5,901	1,585		
	Toplam	400	6,091	1,005		
Yenilik ve Problem Çözme	30 ve altı	33	5,182	1,528	1,677	0,001
	31-40	134	6,034	0,909		
	41-50	193	5,754	1,076		
	51 ve üzeri	40	5,613	1,575		
	Toplam	400	5,786	1,148		
21. Yüzyıl Becerileri	30 ve altı	33	5,491	1,406	1,872	0,002
	31-40	134	6,132	0,822		
	41-50	193	5,871	0,925		
	51 ve üzeri	40	5,665	1,533		
	Toplam	400	5,906	1,031		

Öğretmenlerin yaşları ile 21. Yüzyıl becerileri ölçeği alt boyutlarından olan işbirliği alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmazken ($p>0,05$), teknolojinin yararları, yenilik ve problem çözme ile 21. Yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algılarının genel puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$).

Tablo 5. Öğretmenlerin Eğitim Durumlarına Göre 21. Yüzyıl Becerilerine İlişkin Özyeterlik Algılarının Analizi

		N	Ort	ss	F	P
Teknolojinin	Lisans	316	5,964	1,075	2,090	0,002

Yararı	Yüksek Lisans	76	5,499	1,132		
	Doktora	8	6,206	0,246		
	Toplam	400	5,880	1,091		
İşbirliği	Lisans	316	6,189	0,954	1,815	0,000
	Yüksek Lisans	76	5,648	1,132		
	Doktora	8	6,460	0,472		
	Toplam	400	6,091	1,005		
Yenilik ve Problem Çözme	Lisans	316	5,839	1,181	3,362	0,036
	Yüksek Lisans	76	5,513	1,010		
	Doktora	8	6,313	0,347		
	Toplam	400	5,786	1,148		
21. Yüzyıl Becerileri	Lisans	316	5,981	1,025	2,189	0,002
	Yüksek Lisans	76	5,550	1,031		
	Doktora	8	6,325	0,341		
	Toplam	400	5,906	1,031		

Araştırmaya katılan öğretmenlerin eğitim durumlarına göre 21. Yüzyıl becerileri ölçeği alt boyutlarından teknolojinin yararları, işbirliği, yenilik ve problem çözme alt boyutları ile 21. Yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algıları genel puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$).

Tablo 6. Öğretmenlerin Kıdemlerine Göre 21. Yüzyıl Becerilerine İlişkin Özyeterlik Algılarının Analizi

		N	Ort	ss	F	p
Teknolojinin Yararı	5-10 yıl	58	5,718	1,219	2,521	0,001
	11-15 yıl	231	6,056	0,927		
	21 yıl ve üzeri	111	5,600	1,260		
	Toplam	400	5,880	1,091		
İşbirliği	5-10 yıl	58	5,816	1,134	2,024	0,019
	11-15 yıl	231	6,202	0,879		

	21 yıl ve üzeri	111	6,007	1,144		
	Toplam	400	6,091	1,005		
Yenilik ve Problem Çözme	5-10 yıl	58	5,366	1,325	3,381	0,000
	11-15 yıl	231	5,986	0,975		
	21 yıl ve üzeri	111	5,590	1,289		
	Toplam	400	5,786	1,148		
21. Yüzyıl Becerileri	5-10 yıl	58	5,607	1,193	1,509	0,001
	11-15 yıl	231	6,072	0,888		
	21 yıl ve üzeri	111	5,718	1,153		
	Toplam	400	5,906	1,031		

Araştırmaya katılan öğretmenlerin kıdemlerine göre 21. Yüzyıl becerileri ölçeği alt boyutlarından teknolojinin yararları, işbirliği, yenilik ve problem çözme alt boyutları ile 21. Yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algıları genel puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$).

Tablo 7. Öğretmenlerin Mevcut Okullarındaki Çalışma Sürelerine Kıdemlerine Göre 21. Yüzyıl Becerilerine İlişkin Özyeterlik Algılarının Analizi

		N	Ort	ss	F	p
Teknolojinin Yararı	5-10 yıl	192	5,929	1,092	1,047	0,352
	11-15 yıl	196	5,814	1,100		
	21 yıl ve üzeri	12	6,193	0,871		
	Toplam	400	5,880	1,091		
İşbirliği	5-10 yıl	192	6,231	1,020	2,319	0,000
	11-15 yıl	196	5,911	0,980		
	21 yıl ve üzeri	12	6,807	0,300		
	Toplam	400	6,091	1,005		
Yenilik ve Problem Çözme	5-10 yıl	192	5,871	1,137	2,362	0,001
	11-15 yıl	196	5,639	1,150		
	21 yıl ve üzeri	12	6,833	0,389		
	Toplam	400	5,786	1,148		
21. Yüzyıl	5-10 yıl	192	5,996	1,038	1,460	0,005

Becerileri	11-15 yıl	196	5,774	1,026
	21 yıl ve üzeri	12	6,633	0,408
	Toplam	400	5,906	1,031

Öğretmenlerin mevcut okullarındaki çalışma süreleri ile 21. Yüzyıl becerileri ölçeği alt boyutlarından olan teknolojinin yararları alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmazken ($p>0,05$), işbirliği, yenilik ve problem çözme ile 21. Yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algıları genel puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$).

Tablo 8. Öğretmenlerin Günlük Bilgisayar Kullanma Durumlarına Göre 21. Yüzyıl Becerilerine İlişkin Özyeterlik Algılarının Analizi

		N	Ort	ss	F	p
Teknolojinin Yararı	Kullanmıyorum	64	5,7963	0,990	1,553	0,040
	1 saatten az	149	5,8544	1,104		
	1-2 saat	73	5,8763	1,140		
	3-4 saat	57	5,6604	1,246		
	5 saatten fazla	57	6,2677	0,845		
	Toplam	400	5,8803	1,091		
İşbirliği	Kullanmıyorum	64	6,1867	0,989	2,295	0,059
	1 saatten az	149	6,1257	0,978		
	1-2 saat	73	6,0415	0,978		
	3-4 saat	57	5,7649	1,218		
	5 saatten fazla	57	6,2853	0,836		
	Toplam	400	6,0914	1,005		
Yenilik ve Problem Çözme	Kullanmıyorum	64	5,7891	1,106	1,622	0,003
	1 saatten az	149	5,7567	1,145		
	1-2 saat	73	5,6370	1,208		
	3-4 saat	57	5,4123	1,245		
	5 saatten fazla	57	6,4254	0,727		
	Toplam	400	5,7863	1,148		
21. Yüzyıl	Kullanmıyorum	64	5,9109	0,988	1,021	0,003

Becerileri	1 saatten az	149	5,8966	1,027
	1-2 saat	73	5,8301	1,037
	3-4 saat	57	5,5930	1,182
	5 saatten fazla	57	6,3368	0,783
	Toplam	400	5,9063	1,031

Araştırmaya katılan öğretmenlerin günlük bilgisayar kullanma süreleri ile 21. Yüzyıl becerileri ölçeği alt boyutlarından teknolojinin yararları, işbirliği, yenilik ve problem çözme alt boyutları ile 21. Yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algıları genel puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$).

Tablo 9. Öğretmenlerin Günlük İnternet Kullanma Durumlarına Göre 21. Yüzyıl Becerilerine İlişkin Özyeterlik Algılarının Analizi

		N	Ort	ss	F	p
Teknolojinin Yararı	1 saatten az	52	5,827	1,317	1,656	0,000
	1-2 saat	171	5,865	1,032		
	3-4 saat	113	5,625	1,124		
	5 saatten fazla	64	6,417	0,770		
	Toplam	400	5,880	1,091		
İşbirliği	1 saatten az	52	5,956	1,052	1,986	0,001
	1-2 saat	171	6,095	1,013		
	3-4 saat	113	5,899	1,047		
	5 saatten fazla	64	6,531	0,713		
	Toplam	400	6,091	1,005		
Yenilik ve Problem Çözme	1 saatten az	52	5,813	1,218	1,740	0,000
	1-2 saat	171	5,816	1,082		
	3-4 saat	113	5,341	1,163		
	5 saatten fazla	64	6,473	0,860		
	Toplam	400	5,786	1,148		
21. Yüzyıl Becerileri	1 saatten az	52	5,860	1,173	1,675	0,005
	1-2 saat	171	5,915	0,978		
	3-4 saat	113	5,594	1,054		

5 saatten fazla	64	6,473	0,748
Toplam	400	5,906	1,031

Araştırmaya katılan öğretmenlerin günlük internet kullanma sürelerinin ile 21. Yüzyıl becerileri ölçeği alt boyutlarından teknolojinin yararları, işbirliği, yenilik ve problem çözme alt boyutları ile 21. Yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algıları genel puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$).

SONUÇ

Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre 21. yüzyıl becerileri ölçeği alt boyutlarından teknolojinin yararları, işbirliği, yenilik ve problem çözme alt boyutları ile 21. Yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algıları genel puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Kıyasoğlu ve Ay (2020), sınıf öğretmenlerinin 21. Yüzyıl becerilerini kullanma düzeylerini tespit etmek amacıyla yapmış oldukları araştırmada öğretmenlerin cinsiyetlerine göre 21. yüzyıl becerilerini kullanma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını tespit etmişlerdir. Kale (2022), öğretmen adaylarının 21. Yüzyıl öğrenen ve öğretmen becerilerini kullanım düzeylerini tespit etmek amacıyla yaptığı araştırmada öğretmen adaylarının cinsiyetleri ile 21. Yüzyıl öğrenen ve öğretmen becerileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunduğunu tespit etmiştir. Yılmaz (2021) öğretmen görüşlerine göre okul müdürlerinin 21. Yüzyıl becerileri düzeylerini tespit etmek amacıyla yapmış olduğu araştırmada öğretmenlerin cinsiyetleri ile okul müdürlerinin 21. Yüzyıl becerileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını tespit etmiştir. Öğretmenler, içerisinde bulunduğumuz teknolojik imkanlar dâhilinde eğitim araçlarını kullanarak 21. yüzyıl becerileri öğretimini gerçekleştirmektedirler. Öğretmenlerin kendilerinin 21. yüzyıl becerilerine olan bakışları onların bu becerileri öğretme algılarına da yansıyor ve cinsiyet fark etmeksizin etkin bir şekilde öğrencilerin 21. Yüzyıl becerilerini geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Öğretmenlerin yaşları ile 21. Yüzyıl becerileri ölçeği alt boyutlarından olan işbirliği alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmazken, teknolojinin yararları, yenilik ve problem çözme ile 21. Yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algıları genel puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Kıyasoğlu ve Ay (2020), yaptıkları araştırmada öğretmenlerin yaşları ile 21. Yüzyıl becerilerini kullanma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını tespit etmişlerdir. Yılmaz (2021) yaptığı araştırmada öğretmenlerin yaşları ile okul müdürlerinin 21. Yüzyıl beceri düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunduğunu tespit etmiştir. Araştırmada 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin algı düzeyi en yüksek olanların 31-40 yaşlarında olan öğretmenler olduğu belirlenmiştir. Kendi eğitimi döneminde özellikle bilgisayar kullanımının başlaması dolayısıyla bu yaşlardaki öğretmenler, 21. Yüzyıl becerilerine daha aşina olabilmekte ve bu becerilerin öğrencilere öğretimi konusunda algı düzeyleri daha yüksek olabilmektedir.

Öğretmenlerin eğitim durumlarına göre 21. Yüzyıl becerileri ölçeği alt boyutlarından teknolojinin yararları, işbirliği, yenilik ve problem çözme alt boyutları ile 21. Yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algıları genel puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Kıyasoğlu ve Ay (2020), yaptıkları araştırmada öğretmenlerin eğitim durumları ile 21. Yüzyıl becerilerini kullanma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını tespit etmişlerdir. Yılmaz (2021) yaptığı araştırmada öğretmenlerin eğitim durumları ile okul müdürlerinin 21. Yüzyıl beceri düzeyleri arasında istatistiksel olarak

anlamli bir fark bulunduğunu tespit etmiştir. Araştırmada öğretmenlerin 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin algı ortalamalarında en yüksek düzeyde doktora eğitimi almış öğretmenlerin olduğu görülmüştür. Eğitim seviyesinin yükselmesi öğretmenlerin 21. yüzyıl becerinin eğitime olan katkısını daha etkin bir şekilde kabul etmelerini sağlayabilmektedir.

Öğretmenlerin kıdemlerine göre 21. Yüzyıl becerileri ölçeği alt boyutlarından teknolojinin yararları, işbirliği, yenilik ve problem çözme alt boyutları ile 21. Yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algıları genel puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Kıyasoğlu ve Ay (2020), yaptıkları araştırmada öğretmenlerin kıdemleri ile 21. Yüzyıl becerilerini kullanma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını tespit etmişlerdir. Yılmaz (2021) yaptığı araştırmada öğretmenlerin kıdemlerine göre okul müdürlerinin 21. Yüzyıl beceri düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunmadığını tespit etmiştir. Araştırmada 11-15 yıl kıdemi olan öğretmenlerin 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin algılarının diğer öğretmenlere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin yaşları ile benzer şekilde kendi eğitiminde teknolojinin kullanılmasının yoğunlaştığı öğretmenlerde 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin algı düzeyleri yükselebilmektedir.

Öğretmenlerin mevcut okullarındaki çalışma süreleri ile 21. Yüzyıl becerileri ölçeği alt boyutlarından olan teknolojinin yararları alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmazken, işbirliği, yenilik ve problem çözme ile 21. Yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algıları genel puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Araştırmada mevcut okuldaki çalışma süresi 21 yıl ve daha fazla olan öğretmenlerin 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin algı düzeylerinin diğer öğretmenlere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Eğitimde geçirilen süre öğrencilerin tanınmasını, eğitimde yararlı uygulamaların daha bilinçli bir şekilde algılanmasını sağlayabilmektedir. Öğretmenler de çalışma sürelerinin artması ile birlikte 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin algı düzeylerinin yükselebildiği söylenebilir.

Öğretmenlerin günlük bilgisayar kullanma süreleri ile 21. Yüzyıl becerileri ölçeği alt boyutlarından teknolojinin yararları, işbirliği, yenilik ve problem çözme alt boyutları ile 21. Yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algıları genel puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bilgisayar kullanımı, teknolojik olanakların öğrenilmesinde ve bu olanakların eğitimde kullanılacağı düşüncesinin oluşmasında önemlidir. Öğretmenlerin bilgisayar kullanmaları onların teknolojik imkanları eğitime yönetme sıklıklarının arttırabilmektedir. Araştırmada da öğretmenlerden 5 saatten daha fazla kullananların 21. Yüzyıl becerileri öğretmeye ilişkin algı ortalamaları diğerlerine göre daha yüksek olarak bulunması da bu düşüneyi destekler niteliktedir.

Öğretmenlerin günlük internet kullanma süreleri ile 21. Yüzyıl becerileri ölçeği alt boyutlarından teknolojinin yararları, işbirliği, yenilik ve problem çözme alt boyutları ile 21. Yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algıları genel puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Kolata (2022), okul öncesi öğretmen adaylarının 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin özyeterlik algılarını tespit etmek amacıyla yaptığı araştırmada öğretmen adaylarının günlük internet kullanım süreleri ile 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin algı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunmadığını tespit etmiştir. Araştırmada internet kullanım düzeyi en yüksek olan öğretmenlerin 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin algı düzeylerinin en yüksek olduğu belirlenmiştir. İnternet günümüzde araştırmaları kolaylaştırması bakımından en önemli araçlardan biridir. Bu açıdan bakıldığında öğretmenlerin internet kullanım düzeylerinin 21. Yüzyıl becerilerinin farkındalık

düzeylerini ve bu becerilerin öğretimine ilişkin algı düzeyleri açısından pozitif sonuçlar doğurucu bir etken olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmada kadın öğretmenlerin 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin algı düzeylerinin erkek öğretmenlere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Araştırmada ayrıca 31-40 yaşları arasında olan, doktora eğitimi almış, 11-15 yıl arası kıdeme sahip, mevcut okulda 21 yıl ve daha fazla süre çalışmış olan, günlük bilgisayar ve internet kullanımını 5 saatten fazla olan öğretmenlerin 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin algı düzeylerinin diğer öğretmenlere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre yaş, öğrenim durumu, kıdem, bilgisayar ve internet kullanım durumunun 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin algı düzeyi üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Öğretmenlerin 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin algı düzeylerinde etkili bir faktör olan eğitim düzeyi, onlar için 21. Yüzyıl becerilerinin farkındalığı açısından yararlı olmaktadır. Bu sebeple öğretmenlere 21. Yüzyıl becerileri ile ilgili eğitimlerin sıklaştırılması bu becerilerin öğrenimi ve öğretimine ilişkin algı düzeyinin yükselmesi açısından yararlı olabilecektir.

21. yüzyıl becerileri günümüz teknoloji imkanları ve rekabet koşulları açısından kaçınılmaz bir şekilde kazanılması gereken becerilerdendir. Bu sebeple oluşturulacak eğitim programlarına bilgi desteği sağlanabilmesi açısından yeni yapılacak araştırmalarda farklı eğitim kademesinde ve farklı coğrafyalarda bulunan öğretmenlerin 21. Yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin algı düzeylerinin incelenmesi yararlı olabilecektir.

KAYNAKÇA

Aksoy, M. (2013). Kavram olarak hayat boyu öğrenme ve hayat boyu öğrenmenin Avrupa Birliği serüveni. *Bilig*, (64), 23-48.

Alismail, H. A., McGuire, P. (2015). 21st century standards and curriculum: Current research and practice. *Journal of Education and Practice*, 6(6), 150-154.

Belet Boyacı, Ş. D. Güner Özer, M. (2019). Öğrenmenin geleceği: 21. yüzyıl becerileri perspektifiyle Türkçe dersi öğretim programları. *AJESI - Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9(2), 708-738.

Bozkurt Bulut, N. (2004). İlköğretim sınıf öğretmenlerinin iletişim becerilerine ilişkin algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(4), 443-452.

Ceylan, C. (2001). Örgütler için esneklik performans modeli oluşturulması ve örgütlerin esneklik analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çevik, A. ve Demirtaş, H. (2021). Okul müdürleri ve öğretmenlerin bakış açısıyla okul müdürlerinin 21. yüzyıl becerileri. *İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 1512-1543.

Çoban, Ö., Bozkurt, S., Kan, A. (2019). Eğitim yöneticisi 21. yy. becerileri ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kastamonu Education Journal*, 27(3), 1059-1071.

Durgun, E. (2019). Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin fen bilimleri başarıları ile okuduğunu anlama, grafik okuma ve problem çözme becerisi algıları arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sakarya.

Güçlü, N. (2003). Lise müdürlerinin problem çözme becerileri. Millî Eğitim Dergisi, 160, 273-279.

Güllüpmar, F., Kuzu, A. Dursun, Ö. Ö. Kurt, A. A. Gültekin, M. (2013). Milli Eğitimde teknoloji kullanımı ve sonuçları: velilerin bakış açısından Fatih Projesi'nin pilot uygulamasının değerlendirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2013(30), 195-216.

Günüç, S., Odabaşı, H. F., Kuzu, A. (2012). Yaşam boyu öğrenmeyi etkileyen faktörler. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 11(2), 309-325.

Gürkaynak, İ., Üstel, F., Gülgöz, S. (2003). Eleştirel düşünme. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.

Kale, E. (2022). Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının 21. yy. Öğrenen ve Öğreten Becerileri Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.

Karaduman, S. (2019). Yeni medya okuryazarlığı: Yeni beceriler/olanaklar/riskler. Erciyes İletişim Dergisi, 6(1), 683-700.

Kıyasoğlu, E. Ay, Ş. Ç. (2020). Sınıf öğretmenlerinin 21. yüzyıl öğrenen ve öğreten becerilerini kullanma düzeylerine ilişkin görüşleri nelerdir? e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi, 7, 240-261.

Kotala, F. (2022). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık ile 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algılarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Kurtoğlu Erden, M., Uslu Pehlivan, E. (2020). Eğitimde Teknoloji Kullanımının Bugünü ve Geleceğine İlişkin Öğretmen Adaylarının Düşüncelerinin İncelenmesi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), 109-126.

Orhan Göksun, D. (2016). Öğretmen adaylarının 21. yy. öğrenen becerileri ve 21. yy. öğreten becerileri arasındaki ilişki. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Özyurt, M. (2020). 21. yüzyıl becerileri öğretimi ölçeğinin türk kültürüne uyarlanması: geçerlik güvenirlik çalışması. OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16(30), 2568-2594.

Parlar, H. (2012). Bilgi toplumu, değişim ve yeni eğitim paradigması. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 4, 193-209.

Partnershipfor 21st Century Skills. (2007). Framework for 21st century learning http://static.battelleforkids.org/documents/p21/P21_framework_0816_2pgs.pdf (15.05.2022).

Partnershipfor 21st Century Skills. (2019). 21st centurylearningforearlychildhoodframework. <http://static.battelleforkids.org/documents/p21/P21EarlyChildhoodFramework.pdf> (14.05.2022).

Phonsa, K.,Sroinam, S. ve Phongphinyo, P. (2019). Strategiesfordevelopingthe 21st centuryskills of schoolprincipalsunderloeiprimaryeducational service areaoffice. AsianJournal of Educationand Training, 5(1), 198-206.

Polat, C. (2006). Bilgi çağında üniversite eğitimi için bir acilim: bilgi okuryazarlığı öğretimi. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 12(30), 249-266.

Tabachnick, B. G. Fidell, L. S. (2013). Using multivariatestatistics. (6. Baskı). Pearson.

Tarhan, M. (2019). Girişimcilik pedagojisine giriş. Pegem Akademi Yayıncılık.

TDK, Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (03.05.2022)

Uslu Çetin, O. (2015). Küreselleşmenin eğitimin farklı boyutları üzerindeki etkileri. Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi, 1(1), 1-19.

Yalçın, S. (2018). 21. yüzyıl becerileri ve bu becerilerin ölçülmesinde kullanılan araçlar ve yaklaşımlar. Ankara UniversityJournal of Faculty of EducationalSciences (JFES), 51(1), 183-201.

Yeni, G. (2020). 21. yüzyıl becerilerinin okul yöneticilerinin liderlik yönlerine olan etkisi. Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi (ULED), 2(2), 19-30.

Yeşilorman, M. Koç, F. (2014). Bilgi toplumunun teknolojik temelleri üzerine eleştirel bir bakış. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24(1), 177-133.

Yıldız, O. Yıldız, T. (2016). Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Politikaları. Journal of Research in EducationandSociety, 3(1), 24-41.

Birinci Bulgar Devletinden Bulgar Prenslığıne Kısa Bulgar Tarihi

Ökkeş NARINÇ¹

Öz

Bulgar ifadesi Orta Avrupa'dan doğuya göç eden Hunların, Karadeniz'de diğer bir Türk boyu olan Ogurlar'la karşılaşmaları ve karışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Türkçe bir kelime olan Bulgar sözcüğü, karışmak anlamına gelen bulgalamak fiilinden türemiştir. Kaynaklarda Bulgar adı ise, ilk olarak 482 yılında Bizans İmparatoru Zenon'un Ostrogot Kralı Teodorik'e karşı yardım talebi ile kaynaklarda geçer. Göktürk hâkimiyetinin sona ermesinden sonra Onogur boyundan Kubrat, Ogur boylarını birleştirip Büyük Bulgaria adı altında güçlü bir devlet kurmayı başarmıştır. Birinci Bulgar Devleti; Bizans İmparatoru IV. Konstantinos'un, Asparuh ile 681 yılında barış imzalaması sonrasında Tuna nehrinin güneyinden Balkan dağlarına kadar olan bölgede bağımsız bir Bulgar devletinin kurulmasını kabul etmesi ile ortaya çıkmıştır. İkinci Bulgar Devleti; 1185 yılında Tırnova yakınlarında Kıpçak asıllı Peter ve Asen kardeşlerin Bizans'a karşı ayaklanmaları sonucu, halkın da desteğini alarak kendilerini Çar ilan etmeleri ile başlayan ve 1187 yılında Bizans ile imzalanan anlaşma sonucu ortaya çıkan bir devlettir. 1330 yılına dek egemenlik süren II. Bulgar Devleti bu tarihten itibaren belli bir süre vassal olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı, 1396'dan 1878'e kadar da Bulgar Devleti ortadan kalkmış ve hüküm sürdüğü topraklar beş yüzyıl tam anlamıyla bir Osmanlı toprağı olarak kalmıştır. 1878 yılında Bulgar Prenslığı olarak yeniden ortaya çıkan Bulgar Devleti, 1908'de bağımsızlığını ilan ederek Balkan coğrafyasında egemen bir devlet haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kısa Bulgar Tarihi, Bulgar, Bulgar Devleti, Bulgar Prenslığı, Balkanlar, Bizans, Osmanlı Devleti.

A Brief History Of Bulgaria From The First Bulgarian State To The Principality Of Bulgaria

Abstract

The term Bulgar emerged as a result of the encounters and mingling of the Huns, who migrated from Central Europe to the east, with another Turkish tribe, the Ogurs, in the Black Sea. The word Bulgar, which is a Turkish word, is derived from the verb bulgalama, which

¹ Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, onarinc@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9486-8956

means to mix. In the sources, the name Bulgar is first mentioned in the sources in 482, with the Byzantine Emperor Zenon's request for help against the Ostrogoth King Theodoric. After the end of the Göktürk domination, Kubrat from the Onogur tribe managed to unite the Ogur tribes and establish a strong state under the name of Great Bulgaria. First Bulgarian State; Byzantine Emperor IV. It emerged when Konstantinos accepted the establishment of an independent Bulgarian state in the region from the south of the Danuberiver to the Balkan mountainsaftersigningpeacewithAsparuh in 681. Second BulgarianState; It is a state that emerged as a result of the agreement signed with Byzantium in 1187, which started with the revolt of the Kipchak origin Peter and Asen brothers, near Tırnova in 1185, against Byzantium, with the support of the people, and declaring themselves Tsar II. From this date on wards, the Bulgarian State was vassalt of the Ottoman Empire for a certain period of time, and from 1396 to 1878, the Bulgarian State disappeared and the lands it rule dremained an Ottoman territory for five centuries. The Bulgarian State, which reemerged as the Bulgarian Principality in 1878, declared its independence in 1908 and became a sovereign state in the Balkan geography.

Keywords: Brief History of Bulgaria, Bulgaria, Bulgarian State, Bulgarian Principality, Balkans, Byzantium, OttomanEmpire.

Giriş

Bulgar ifadesi Orta Avrupa'dan doğuya göç eden Hunların, Karadeniz'de diğer bir Türk boyu olan Ogurlar'la karşılaşmaları ve karışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Türkçe bir kelime olan Bulgar sözcüğü, karışmak anlamına gelen bulgalamak fiilinden türemiştir. Kaynaklarda Bulgar adı ise, ilk olarak 482 yılında Bizans İmparatoru Zenon'unOstrogot Kralı Teodorik'e karşı yardım talebi ile kaynaklarda geçer. Göktürk hâkimiyetinin sona ermesinden sonra Onogur boyundan Kubrat, Ogur boylarını birleştirip Büyük Bulgaria adı altında güçlü bir devlet kurmayı başarır. Kubrat, Bizans ile iyi ilişkiler kurmuş hatta Avarlarla olan mücadelesinde Bizans'tan destek görmüştür.² İmparator Heraklios tarafından Patrikios denen bir şeref unvanı da almış olan Kubrat'ın ölümünden sonra Bulgarlar Hazarların baskısı altında dağılır. Asparuh liderliğinde batıya göç eden Bulgarların bir kısmı 670-680 yılları arasında Tuna nehri civarında görülür. Bizans ordusu İmparatorun emriyle Bulgarların üstüne gittiyse de başarılı olamaz. Bizans ordusu dönerken onları takip ederek Tuna'yı geçen Bulgarlar Varna bölgesine gelirler. Akın yaptıkları bölge geniş ölçüde Slavların yaşadığı bir bölgedir. Slavlar Bulgarlara vergi vermeyi kabul eder, hatta onlarla birlikte Bizans'a karşı savaşır. O sıralarda Araplarla savaşan Bizans, Asparuh ile barış antlaşması imzalar ve her yıl onlara vergi vermeyi kabul eder. Böylece Tuna ile Balkan dağları arasındaki bölgede Bulgar-Slav devleti teşekkül etmiş ve Bizans arazisinde ilk defa bağımsız bir devlet ortaya çıkmıştır.³ Tuna nehrinin güneyinden Balkan Dağlarına kadar olan bölgede Roma dönemindeki adı Doğu Mözya, Türklerin deyimiyle ise Deliorman ve Dobruca bölgesinde, Osmanlı idaresinden önce Bulgarlar iki defa devlet kurmuşlardır.

² Ayşe Kayapınar, *Bizans Tarihi*, "Bizans ve Kuzeyli Türk Komşuları,4.Ünite", Editör. Levent Kayapınar, Açık öğretim Yayınları, Eskişehir 2013, s. 84.

³GeorgOstrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017, s. 118.

Birinci Bulgar Devleti (681-1018)

Bizans İmparatoru IV. Konstantinos, Asparuh ile 681 yılında barış imzalamış, yıllık haraç ödemeyi kabul ederek Tuna nehrinin güneyinden Balkan dağlarına kadar olan bölgede bağımsız bir Bulgar devletinin kurulmasını kabul etmiştir. M.S. 850'den sonra Bizans, Bulgarlara yönelik olarak misyonerlik faaliyetleri yürütmeye başlamıştır. Kiril ve Metodi kardeşlerin Kiril alfabesini geliştirmeleri ve Kitabı Mukaddesi bu dile çevirmeleri de aynı döneme denk gelirken, misyonerlik faaliyetleri de hız kazanmıştır.⁴ III. Mihail de yaptığı baskılar sonucu Ortodoks mezhebinin Bulgarlar tarafından benimsenmesini sağlamıştır. İstanbul'a gelen Bulgar temsilciler Bizanslı din adamları tarafından vaftiz edilmiş, kısa bir süre sonra da Bulgar hükümdarı Boris, Bizans İmparatoru Mihail'inde adını alarak Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Bulgaristan da kurulan kilisede İstanbul Patrikhanesine bağlanmıştır. İlerleyen zamanlarda Bizans ve Bulgar devletinin arasındaki ilişkiler gerginleşmiş, 1014 yılında Bulgar ordusu Bizans İmparatoru II. Vasil tarafından bozguna uğratılmış, 1018 yılında ise Bulgaristan tamamen Bizans hâkimiyeti altına girmiştir.⁵

İkinci Bulgar Devleti (1187-1396)

1185 yılında Tırnova yakınlarında Kıpçak asıllı Peter ve Asen kardeşler Bizans'a karşı ayaklanmışlar halkın desteğini de alarak kendilerini Çar ilan etmiştir. 1187 de Trakya topraklarına saldırmışlar, aynı yıl içinde Bizans ve Bulgarlar arasında barış antlaşması imzalanmıştır. Bu barış antlaşması ile Bizans II. Bulgar devletinin kuruluşunu resmen tanımıştır. Balkan Dağları ve Tuna arasındaki bölgenin yönetimi Bulgarlara bırakılmıştır. 1204 yılında IV. Haçlı seferi sonrası İstanbul Latinlerin eline geçip Balkanlarda Bizans otoritesi kaybolunca Kıpçaklarla da ittifak halinde olan Bulgarlar; Epir, Makedonya ve Trakya'yı da egemenliklerine alarak Balkanların en güçlü devleti haline gelmiştir. Yine Kıpçak asıllı Terter sülalesi 1280 de, Vidinli Şişman sülalesi de 1323'te Bulgar tahtına geçmiştir. 1330'da Çar Mihail Şişman Sırp Kralı III. Stefan Uros'a yenilmiş ve öldürülmüş, bunun sonucunda Bulgaristan'ın Makedonya'daki toprakları Sırp egemenliğine girmiştir. Osmanlılar Gelibolu'yu aldıktan sonra Meriç vadisi boyunca akınlar düzenlemiştir. 1365-1366 'da Bulgaristan'ın Macaristan ve Eflak tarafından istilasında Bulgar Kralı, Osmanlılardan yardım almıştır.⁶ Daha sonra Osmanlı kuvvetleri 1362'de Plovdiv, 1382'de Sofya'yı ele geçirmişlerdir. Bulgaristan'ın son çarı İvan Şişman 1371 Çirmen Savaşından sonra Osmanlı'nın vassalı olmuş, 1393 Tırnova, 1396'da Vidin'in alınmasıyla da Bulgar bağımsız devleti ortadan kalkmıştır. Ki bu süreçte Şişman sülalesi, Osmanlı Devleti ile doğrudan teması olan bir sülale olmakla birlikte Osmanlıları Bulgaristan'da karşıladıkları da bilinmektedir.⁷

Osmanlı İdaresinde Bulgaristan

1396'dan 1878'e kadar beş yüzyıllık Osmanlı egemenliğinde daha önce Bulgar Çarlarının idaresinde olan topraklar; Rumeli beylerbeyliğine bağlı eyaletlere, eyaletler de sancaklara bölünmüştür. Tımarlar Osmanlı komutanlarına ve Osmanlılarla işbirliği yapan Bulgar soylularına verilmiştir. Hıristiyan halk cizye ödemekte, tarımsal ürünlerin onda biri ise

⁴ Ana Britannica, ''Bulgaristan'' maddesi, Cilt. 5, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 92.

⁵Kayapınar, a.g.e, s. 87.

⁶ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017. S.64.

⁷Kayapınar, a.g.e, s.94.

öşür olarak bey tarafından toplanmaktadır. Hıristiyanların askerlik zorunluluğu yoktur. Dilleri ve dinleri konusunda bir baskı ya da yok etme çabası görmemişlerdir. Kilise'ye miras ve aile ilişkilerine ait konularda sınırlı da olsa yargı yetkisi verilmiştir. Tüccarlar ve madenciler de bazı ayrıcalıklardan faydalanmışlardır.⁸ Osmanlıların bölgede güçlü olduğu dönemlerde ticaret gelişmiş, yollar inşa edilmiştir.17. yüzyılın sonuna değin bölgede yalnızca bir tane ayaklanma girişimi görülmüştür.

1683'te Osmanlı Devleti Viyana Kuşatmasında ilerleme kaydedemeyince zayıflamış, onların bu zayıflama süreci Balkanlar'da anarşinin yayılmasına ortam hazırlamıştır. 18.Yy'ın sonlarına doğru Osmanlı yönetimine meydan okuyan asker kaçaklarının ve haydutların baskıları bu halk arasında büyük hoşnutsuzluklar oluşturmuştur. 1774'te Rusya, Balkanlardaki Ortodoks Hıristiyanların koruyucusu olduğunu antlaşma ile ilan etmiş olmasına rağmen 19.Yüzyıl'ın başlarına kadar Avrupa'da bir Bulgar halkının varlığı aslında pek bilinmemekteydi.

Bulgar Milliyetçiliğinin Gelişimi

Bulgaristan'daki milliyetçilik bilinci, Bulgaristan tarihi, Bulgar çarları ve azizleri üzerine 1762'de bir kitap yazan keşiş Paisiy ve Piskopos Sofroniy tarafından başlatılmıştır. 1824'ten sonra çağdaş Bulgar diliyle yazılmış bazı yapıtlar ortaya çıkmıştır.1835'te Gabrovo'da ilk Bulgar Okulu açıldı. On yıl içinde elli kadar okul ve beş Bulgar basımevi etkinlik göstermeye başladı. Bulgarlar dildeki benzerlik sayesinde Rus yayınlarına da erişebilmekteydi. Bu kültürel gelişme ile Rum din adamlarının etki ve otoritesine karşı bir hareket başladı.1828 itibariyle zaman zaman askeri ayaklanmalar görüldü. Kiliselerdeki yüksek makamlar hep Rum kontrolünde olduğu için yaklaşık kırk yıl boyunca Bulgar milliyetçiliğinin öncüleri Rum etkisinden bağımsız özerk bir kiliseye sahip olmak için mücadele verdiler. 28 Şubat 1870 tarihinde Osmanlı Sultanı bir ferman yayınlarak Bulgar Piskoposluğunun Balkan Dağlarının kuzeyindeki topraklarla birlikte Varna ve Filibe bölgelerinde yetki sahibi olduğunu açıkladı. Tanzimat'ın ilanı ile Osmanlı toplumunda refah ve barış hedeflenmişti Müslüman ve Hıristiyan halk arasında eşitlik sağlanacak ve idari sistemdeki aksaklıklar düzenlenecekti. Bulgar köylüleri de Tanzimat yenilikçilerinin vaatlerini öğrenmişti ve beklentilerin gerçekleşmemesi büyük hoşnutsuzluklara yol açmıştı.⁹

Bulgar İsyanları

19.yüzyıla kadar Türk idaresinden şikâyetçi olmayan Bulgarlar arasında 1789 Fransız İhtilali'nin milliyetçilik kavramı ve Rusların Panslavist görüşü etkili olmuş, buna Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin Bulgarları istismarı ve Osmanlı Devleti'nin bölgede olan idari zaafı da eklenince isyan komiteleri kurulmaya başlamıştır¹⁰ 1871'de Alman birliğinin kurulmasından sonra Rusya yürüttüğü Panslavizm hareketini daha da hızlandırmıştır. Temel unsur olarak Ortodoksluğu kabul eden bu görüş Osmanlı Devleti'nde yaşayan Slavlara uygulanabilir bir durumdur. NikolayYakovleviçDanilevski'nin 1871 yılında Zarya adlı dergide yayınladığı on makale ve yazdığı "Rusya ve Avrupa" adlı kitap Panslavizm'in bir nevi anayasası niteliğindedir. Bu kitaba göre merkezi İstanbul olan Büyük Slav İttifakı veya

⁸ Ana Britannica, a.g.e, s.93.

⁹ Barbara Jelavich, a.g.e, s.371.

¹⁰ Yusuf Halaçoğlu, *Bulgaristan* maddesi, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt.6, s.397.

Rus-Slav birliği kurulacak ve bu birlik bazı devletlerden oluşacaktı ve söz konusu devletlerden biri de Bulgaristan Krallığı olacaktı. (Makedonya ve Trakya da bu Bulgar Krallığı içinde).¹¹ Bu tarihten sonra Balkan topraklarında çıkan karışıklıkların arkasında Rusya tarafından kışkırtılan Panslavizm hareketi hep etkileyici olmuştur. Bulgar milliyetçilik hareketi Yunan isyanı ve yapılan reformlardan zaten fazlasıyla etkilenmişti. Bulgaristan'daki ilk ciddi hareketler 1841 yılında vergilerin ağırlığı ve memurların Bulgarlara kötü muamelesi iddiasıyla Niş ve köylerinde ayaklanma şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu ayaklanma, bazı vergi ve idari düzenlemeler yapılmasını sağlamış fakat Ruslar Bulgarlara destek verecekleri ve onları ezdirmeyecekleri vaadiyle beyannameler dağıtarak halkı isyana teşvik etmeye devam etmiştir. 1849 da Vidin de çıkan isyan 2 yıl sürmüştür. 1867'de Eflâk'ta bir isyan patlak vermiştir. Tuna'yı geçerek halkı isyana teşvik eden ayaklanmacıların başlattığı hareket Midhat Paşa tarafından bastırılmış ve elebaşları Rusçuk ve Tırnova'da asılmıştır.¹² Osmanlı Devleti 1875'te çıkan Hersek isyanı ile meşgulken ve tüm askeri gücünü o bölgeye yöneltmişken Bulgaristan'da isyan hazırlıkları yapılmış ve Filibe merkez olarak seçilmiştir. Balkan Dağ kasabalarından olan Koprivniçe, Panagürişte ve Akça Kilise'de de isyan başlamıştır. Fakat bu isyanlar dar bir alanda kalmış ve Osmanlı güçlerince bu isyan bastırılmıştır. Daha sonra Bulgar tarihindeki en büyük olay olarak görülen isyan gerçekleşmiştir. İsyanın liderleri halkın çok fazla desteğini alamadıkları için isyana sadece birkaç bölge katılmıştır. 1876 Mayıs'ında Müslümanların katledilmesi ile başlayan isyanda Türk köy ve kasabaları yakılmış ve Müslüman ahali katledilmiştir. Buna karşı Osmanlı Devleti, düzensiz ordular olan başıbozuklar ve Çerkezleri kullanmıştır. Sivil Müslümanların öldürülmesine karşı oldukça sert ve şiddetli bir şekilde karşılık verilerek, çıkarılan isyan haziran ayında tamamen bastırılmıştır.¹³ Bu isyandan bir ay sonra Sırbistan Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Rus hükümeti de Ortodoksların koruyucusu sıfatıyla, Bulgarların yaşadığı bölgelerde geniş kapsamlı reformlar yapılması ve Bulgaristan'a özerklik verilmesi için İstanbul'a baskı yapmaya başlamıştır. Ruslar talepleri karşılanmadığı takdirde de Osmanlı Devleti'ni savaş açmakla tehdit etmişlerdir.¹⁴

İstanbul Konferansı

İngiltere'deki muhalefet parti lideri Gladstone, seçim nutuklarında Bulgar ayaklanmasında Bulgarları desteklemiş ve Osmanlı kuvvetlerinin Bulgaristan'dan çıkarılması ve bu ülkenin milletlerarası bir kuvvetin denetiminde olması gerektiğini savunmuştur.¹⁵ İngiltere 1876 Kasım'ında İstanbul'da gerçekleşmek üzere Paris Antlaşmasına katılan devletleri davet etmiştir. 2 Aralık 1876'da İstanbul'daki Rus Elçisi İgnatıyef'in evinde çalışmalar başlamış ve İstanbul'da söz konusu konferans gerçekleşmiştir. Konferansta alınan kararlar Sırbistan, Karadağ, Bosna- Hersek ve Bulgaristan'a ait olmak üzere dört bölüm halinde Babıâli'ye tebliğ edilmiştir. Fakat konferansa katılan delegeler Osmanlı delegesinin Kanun-ı Esasi'nin ilan edildiğini söylemesiyle şaşkınlığa uğramıştır. Osmanlı delegesi konferansa katılan devletlere Kanun-ı Esasi'ye göre bütün tebaaya meşrutî haklar verildiğini, o yüzden devletin Hıristiyan bölgelerinde ıslahat yapılması tartışmalarının gereksiz olduğunu

¹¹ Fahir Armaoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 492.

¹² Halaçoğlu, a.g.e, s.398.

¹³ Jelavich, age, s.377.

¹⁴ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 113.

¹⁵ Armaoğlu, a.g.e, s.509.

bildirmiştir.¹⁶ Padişah Abdülhamid'in onayıyla konferans teklifleri 20 Ocak 1877'de reddedilmiştir.

Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları

Rus Başbakanı Gorçakof 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'nin bütün teklifleri reddettiğini, reformlara yanaşmadığını gerekçe göstererek Osmanlı Devleti'ne savaş açmış ve 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştır. Plevne'ye gelen Rus ordusu burada büyük bir direnişle karşılaşmıştır. Mayıs ayından aralık ayına kadar bölgede kalan Ruslar 20 Ocak'ta Edirne'ye girmiş, şubat ayı sonunda ise İstanbul'a 12 kilometre uzaklıktaki Ayastefanos'a ulaşmıştır. Bu savaş sırasında İstanbul yakınlarına kadar gelmiş olan Rusların desteğini alan Bulgarlar Müslüman halka büyük zulümler uygulamıştır. Öldürme ve yağma haricinde birçok cami ve mezarlıklar talan edilmiştir.¹⁷ Bu gelişmeler ve Rusların bu ilerleyişi sonrasında Osmanlı Devleti Rusya'ya antlaşma teklif etmek zorunda kalmıştır. 3 Mart 1878 de 29 maddeden oluşan Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. İmzalanan bu antlaşmanın en önemli hükmü Bulgaristan'a ait olan maddesidir. Antlaşmanın 6. Maddesine göre kuzeyde Tuna, doğuda Karadeniz, güneyde Ege Denizi, batıda Arnavutluk'a dayanan büyük bir Bulgar Prenslği ortaya çıkıyor, Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya da Bulgaristan sınırları içinde yer alıyordu.¹⁸ Ancak Avusturya ve İngiltere bu antlaşmaya karşı çıkmıştır. Barışın ancak bir Avrupa konferansında gerçekleşebileceği konusunda Ruslara baskı yapmışlar, bu baskılar karşısında direnemeyen Ruslar, konferansın Londra ve Viyana'da gerçekleşmesini istemediğinden konferans Berlin'de düzenlenmiştir. 13 Haziran 1878 de başlayan konferans 13 Temmuz da sona ermiştir. Konferans sonucunda ortaya çıkan Berlin Antlaşmasına göre Ayastefanos Antlaşmasının koşulları hafifletilmiş fakat iptal edilmemiştir. Bulgaristan, Balkan Dağları boyunca ikiye bölünecek, Tuna ile Balkan dağları arasında özerk bir Bulgaristan kurulacak, Doğu Rumeli'de kontrolü Osmanlı Devleti'nde olacak şekilde özerk bir eyalet kurulacak, diğer taraftan Makedonya da ıslahat yapılmak şartı ile Batı Trakya ile birlikte Osmanlı kontrolüne geri verilecekti. Bulgaristan vergi bağı ile Osmanlıya bağlı ama özerk bir prenslik olacak, bir Hıristiyan hükümeti ve milis gücü olacak, Osmanlı askeri Bulgaristan'da bulunmayacaktı. Bulgar Prensinin halk seçecek, büyük devletlerin hükümet ailelerinden kimse Bulgar Prenslğine seçilemeyecekti.¹⁹

Doğu Rumeli Eyaleti

Berlin Antlaşması ile Bulgaristan Osmanlı Devleti'ne vergi bağı ile bağlı bir prenslik olarak yarı bağımsız bir hale gelmiş, Doğu Rumeli ise askeri ve siyasi olarak Osmanlı egemenliğinde özerk bir eyalet statüsü kazanmıştı. Rusya Doundoukof adında bir prensi Bulgaristan'a komiser olarak atamıştır. Doundoukof görevde olduğu süre boyunca Doğu Rumeli'ye adamlar gönderip oradaki halkın Bulgaristan ile birleşme isteklerini kışkırtarak devamlı olarak Pan-Bulgar propagandası yaptırmıştır. Nisan 1879 da Bulgarlar, Battenberg'i prens olarak seçmiş, Battenberg Bulgaristan prensi olarak seçildikten sonra Rus gücü bölgeden ayrılmıştır. Rus askerlerinin çekilmesiyle Osmanlı Devleti, Doğu Rumeli ve Bulgaristan arasındaki Balkan Dağlarına asker sevk etmek istemiştir. Osmanlı Devleti'nin bu

¹⁶Zürcher, a.g.e, s.114.

¹⁷Halaçoğlu, a.g.e, s. 398.

¹⁸Armaoğlu, a.g.e, s.522.

¹⁹Armaoğlu, a.g.e, s.526.

kararına Doğu Rumeli halkı ve Bulgar idaresi karşı çıkmıştır. Bu gelişmeler Doğu Rumeli krizinin başlamasına sebep olmuştur. Battenberg seçildikten sonra ilk önce Rus yanlısı bir yönetim uygulamıştır. Ülkedeki muhafazakârlar Rusya'nın koruyuculuğunda kalmak isteseler de liberaller bağımsız ve milli bir politika taraftarı olmuşlardır. İlerleyen zamanlarda liberallerin tarafına geçen Battenberg başbakanlığa da Rus aleyhtarı birini atamıştır.²⁰ Bu durum Doğu Rumeli'de muhafazakâr ve liberal grupların varlığını göstermektedir. Muhafazakâr kesim Rus yanlısı olup, Bulgaristan ile birleşmeyi reddetmekteydi. Ancak muhalefetteki liberaller ise Battenberg'in de onayını alarak Doğu Rumeli'nin merkezi Filibe'de 18 Eylül 1885' te bir ayaklanma çıkarmışlar ve bir darbe yaparak Osmanlı Devleti'nin genel valisi Krasteviç Paşa'yı tutuklayarak Bulgar Prenslığıyle birleştiklerini ilan etmişlerdir. Birkaç gün sonra Filibe'ye gelen Battenberg Kuzey ve Güney Bulgaristan Prensi unvanı ile hükümeti devralmış ardından Doğu Rumeli'nin Bulgaristan tarafından ilhak edildiğini ilan etmiştir. Böylece Doğu Rumeli toprakları da Bulgaristan topraklarına katılmıştır.²¹

Sonuç

Bizans kaynaklarında adları ilk defa 482 yılında geçen Bulgarlar 670-680 yılları arasında Tuna nehri civarında görülmüştür. Bölgedeki kavimlerle Bizans'a saldıran Bulgarların üzerine giden Bizans ordusu yenilip geri çekilirken onları takip eden Bulgarlar Tuna'yı aşip Varna bölgesine gelmişlerdir. Bölgede yaşayan Slavlar Bulgarlara vergi vermeyi kabul etmişler ve onlarla birlikte Bizans'a karşı savaşmışlardır. O sıralarda Araplar ile savaşan Bizans Bulgarlarla barış imzalayarak bölgede bağımsız Bulgar devletini tanımıştır. Tuna nehrinin güneyinden Balkan Dağlarına kadar olan bölgede kurulan devlette Bulgarlar zamanla Slavlaşmış, Bizans'ın yürüttüğü misyonerlik sayesinde de Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebini benimsemişlerdir. Bizans, Bulgar Devletini 1018 yılına kadar bir devlet olarak tanısa da bu tarihte Bulgar topraklarını tekrar ele geçirmiştir. Kıpçak asıllı Peter ve Asen kardeşler önderliğinde gerçekleşen halk ayaklanması sonrasında bağımsız bir Bulgar devleti tekrar kurulmuştur (1187). Osmanlı Devleti Balkanlara geçtikten sonra 1371'de Osmanlı Devleti'nin vassalı olan ülke 1396'da tamamen Osmanlı egemenliğine girmiştir. Bulgar Çarlığına ait topraklar Rumeli beylerbeyliğine bağlı eyaletlere ve sancaklara bölünmüştür.

19.yüzyıla kadar Türk idaresinden çok şikâyetleri olmayan Bulgarlar arasında Fransız İhtilali sonrası milliyetçi söylemler artmıştır. Rusların Panslavist politikası, Fener Rum Patrikhanesinin Bulgarlar üzerindeki baskısı ve yöneticilerin kötü idaresi isyanlara sebep olmuştur. 1841 yılında ilk ciddi isyan hareketi görülmüştür. Daha sonra çıkan isyanlar da devlet tarafından bastırılmıştır. 1875 yılında Hersek'te çıkan isyan sırasında Osmanlı Devleti tüm dikkatini oraya vermişken Bulgaristan'da da Filibe merkezli bir ayaklanma çıkarılmıştır. Bu ayaklanma bastırılrsa da 1876 Mayıs'ında tekrar bir ayaklanma çıkmış ve bu ayaklanmada Türk köy ve kasabaları yakılmıştır. Başibozuklar ve Çerkezlerle bu ayaklanma şiddetli bir şekilde bastırılmıştır. Aralık 1876'da İstanbul'da bir konferans toplanmış fakat Osmanlı Devleti bu konferanstan çıkan sonucu kabul etmemiştir. Osmanlı Devleti'nin teklifleri reddettiği, reformlara yanaşmadığı gerekçesiyle Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Bu savaş sırasında bölgedeki Müslüman halk büyük zulüm görmüştür. Rusların Ayastefanos'a gelmeleri üzerine Osmanlı Devleti barış teklif etmek zorunda kalmış, 3 Mart 1878'de

²⁰Armaoğlu, s. 549.

²¹Armaoğlu, s. 551.

imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile de büyük bir Bulgar Prenslğinin kuruluşu gerçekleşmiştir. İngiltere ve Avusturya'nın bu antlaşmaya itiraz etmeleri üzerine 13 Haziranda Berlin'de bir konferans toplanmış ve bu konferansın sonucunda Berlin Antlaşması ortaya çıkmıştır. Bu antlaşma ile Ayastefanos antlaşmasının koşulları hafifletilmiş fakat iptal edilmemiştir. Bulgaristan'ın sınırları Tuna ve Balkan Dağları olarak belirlenmiş, Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya Osmanlılara geri verilmiştir. 1885 yılında ise Doğu Rumeli' deki bir ayaklanma sonucu Doğu Rumeli toprakları da Bulgaristan topraklarına katılmıştır.

KAYNAKÇA

Ana Britannica, *Bulgaristan* maddesi, Ana Yayıncılık, Cilt.5, İstanbul 1990.

ARMAOĞLU Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

HALAÇOĞLU Yusuf, *Bulgaristan* maddesi, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt.6, İstanbul 1992.

İNALCIK Halil, *Devlet-i Aliyye*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

JELAVİCH Barbara, *Balkan Tarihi*, cilt.1, Küre Yayınları, İstanbul 2013.

KAYAPINAR Ayşe, *Bizans ve Kuzeyli Türk Komşuları*, Ünite 4, Bizans Tarihi, Editör Levent Kayapınar, Açık öğretim Yayınları, Eskişehir 2013.

OSTROGORSKY Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017.

ZÜRCHER Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

Okullarda Saldırganlık / Şiddet: Okul ve Öğretmenle İlgili Risk Faktörleri ve Önleme Stratejileri¹

Neyze ADLI²

Öz

Bu çalışmanın amacı, okullarda öğrencilerin saldırganlık ve Şiddet içeren davranışlarının gerek ortaya çıkmasında ve önlenmesinde okul ve öğretmenlerin rollerini belirlemektir. Araştırmanın evrenini Van İlinde 2021-2022 öğretim yılında görev yapan idareci ve öğretmenler oluşturmaktadır. Örneklemi ise araştırmaya gönüllü katılan 5 okul müdürü ve 5 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada geçerlilik ve güvenilirliği uzman görüşleriyle test edilen 5 er açık uçlu soru veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, birçok öğrencinin çatışma ve problem çözmede en etkin yolun Şiddet olduğuna inanmaktadır. Bu durumun nedenleri olarak Şiddetin aileden başlayarak bir süreklilik gösterdiği, hatta çocukların ailede dayığa alışmış olmalarından kaynaklı kızmanın herhangi caydırıcılığının kalmadığı bir gözlenmiştir. Ayrıca, okullarda Şiddet ve saldırganlık konusu, buna ilişkin risk faktörleri ve çözüm önerileri ele alınarak, Şiddet ve saldırganlığa ilişkin kavramsal çözümleme yapılmıştır. Şiddetin ortadan kaldırılabilmesi ve öğrencilere daha kaliteli, daha güvenli eğitim ortamlarının sunulabilmesi için, öncelikle okullarda Şiddetin irdelenmesi gerekmektedir. Tespit edilen sebepler doğrultusunda ise sonuçlar ışığında önlemlerin alınmasının gerektiği gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Saldırganlık, Şiddet, okul ve öğretmenin rolü, risk faktörleri, önleme stratejileri ve çözüm önerileri

Agression And Violence At Schools: Risk Factors About School And Teacher And Preventing Strategies

Abstract

The aim of this study is to determine the causes of aggression and violence behaviors that appear and increase in schools, and to examine the roles of both the school and the teachers in the prevention of these behaviors. The population of the research consists of administrators and teachers working in the province of Van in the 2021-2022 academic year, and the sample consists of 5 school principals and 5 teachers who voluntarily participated in the research. In the 5 open-ended questions, that validity and reliability of which were tested with expert opinions, were used as data collection tools.

¹ Bu makale, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde hazırlanan "Okullarda Saldırganlık / Şiddet: Okul ve Öğretmenle İlgili Risk Faktörleri ve Önleme Stratejileri" başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

² Öğretmen, Koç İlköğretim Okulu, Van

As a result of the research; many students believe that violence is the most effective way to solve conflict and problem. As the reasons for this situation, violence shows continuity by starting from the family; even it has been observed that there isn't deterrence to getting angry because the children are used to beating in the family. In addition, a conventional analysis of violence and aggression was made by discussing the issue of violence and aggression in schools, risk factors and solution suggestions. In order to make away violence and to offer better quality and safer educational environments to students, it is necessary to examine violence in schools first. In the line with stated reasons, it was concluded that precautions should be taken under the view of this results.

Key words: Agresion, violence, roles of schools and teachers, risk factors, prevention strategies and solutions

GİRİŞ

Okullarda şiddet sadece ülkemize özgü bir durum değildir. Gördüğümüz ve yaşadığımız olaylara bakarak eğitim ortamlarında saldırganlık ve şiddetin artması nedeniyle okullarda şiddet kavramı yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu yüzden aileler çocuklarını okullara gönderirken tedirgin olmaktadır. Okul güvenliği ile ilgili çözülmesi gereken en önemli sorunların başında okullardaki şiddet ve saldırganlıkla baş etme gelmektedir.

Ülkemizde ve dünyada en büyük problemlerin başında saldırganlık ve şiddet gelmektedir. Maalesef saldırganlık ve şiddet olaylarının günden güne arttığı ve okullara da yayıldığı su götürmez bir gerçektir. Okulun eğitim ve öğretim dışında da pek çok görevi vardır. Bunlardan bazıları okulun basitleştirme, denge kurma ve temizleme işlevleridir. Okulun temizleme işlevi, mevcut çevrede var olan işe yaramaz ve zararlı durumları ortadan kaldırarak temiz bir çevre oluşturma çabasıdır (Tezcan, 1994). Öğrenim çağındaki çocukların zamanlarını en çok geçirdikleri yer kuşkusuz ki okuldur Her ne kadar mutlu ve huzurlu bir toplum yaratmak için eğitim ve öğretim etkinlikleri gerçekleştirilse de okulda istenmeyen öğrenci davranışları görmek mümkündür. Öğrencilerin sergiledikleri davranışların istendik olup olmadığı, bu davranışı sergileyen kişinin, davranışa maruz kalan kişinin ve davranışın ortaya konduğu ortamın özelliklerine bağlıdır. Bununla birlikte, "okuldaki eğitsel çabaları engelleyen her türlü davranışa istenmeyen davranış denilmektedir (Başar, 1994). İstenmeyen davranışlar yıkıcı olmayandan yıkıcı olana kadar geniş bir davranış dağılımını kapsamaktadır Saldırganlık ve şiddet içeren öğrenci davranışları da okullarda bu davranışlar kapsamında yer almaktadır (Öğülmüş, 1995).

Şiddetin cinsiyet ayrımı olmadığı gibi sadece fiziksel de değildir. Özellikle okullarda şiddet her zaman fiziksel olmadığı için şiddeti görmek kolay olamamaktadır. Fakat saldırganlık, zorbalık ve şiddetin öğrencilerin gelişimleri ve ruh sağlıkları üzerinde bıraktığı olumsuz etkileri görmek hiç de zor değildir.

Problem Durumu

Ülkemizde şiddet olayları okullarda giderek artmakta ve alınan önlemler disiplin kurallarının dışına çıkmamaktadır. Geçmişten bugüne okullarda akranlarına saldırganlık ve şiddet gibi olumsuz davranışlarda bulunan öğrencilere rastlanmıştır. Ancak son yıllarda farklı düzeylerde ve türdeki şiddet, anne babalar ve eğitimcilerin yanı sıra toplumun geneline kaygılandırarak boyuta ulaşmıştır. Hatta okul kavramı toplumda kötü bir imaj yaratmaya başlamıştır. Okullarda yaşanan şiddet ve saldırganlık davranışlarının, öğrencinin yaşam

kalitesini ve başarı düzeyini etkilediği gerçeği göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Bu gerekçelerden hareketle, bu araştırma, okulda öğrencilerin sergilediği saldırganlık ve şiddet davranışlarının nedenlerini, okulun ve öğretmenlerin karşılaştığı risk faktörlerini belirlemek ve karşılaşılan bu davranışlara yönelik önleme stratejileri oluşturmak amacıyla yapılmıştır. Ayrıca araştırma sonuçlarına uygun olarak saldırganlık ve şiddet içeren davranışların önlenmesinde okul ve öğretmenlerin rollerini belirleyip eğitim ve okul yöneticilerine öneriler sunmak temel problem olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, okullarda öğrencilerin saldırganlık ve şiddet içeren davranışlarının gerek ortaya çıkmasında ve önlenmesinde okul ve öğretmenlerin rollerini belirlemektir. Bu temel amaç yanında aşağıdaki alt amaçlara cevaplar aranmıştır.

- Öğretmenin öğrenci davranışlarını yönetme (sorun/çatışma çözme) Yeterliliği nasıldır? Nasıl değerlendirirsiniz?
- Öğrenci davranışlarındaki problemlerde sizce (okula karşı olumsuz tutum, özgüven eksikliği, aile yapısı, okuldaki başarısızlık, uyum yetersizliği, şiddet mağduru olma, kontrol edilemeyen öfke) hangileri daha etkilidir?
- Öğrenci davranışlarındaki problemlerde, madde-alkol kullanımının etkisini nasıl değerlendirirsiniz?
- Okulun ikliminin (demokratik, otokratik) öğrenci davranışlarındaki problemler, üzerindeki etkilerini açıklayabilir misiniz?
- Okulda karşılaşılan saldırganlık ve şiddet davranışlarına karşı rehberlik servisinin öğrencilere yönelik yaptığı çalışmalar nelerdir?

Araştırma Problemi

Öğretmenin öğrenci davranışlarını yönetme (sorun/çatışma çözme) yeterliliği nasıldır? Öğrenci davranışlarındaki problemlerde (okula karşı olumsuz tutum, özgüven eksikliği, aile yapısı, okuldaki başarısızlık, uyum yetersizliği, şiddet mağduru olma, kontrol edilemeyen öfke) hangileri daha etkilidir? Öğrenci davranışlarındaki problemlerde, madde-alkol kullanımının etkisini nedir? Okulun ikliminin (demokratik, otokratik) öğrenci davranışlarındaki problemler, üzerindeki etkileri nelerdir? Okulda karşılaşılan saldırganlık ve şiddet davranışlarına karşı rehberlik servisinin öğrencilere yönelik yaptığı çalışmalar nelerdir?

Sayıtlar

Katılımcılar soruları yanıtlarken dürüst davranmıştır. Katılımcılar sorulara net ve içtenlikle cevap vermiştir. Örnekleme yöneltilen sorular, araştırmanın amacına uygundur.

Sınırlılıklar

Katılımcılar soruları yanıtlarken dürüst davranmıştır. Katılımcılar sorulara net ve içtenlikle cevap vermiştir. Örnekleme yöneltilen sorular, araştırmanın amacına uygundur.

Kavramsal Çerçeve

Eğitim ve Öğretim

Eğitim ve öğretim bir milletin en önemli gelişimlerinin başında gelmektedir. Eğitim her türlü bilgiyi içerisinde barındırırken, öğretim önceden belirlenmiş hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır Eğitim hayatımızın her alanını kapsadığı için yaşam boyu sürmektedir. Öğretim ise; belirli zamanlarda gerçekleştiği için sadece planlanan zaman dilimi ile sınırlıdır.

Eğitim, bireyi yetiştirme ve kültürlenme sürecidir Eğitim kişinin doğduğu andan itibaren başlayan, sonrasında aile, okul ve çevre ile şekillenip yaşam boyu devam etmektedir Eğitim kişiyi bir yandan hayata hazırlarken bir yandan da bireyin gelişmesini sağlamaktadır. Eğitim sonucunda kişinin ortaya koyduğu her davranış, bir davranış değişikliği olarak ortaya çıkmalı ve bu davranışın istendik yönde ve amaca uygun olmalıdır Öğretim hayatımızın belli zaman dilimlerinde gerçekleştiği için arta kalan zamanın tümünde eğitim gerçekleşmektedir. Gerek aile ile gerekse çevre ile etkileşimde bulunularak eğitim devam etmekte ve farklı yollarla öğrenmeler gerçekleşmektedir

Öğretim, bir planlı ve programlı kısımdır. Bu öğretim programları genellikle özgün ve yaygın eğitim kurumlarında gerçekleştirilir. Belirlenmiş olan müfredat ve programlarla anaokulundan ya da ilkokuldan başlayıp üniversiteye kadar devam eden bir öğretim sürecidir Öğretim etkinlikleri öğretmenler eşliğinde yapılmaktadır. Öğretim etkinlikleri her zaman öğretimin gerçekleşeceği anlamını taşımamaktadır, bu durum öğretimi alan kişiye yani öğrenene bağlıdır. Bu öğretim sonucunda kişi edindiği bilgileri hayata atıldıktan sonra işinde kullanmaktadır.

Saldırganlık ve Şiddet

Saldırganlığın en basit ve oldukça kabul gören tanımlarından birisi, davranışçı yaklaşım açısından yapılan tanımdır. Bu tanıma göre, bir davranış başkasına zarar veriyorsa saldırgan davranış olarak nitelendirilir. Duygusal tanımlara göre saldırganlık, öfke duygusunun yol açtığı bir davranıştır. Gündüsel tanımlara göre bir davranışın saldırgan nitelikte olup olmadığını niyet belirler (Aktaş, 2001) Freedman, Sears ve Carlsmith (1989 191), saldırganlığın en yalın tanımının "başkalarını inciten ya da incitebilecek her türlü davranış olduğunu, ancak bu tanımın davranışta bulunan kişinin niyetini içermediğini, niyet dikkate alındığında ise saldırganlığın "başkalarını incitmeyi amaçlayan her türlü davranış olarak tanımlanabileceğini belirtmektedirler

Saldırganlığın nedenlerine bakıldığında vurguladıkları konuya göre çeşitlilik göstermektedir Freud, McDougall, Lorenz gibi pek çok araştırmacı doğuştan insanlarda saldırganlık dürtü ya da içgüdülerinin bulunduğunu ileri sürmüşlerdir (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1989 194) Bandura (1977) ise, çocukların saldırgan davranışları başkalarını gözleyerek ve model alarak öğrendiklerini belirtmektedir Ancak bunun tam tersi de doğrudur. Yani çocuklar saldırgan olmayan modelleri gözleyerek saldırgan olmamayı da öğrenirler Saldırganlığın bireysel ve çevresel özelliklerin etkileşimi sonucunda oluştuğunu öne süren görüşler de bulunmaktadır Bu görüşlere göre, bireysel özellikler akranlar tarafından dışlanma, akademik başarısızlık, sosyal ve duygusal zorluklar, düşük benlik saygısıdır (Miller, 1994) Çevresel özellikler ise, yoksulluk, işsizlik, ailenin çocuklara gösterdiği ilgi ve denetim yetersizliği, alt sosyo ekonomik düzey, çocuklara sosyal desteğin yeterli derecede olmayışı, çocuğa uygun model olma yetersizlikleri ve aile içi çalışmalar (Cole vd. 1993) Günümüzde de saldırgan davranışların, bireysel ve sosyal faktörlerin bileşimi sonucunda oluştuğu görüşü yaygındır.

Şiddet ise kısaca sert ve katı davranış, kaba kuvvet kullanma biçiminde tanımlanabilmektedir Şiddetin ne olduğu konusunda farklı tanımlar yapılmıştır fakat en

kapsamlı tanımı Dünya Sağlık Örgütü yapmıştır. Bu tanıma göre şiddet "bireyin kendisine, başkasına, belirli bir topluluk veya gruba yönelik yaralama, olam, fiziksel zarar, bazı gelişim bozuklukları veya yoksunluk ile sonuçlanabilen, tehdit ya da fiziksel zor kullanma olarak tanımlanmaktadır (Krug, vd., 2002). Okulda şiddet, gelişme ve öğrenmeyi engelleyen, okul atmosferine zarar veren suça yönelik eylemlere ve saldırganlığa işaret etmektedir (Furlong & Morrison, (2000) Pek çok konuda olumsuzluklar yaratan bu durumun önlemler alınarak önüne geçilmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan şiddet, uygulandığı kişiye göre de kendine yönelik, kişilerarası ve kollektif şiddet olmak üzere üç grupta tanımlanmaktadır. Kişinin kendisine yönelik şiddette intihar, intihar girişimi ya da farklı türde davranışlar yer almaktadır. Kişilerarası şiddette, kişinin bir başka kişiye, genellikle çocuk, eş, arkadaş ve yaşlılara yönelik olarak sıklıkla evde uyguladığı şiddetten söz edilir. Ancak bu şiddet biçimi, sokak, okul, iş yeri, hapisane ve yaşlı bakımevleri gibi her ortamda görülebilir. Kollektif şiddete ise, tüm dünyada yaşanan çete çatışmaları, mafya olayları, terör olayları ve savaşlar örnek verilebilir. Toplumlara sosyal, politik ve ekonomik şiddet şeklinde uygulanmaktadır. Şiddet kavramının ana özelliklerinin zamana ve topluma göre değiştiği, şiddet davranışlarının ise birbirleri ile ilişkili, birbirlerini tanıyan bireyler ve gruplar arasında yaşandığı, ancak genç erkeklerin tanımadıkları veya rastlantı sonucu karşılaştıkları insanlara saldırgan davranışlar gösterebilecekleri unutulmamalıdır.

Şiddetin Türleri

Uygulanışına göre şiddeti, fiziksel, duygusal, ekonomik, ihmal ve istismar şeklinde gruplandırılabilir. Bilinen başlıca şiddet türleri ise şunlardır.

- **Fiziksel şiddet:** Kişinin bedeninde acı, yara, iz, ya da sakatlık veya ölüme sebep olabilen davranışları içeren bir şiddet türü.
- **Sözel şiddet:** Kişiyeye karşı dile getirilen küfür, kötü söz, tehdit, hakaret, alay etme ve korkutmaya yönelik sözlerin söylendiği bir şiddet türüdür.
- **Duygusal şiddet:** Duygusal boyutta strese neden olabilen, kişinin özgüvenini sarsabilen, bilişsel düzeyde kişinin işlevselliğini büyük oranda bozabilen ve kişinin günlük yaşantısını oldukça olumsuz etkileyen bir şiddet türüdür.
- **Cinsel şiddet:** Kişinin cinsel kimliğine yönelik yapılan tehdit ya da cinsel kimliğini tahrip eden bir şiddet türüdür.
- **Ekonomik şiddet:** Temel ihtiyaçlardan yoksun bırakma ya da parasını zorla alma vb. gibi yaptırımların uygulandığı bir şiddet türüdür
- **Mobing:** İş yerinde kişiye psikolojik baskı, korku, yıldırma politikası gibi davranışların uygulandığı bir şiddet türüdür.

Ortaokullarda Saldırganlık ve Şiddet Faktörlerinin Durumu

Toplumların gelişmişlik düzeyi ile birlikte azalması beklenen şiddetin, geçmişten günümüze devam ettiği gözlenmektedir. Bu var oluş, günümüzde hem geçmişte yaşandığı şekliyle ilkel biçimde, hem de teknolojinin kullanımıyla farklı şekillerde yaşanmaktadır. Bu bağlamda, şiddet insan haklarına yönelik ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Okul toplumsal bir ortamdır ve okul toplumunu oluşturanlar, okulun içinde yaşadığı toplumdan okula gelen bireylerdir. Doğal olarak, okul toplumunu oluşturan bireyler içinden geldikleri toplumun

özelliklerini de beraberlerinde okula getirmekte, okul dışında öğrendikleri davranışlarını okula taşımaktadırlar. Bu davranışlar olumlu olabildiği gibi olumsuz davranışlarda olabilmektedir. Okullarda yaşça daha büyük ya da fiziksel olarak daha güçlü olan öğrencilerin kendilerinden daha güçsüz olan çocukları hırpalaması, eziyet etmesi ve rahatsız etmesi okul zorbalığıdır. Bu kavrama dayalı olarak okuldaki bazı öğrencilerin diğer öğrencileri dövmesi, tokat atması, itmesi, çekmesi, korkutması, alay etmesi, kızdırması, kötü lakaplar takması, hakaret etme ve küçük düşürmesi gibi edimler okuldaki öğrenci şiddetini anlatmaktadır (Pişkin, 2002). Şiddet bireysel olabileceği gibi, bu kişilik özelliklerine sahip birden fazla öğrencinin bir araya gelerek çeteler oluşturması ile de ortaya çıkabilir. Bu durumun önlenmesinde başarısız olunması halinde çocuklar bu yolla kendilerini daha güçlü hissedebilir, durumdan zevk alabilir ya da diğerlerinin bunu hak ettiğini düşünebilirler (Fural, 2006). İstenmeyen bu olumsuz davranışlar bu sayede pekişebilir ve okulda olduğu gibi okul dışında da kullanılmaya başlanabilir.

Her zaman okulların güvenilir eğitim yerleri olduğu düşünülmektedir. Ancak giderek artan şiddet olaylarından dolayı artık bu düşünce değişmektedir. Okulların güvenilir olmayan eğitim kurumları olarak anılması kaçınılmaz bir gerçek olmaya başlamıştır. Çünkü okullardaki şiddet sadece öğrenciler arasında değil aynı zamanda öğrenci ve öğretmen, veli ve öğretmen ya da okul personelleri ve okul yöneticileri arasında da gerçekleşmektedir. Okullardaki şiddet ve zorbalığın önlenmesinde okulun başı, okul yöneticisi olduğu için, okul müdürüne büyük görev ve sorumluluk düşmektedir.

Furlong ve Morrison'a (2002, akt: Pariadir, 2009 38) göre okulda şiddet "okul iklimi üzerinde olumsuz sonuçlar üreten, öğrencilerin öğrenme süreçlerine zarar veren, onların gelişimlerini engelleyen saldırgan ve suç benzeri davranışlar anlamına gelmektedir. Okullarda şiddet, çocukları hem duygusal hem de fiziksel olarak tehdit etmekte ve onlara zarar vermektedir. Bu yüzden geniş bir davranışlar yelpazesini içermektedir. Bu davranışlar: doğrudan ve dolaylı tehditler, cinsel taciz, mala zarar verme, sözel ve duygusal istismar, hırsızlık, hafif boyutta ya da daha sert fiziksel saldırı ve her türlü silahla yapılan tehditlerdir. Öğretmenlerin, okul idarecilerinin kullandığı şiddet türleri ile öğrencilerin birbirleri arasında ve okul görevlilerine karşı uygulanan şiddet bu kapsamda ele alınmaktadır. Okul içi şiddet, erişkinlerin tepkisel yaşamının en açık bir şekilde görünen şekillerinden biridir (<https://tr.wikipedia.org>).

Ülkemizde yapılan araştırmalar da maalesef okullarda saldırganlık ve şiddet olaylarının her yıl giderek arttığını göstermektedir. Okullarda şiddet saldırganlıktan türetilmiş olup diğer bireyleri inciten ve tehdit eden kabul edilemez bir sosyal davranıştır.

Okulda şiddet çeşitleri her geçen gün artarak farklı şekillerde görülmeye devam etmektedir. Sadece öğrenciler arasında değil aynı zamanda okul yöneticileri, okul servis şoförleri, veliler ile öğretmenler ya da yöneticiler arasında gerçekleşmektedir. Okul yöneticisine sözlü tehditte bulunmaktan, okul servis şoförüyle kavga etmeye, okul danışmanına küfretmekten, öğretmeni tabancayla ya da bıçakla yaralamaya, okul yöneticisine fiziksel zarar vererek sözlü tehditte bulunmaktan, başka bir öğrenciyi okul koridorunda iterek düşürmeye, kadar uzanan farklı biçimlerde görülebilir. Okullarda görülen bu tür şiddet ve saldırganlıklar, okulun eğitim misyonunu ihlal eden, güven ortamını tehdit eden, okuldaki kişilerin can ve mallarını hedef alan saldırganca eylemlerdir. Okulun sahip olduğu kaynaklar, okul içi ilişkiler dokusunun niteliği, okuldaki kültür ve yönetim anlayışı ve de öğretmenin sınıf içi öğretim etkinliklerinin yapısı okulun amaçlarını ve iklimini etkilemektedir (Celep, 2008).

Okullarda ortaya çıkan saldırganlık türlerini Moeller (2001). Çeşitli kategorilerde sıralamıştır. Bunlar,

1-Düşük Düzeyde Saldırganlık: Kota sözler söyleme, itme, dürtme, olumsuz sözler içeren duvar yazdan yazma ve hırsızlık yapma gibi davranışları kapsamaktadır.

2-Taşınmaz Mala Karşı Saldırganlık (Vandalizm): Okulda kullanılan mallara kasıtlı olarak zarar verme, yangın çıkarma gibi okullarda ciddi zararlar ortaya çıkaran eylemler olarak tanımlanmaktadır.

3-Tehditler: Öğrencinin diğer bir öğrenciyi açık bir şekilde tehdit etmesi durumunu içerir. Öğretmenlerin raporuna göre okullarda çok fazla yaşanan durumlardan bir tanesidir.

4-Fiziksel Saldırganlık: Alay etme, zorbalık, cinsel saldırı, tecavüz, tartışma, kavga etme, silah taşıma ve kullanma tehdidi ya da kullanma, çocuk kaçırma, rehin alma, bombalama ve bıçaklama gibi davranışlar fiziksel saldırganlık kapsamındadır.

Aşağıdaki özelliklere sahip çocukların şiddete meyilli olmaları bakımından risk altında olduklarına ise Perry (2008) değinmiştir

- Parçalanmış aileden gelen çocuklar
- Evde şiddete uğrayan ve şiddete şahit olanlar
- Saldırgan ve tepkisel olanlar ve dürtülerini kontrol edemeyenler
- Çocuğa nasıl davranması gerektiğini bilmeyen ailelerin çocukları
- Geçmişinde çocukluk istismarına uğrayanlar
- Derslerinde sorun yaşayan başarısız öğrenciler
- Okulda sosyal etkinliklere katılmayıp, dışarıda kalanlar,
- Sınıfların oluşturulmasında ırksal ayrımlar
- Öğretimdeki kalitesizlik
- Negatif okul iklimi
- Öğretmen öğrenci ilişkilerinde öğretmenin baskın olması
- Müfredat programından kaynaklanan sorunlar
- Öğretmenler tarafından uygulanan fiziki cezalar
- Öğretmen öğrenci ilişkilerinde öğretmenin baskın olması
- Kalabalık okul, sınıflar ve okullarla ilgili pek çok faktör çocukların suça bulaşmasına neden olmaktadır.

Yapılan bir araştırmaya göre, halkın okullardaki şiddetin nedenine ilişkin olarak okullardaki çatışmalarla baş etmede okul çalışanlarının yetersiz olması bulunmuştur. Okullarda en çok gözlenen saldırganlık ifadesi, kavga etme, kavgayı başlatma, kavgayı sürdürme biçimindedir. Tehdit, saldırganlık ve öfke içeren davranışların sergilenmesi olarak tanımlanabilecek kavgalar genellikle taraflar sorunu birbirlerinin bakış açısından göremedikleri

zaman ortaya çıkmaktadır. Bu kişiler birbirleriyle iletişim kurmaktan kaçınmakta, konuşmak, birbirlerini anlamaya çalışmak yerine dayatmacı bir tutum içerisinde saldırgan davranışlarda bulunmaktadırlar

Okul ve şiddet ilişkisi üzerinde fikirleri süren çok sayıda insan son dönemlerde şiddet olaylarının artışından, kitle iletim araçlarındaki şiddet içerikli program, dizi veya filmleri sorumlu tuttuktan bilinmektedir. Bu çerçevede çok sayıda yönetici, öğretmen ve öğrenci; okullardaki şiddet olaylarının nedenlerine ilişkin olarak çocukların özellikle izledikleri filmlerin kahramanlarına öykündükleri ve okulda akran grupları içerisinde söz konusu bu kahramana/kahramanlara özgü bir tavır ve dil geliştirdiklerini yaygın olarak belirtmişlerdir (Kızmaz, 2006; akt: Parlador, 2009:36) Okullarda yaşanan çalışmaların bir diğer nedeni de öğrencilerin içinde bulduktan döneme özgü yaşadıkları değişimlerdir

Ergenlik döneminde kişinin hem kendi içinde hem de çevresiyle çatışmanın arttığını belirtmiştir. Ergenlerin farklı nedenlerle öfke duygusu yaşaması, öfke duygusunun ifadesinde saldırganlığı seçmesi, bunun sonucunda da yaşanan çatışmaların sayısında bir artış ve çözümlenemez bir noktaya doğru gidişin olması ergenlik dönemindeki temel sorunlar arasında gösterilebilir (Dusek, 1987; akt Gündoğdu, 2010:259)

Tolan ve Guerra (1994) ise, okullarda saldırganı ve şiddet davranışlarının psikopatolojik, yağmacılık, durumsal ve ilişkisel olmak üzere dört grupta tanımlamaktadır. Psikopatolojik şiddet, sıklıkla ölümlerle sonuçlanan ve okul yöneticilerinin daha çok okul dışında tutulmasını istedikleri şiddeti temsil etmektedir. Yağmalama, bazı kazançlar elde etmek için yapılan, fiziki yaralamayı saldırıyı, silahlı soygunu ve tecavüz içeren şiddet türüdür. Şiddetin psikopatolojik ve yağmalama türleri, erken ve yoğun müdahaleye gerektirir. Bu tür şiddet davranışlarını muhtemelen okul temelli şiddet önleme programları engelleyemez. Dunuma şiddet olağan dışı durumlara bir cevap olarak, kişisel şiddetin kişiler arası tapmalardan ortaya çıkmaktadır. Durumsal ve ilişkisel şiddet kunda daha yaygın olarak gelmektedir (At: Breundin vd., 2002)

Okullarda yaşanan çatışmaların bir diğer nedeni de; öğrencilerin içinde buldukları döneme özgü yaşadıkları değişimlerdir. Özellikle ergenlik döneminde kişi hem kendi içinde hem de çevresiyle çatışmalar yaşamaktadır. Ergenlerin farklı nedenlerle öfke duygusu yaşaması, öfke ifadesinde saldırganlığı seçmesi, bunun sonucunda da yaşanan çatışmaların sayısında bir artış görülmektedir. Çözümlenemez bir noktaya doğru gidişin olması ergenlik dönemindeki temel sorunlar arasında gösterilebilir.

Okullarda Saldırganlık Ve Şiddeti Artıran Okulla İlgili Risk Faktörleri

Okullarda şiddet olgusu sadece ülkemize özgü bir durum değildir. Okullarda şiddet kavramı ile ilgili yapılan yurt dışı çalışmalarda, eğitim ortamlarında saldırganlık ve şiddetin artması nedeniyle okullarda şiddet kavramı yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca son bir yıl içerisinde okullarımızda şiddet, öğretmenine küfretmekten, okul müdürüne fiziksel zarar vererek sözlü tehditte bulunmaya ve öğrencileri tabancayla ya da bıçakla yaralamaya kadar uzanan farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır.

Gencin veya çocuğun saldırganlık ve şiddet davranışı gösterme ihtimalini arttıran risk faktörleri toplumsal (yoksulluk gibi), ailesel (olumsuz ebeveyn modeli gibi), okulla ilgili (düşük öğrenci katılımı, sosyal aktivitelerin yetersizliği, adaletsiz uygulamalar ve öğretmen tutumları gibi), ve bireysel faktörler (gelişimsel zorluklar, anti sosyal davranışlar, akademik başarısızlık, okula uyum sağlayamama gibi) olmak üzere dört grupta özetlenebilir (Morrison, Furlong ve Morrison, 2000).

Okullarda öğrencilerin saldırganlık ve şiddet içeren davranışlarının gerek ortaya çıkmasında ve önlenmesinde okul ve öğretmenlerin rollerini belirleyip eğitim ve okul yöneticilerine öneriler sunmak temel problem olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı:

Bu çalışmanın amacı, okullarda öğrencilerin saldırganlık ve şiddet içeren davranışlarının gerek ortaya çıkmasında ve önlenmesinde okul ve öğretmenlerin rollerini belirlemektir. Bu temel amaç yanında aşağıdaki alt amaçlara cevaplar aranmıştır.

1. Öğretmenin öğrenci davranışlarını yönetme (sorun/çalışma çözme) yeterliği nasıldır? Nasıl değerlendirirsiniz?

2. Öğrenci davranışlarındaki problemlerde sizce (okula karşı olumsuz tutum, özgüven eksikliği, aile yapısı, okuldaki başarısızlık, uyum yetersizliği şiddet mağduru olma, kontrol edilemeyen öfke) hangileri daha etkilidir?

3. Öğrenci davranışlarındaki problemlerde, madde-alkol kullanımının etkisini nasıl değerlendirirsiniz?

4. Okulun ikliminin (demokratik, otokratik) öğrenci davranışlarındaki problemler, üzerindeki etkilerini açıklayabilir misiniz?

5. Okulda karşılaşılan saldırganlık ve şiddet davranışlarına karşı rehberlik servisinin öğrencilere yönelik yaptığı çalışmalar nelerdir?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması ve verilerin analizi yer almaktadır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Van İlinde 2021-2022 öğretim yılında görev yapan idareci ve öğretmenler, örneklemini ise araştırmaya gönüllü katılan 5 okul müdürü ve 5 öğretmen oluşturmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Araştırmada geçerlilik ve güvenilirliği uzman görüşleriyle test edilen 5 er açık uçlu soru veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken konu ile ilgili alan yazın taranmış, uzman görüşüne başvurulmuş müdür ve öğretmenlerle ön görüşmeler yapılmıştır. Daha sonra verilerin toplanması için son hali oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile öğretmen ve müdürlerle yüz yüze görüşülmüştür.

Veriler toplanırken ses kaydı alınmıştır. Böylece, veri kaybı olması engellenmiştir. Veriler doyum noktasına ulaştığında veri toplama sonlandırılmıştır. Araştırmada öncelikle veri toplamak için konuyla alakalı literatür taraması yapılarak tezler incelenmiş, kitap ve dergiler gözden geçirilmiştir. Soru havuzu oluşturulmuş uzman görüşleri alınarak geçerlilik ve güvenilirliği uzman görüşüyle test edilen 5 şer açık uçlu soru oluşturularak 5 er gönüllü öğretmene ve okul müdürüne uygulanmıştır.

Bu doğrultuda müdür ve öğretmenlerin düşüncelerini ayrıntılı bir şekilde öğrenebilmek için görüşme tekniği kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Anketlere verecek yanıtları olmayan ya da bir dizi soruya yanıt vermeyi çekici bulmayan, sözel olarak kendini ifade etmekte yazıyla ifadeye oranla daha başarılı kişilerden görüşme yoluyla daha kolay ve doğru bilgi sağlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Ayrıca cevaplayıcının başkalarına danışmadan cevap vermesinin sağlanması, cevaplarda bireyselliğin korunması açısından önemlidir. Bu da veri kaynağının teyit edilmesini sağlar ve anket yoluyla elde edilen verilere göre geçerliği daha yüksektir (Karasar, 1998). Aynı zamanda form ya da ankete yansımaya ipuçları da görüşme sırasında edinilebilir (Pişkin&Oner, 1999).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada 5 müdür ve 5 öğretmenle görüşülmüştür. Görüşmeler Covid 19 tedbirlerine dikkat edilerek sosyal mesafe gözetilerek ses kaydı yoluyla kayıt altına alınmıştır. Görüşme soruları sorulmadan evvel yapılan ön görüşmelerde konunun içeriği açıklanmıştır. Soruların mümkün olduğu kadar açık ve net olmasına dikkat edilmiştir.

Verilerin Analizi

- Katılımcılardan müdürlere M1, M2, M5 Öğretmenlere 01. 02....05 şeklinde kodlar verilerek analizler daha sonra da sentezler yapılmıştır.
- Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar deşifre edilmiştir.
- Katılımcıların her soruya verdiği cevaplar soru bazında değerlendirilmiştir.
- Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplarda ortak konular tespit edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Sorular ve Analizleri

Bu bölümde Okul yöneticilerine amaçlar doğrultusunda sorulan sorular ve görüşme soruları hakkındaki düşünceleri ne yer verilmiştir.

Soru 1: Öğretmenlerin öğrenci davranışlarını yönetme (Sorun/çatışma) yeterliliğini nasıl değerlendirirsiniz?

M1: Öğretmenler, öğrenci davranışlarını istenen yönde olacak şekilde yönlendirme, rehberlik ve kültür oluşturma etkinliklerine yer vermelidirler. Önemli olan sorunu yönetmektir. Sorun ve çatışma anında telaşa kapılmamalıdır. Sinirlenmemeli ve sorun çözme metodolojisine uygun basamaklar halinde sorunun üzerine giderek ortadan kaldırmalıdır. M2: Ailelerinde kendilerini rahat ifade eden öğrencilerin problem çözme yeterlilikleri, çözüm üretme ve uygulama becerileri ileri düzeydeyken, allemlerinde şiddete maruz kalan, söz hakkı verilmeyen öğrenciler sorun çözme yeterliliğine sahip olmak bir yana, sorun çıkarma ve iletişim problemleri yaşamaktadırlar. Öğretmenler bu öğrencilere daha çok ilgi göstermeli ve onları dinlemelidirler. M3: Öğretmenler soruna olumlu ve çözüm odaklı yaklaşmalıdırlar.

M4: Günümüz şartlarında davranış yönetimi bakımından hem öğretmenler hem de idare tek başına yeterli olmamaktadır. Meydana gelen davranış problemlerinin çözümü için idare, öğretmen ve veli iş birliği sonucunda çözüm bulunması daha verimli ve etkili olmaktadır. M5: Öğrenci davranışları problemlili ise yapıcı, öğrenciyi eğitim-öğretime kazandırıcı yaklaşım sergilenmelidir. Bu problemleri çözmeye çalışırken öğrencinin okula karşı tutumu

iyileştirilmelidir. Bunu yaparken de veli ayağından destek alınmalıdır, rehberlik servisi ile iletişim halinde gidilmelidir. Olumsuz davranışlar yok edilirken olumlu davranışlar bütün öğrencilerin göreceği şekilde pekiştirilmelidir.

Öğrencilerin saldırganlık ve şiddet gibi olumsuz davranışlarını yönetmede öğretmen tek başına yeterli olamamaktadır. Okul idaresi, öğretmenler, rehberlik servisi ve veli iş birliği ile sorunlar daha etkili, hızlı ve kalıcı olarak ortadan kaldırılabilir. Öğretmen daha çok ders içi etkinliklerinde her öğrenciye gerekli zamanı ayırarak, onlarla ilgilenerken saldırganlık ve şiddeti önleme konusunda büyük adımı atmış olur. Sınıf içerisinde olumsuz bir davranışla karşılaştığında profesyonelce soruna yaklaşmalı ve çözmeye çalışmalıdır.

Soru 2: Öğrenci davranışlarındaki problemlerde sizce (okula karşı olumsuz tutum, özgüven eksikliği, aile yapısı, okuldaki başarısızlık, uyum yetersizliği, şiddet mağduru olma, kontrol edilemeyen öfke) hangileri daha etkilidir?

M1: Öğrenci davranışlarındaki problemler daha çok aile yapısı ve okul başarısızlıklarından kaynaklanmaktadır. M2: Öğrenci davranışlarındaki problemlerde yukarıda sıralanan maddelerin her birinin bir miktar payı olsa da en büyük etki aile yapısındadır. Aile yapısı diğerlerinin hepsini az da olsa içinde barındırıyor. M3: En büyük problem aile yapısı ve özgüven yetersizliğidir. M4: Başta ailelerin öğrencilere olan ilgisizliği olmak üzere özgüven eksikliği ve aile yapısı etkili olmaktadır. M5: Aile yapısı, şiddet mağduru olma ve kontrol edilemeyen öfke öğrenci davranışlarında etkilidir. Diğer davranışlar veli- okul iş birliğiyle kolayca çözüme ulaştırılabilir. Fakat bu problemlerden en önemlisi aile yapısıdır. Çünkü veli okul iş birliğinde en önemli ayaklardan biri olan veli ayağının eksik kalmasına neden olur.

Öğrencinin sahip olduğu aile yapısı, içinde bulunduğu toplum ve buna bağlı olarak gelişen özgüven, öğrencinin davranışlarında büyük öneme sahiptir. İlgisiz aile ortamında büyümek toplum baskısına maruz kalmak çocukta özgüven eksikliğinin olmasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte çocuk kendini göstermek, göz önünde olmak adına olumsuz davranışlara başvurmaktadır. Bu şekilde akademik başarının düşmesi ve buna bağlı olarak okula karşı olumsuz tutum sergilemesi öğrencinin davranışlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Aslında genel olarak bakıldığında öğrencinin saldırganlık ve şiddet eğiliminde olma sebepleri yukarıda belirtilen sebepler dahilinde sarmal şekildedir. Çocuğun olumsuz davranışındaki her bir sebep, diğer bir sebebi de içinde barındırmaktadır.

Soru 3: Öğrenci davranışlarındaki problemlerde, madde-alkol kullanımının etkisini nasıl değerlendirirsiniz?

M1: ilköğretimlerde madde ve alkol kullanımının etkisi olduğunu düşünmüyorum.

M2: Madde bağımlısı öğrencimiz bulunmamaktadır. Ancak bilindiği üzere madde bağımlılığı bireyler üzerinde depresyon bozuklukları, kaygı bozuklukları ve ilişki bozukluklarını meydana getirmektedir. Dolayısıyla öğrenci davranışlarında arkadaşlık ve öğrenci- öğretmen ilişkilerinde büyük problemler teşkil etmektedir. M3: Madde ve alkol kullanımı öğrenci davranışlarını olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

M4: ilköğretim ve ortaokul kademelerinde alkol ya da madde kullanımı gibi problemlerle karşılaşmamıştır. M5: Madde ve alkol kullanımı çocuğun şiddete daha çok yönelmesine, özgüven eksikliğine ve akranlarına karşı uyum sorunu yaşamasına sebep olmaktadır.

Madde ve alkol kullanım oranının günümüzde arttığı, madde ve alkol kullanımının öğrenci davranışlarındaki olumsuz etkileri su götürmez bir gerçektir. Fakat ilköğretim ve ortaokul

çağındaki öğrencilerde bu durum pek rastlanmamaktadır.

Soru 4: Okul ikliminin (demokratik, otokratik) öğrenci davranışlarındaki problemler üzerindeki etkilerini açıklayabilir misiniz?

M1: Okul iklimi her davranışı etkiler. Öğrenci davranışlarındaki olumsuzlukların büyük çoğunluğu okul ikliminin otokratik yapısından kaynaklanır oysaki öğrencileri dinleyen, değer veren ve değerli olduğunu hissettiren demokratik anlayış, davranışları olumluya çevirir. M2: Otokratik liderliğin hâkim olduğu bir okul ikliminde öğrenciler kendilerini rahat ifade edemezler. Yaratıcı düşünme ve karar alma becerileri gelişmez. Soru sormazlar, sadece itaat ederler. Ancak demokratik bir okul ikliminde öğrenciler her aşamada kendilerini rahat ifade eder, karar alma sürecine dahil olur, üretir ve yaratıcı düşünceler ortaya koyarlar M3: Demokratik bir okul ikliminde yetişen çocukların özgüveni yüksek olur. Bu da öğrenci davranışlarını olumlu yönde etkilemektedir. M4: Demokratik okul ikliminin olduğu yerlerde özellikle ayar iyi tutulmadığında bir başıboşluk yaşanmaktadır. Bu nedenle hem demokratik hem de otokratik okul iklimi oluşturulacaksa aradaki hassas dengeye dikkat edilmelidir. M5: Demokratik bir okul ortamında eğitim-öğretime devam eden öğrenci mutlaka bunu hayatına yansıtır, Aile içinde, mahallede, arkadaşları arasında daha olgun düşünebilen, adil davranışlar sergileyen, herkesin fikirlerine saygı duyan bir birey haline gelir. Bu da problemleri davranışların oluşmasına engel olur. Otokratik bir okul ortamında ise eğitim- öğretim gören öğrenci daha baskıcı ya da daha çok içine kapanık yetişebilir. Bu da çocuğun özgüven eksikliğine, okula karşı olumsuz tutum sergilemesine ve şiddet uygulamasına neden olabilir.

Otokratik bir okul ikliminde öğrenci kendini baskı altında hissedeceğinden İçinden geldiği gibi davranmakta ya da kendini ifade etmekte zorluk çeker. Öğrenci böyle bir ortamda sadece söylenene itaat etmeyi öğrenir. Fakat otokratik tutumu tamamen ortadan kaldırmadan demokratik bir ortam sağlamaya çalışılmalıdır. Eğitimin amacı aynı zamanda özgür, özgüvenli, kendini ifade edebilen bireyler yetiştirmek olduğu için demokratik bir okul ikliminin sağlanması gerekmektedir. Ancak bu sayede düşünen, kendini ifade eden ve üreten bireyler yetiştirmiş oluruz.

Soru 5: Okulda karşılaşılan saldırganlık ve şiddet davranışlarına karşı rehberlik servisinin öğrencilere yönelik yaptığı çalışmalar nelerdir?

M1: Rehberlik servisimiz; Bireysel ve grup terapileri yapar. Akran zorbalığı, öfke kontrolü gibi konularda seminer verir. Ailelerle ortak etkinlikler düzenler. M2: Rehberlik servisimiz, rehber öğretmenimiz olmadığı için çalışmalarını yürütememektedir. M3: Öğrencilerle baş başa görüşme, toplu görüşme ve seminerler vb. gibi çalışmalar yapılmaktadır. M4: Öğrencilerle birebir görüşmelerin yapılması, velilerin okula çağırılarak iş birliği içinde soruna çözüm üretilmesi, okul idaresi ve diğer öğretmenlerle iş birliği yapılması saldırganlık ve şiddeti önlemede yapılan bazı çalışmalardır. M5: Öğrencilerle birebir görüşmeler yapmak, veli iletişimde olmak ve eğitici seminerler ve anketler düzenlemek yapılan bazı çalışmalardır.

Okul rehberlik servisleri Öğrencinin saldırganlık ve şiddet içeren davranışlarının kaynağını saptamak için bazı çalışmalar yürütmektedir Bunların İçerisinde bireysel ve grup görüşmeleri yapmak, bazı anketler uygulamak, veli ile iş birliği yapmak, hem öğrencilere hem de velilere hem de öğretmenlere seminerler vermek yer almaktadır.

Öğretmenlerin görüşme soruları hakkındaki düşünceleri ise şu şekildedir.

Soru 1: Öğretmenlerin öğrenci davranışlarını (sorun çatışma) yönetme yeterliliğini nasıl değerlendirirsiniz?

Ö1: Öğrencilerin bireysel farklılıkları göz ardı edildiği için sorun veya problem çözümede sorunlar yaşanmaktadır. Ö2: Öğrenci ve velilerle bireysel görüşmeler yaparak problemlerle başa çıkma konusunda başarılı olduklarını düşünüyorum. Ö3: Okul yöneticilerimiz; olumlu öğrenci davranışlarını pekiştirici, olumsuz öğrenci davranışlarını ise azaltıcı ve engelleyici yöntemleri en uygun şekilde uygulamaya gayret etmektedirler. Ö4: Okul yönetimi sorun çözme yöntemlerini daha sıkı ve daha iyi yapabilir. Davranış konusunda öğrenci sorunları gözlenmektedir. ÖS: Yönetim daha çok problemi kalıcı olarak çözme odaklı olmalıdır. Fakat bazı okul yöneticileri anlık müdahalelerde bulunup davranışı ötelemektedirler.

Öğretmenlerin, öğrencilerin saldırganlık ve şiddet içeren davranışlarını önleyebilmeleri için öğrenciler arasındaki bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmaları gerekmekte ve ders içi etkinliklerini bu farklılara göre oluşturmalıdır. Olumlu davranışlarda bulunan öğrencilere pekiştiriciler verilerek olumlu davranış desteklenmeli. Ayrıca aile basamağı bu konuda çok önemli olduğu için özellikle olumsuz davranışlara sahip öğrencilerin velileri ile sürekli iletişim halinde olunmalıdır.

Soru 2: Öğrenci davranışlarındaki problemlerde sizce (okula karşı olumsuz tutum, özgüven eksikliği, aile yapısı, okuldaki başarısızlık, uyum yetersizliği, şiddet mağduru olma, kontrol edilemeyen öfke) hangileri daha etkilidir?

Ö1: Öncelikli olarak aile yapısındaki sorunlar ve ilgisizlik sonucu başarısızlık ve özgüven yetersizliği yaşanmaktadır. Ö2: 2020-2021 eğitim ve öğretim yılı için davranış problemlerinin sebeplerinin başında pandemi döneminde öğrencilerin okul kültürünü unutmaları denilebilir. Genel olarak okuldaki başarısızlık faktörü, öğrencilerde benlik algısının düşüklüğüne ve buna bağlı olarak şiddet eğilimli ve problemleri davranışlara sahip öğrencilerle karşılaşılabilir. Ö3: Aile yapısı başta olmak üzere, özgüven eksikliği, okuldaki başarısızlık ve uyum yetersizliği öğrenci davranışlarındaki problemlere sebep olmaktadır. Ö4: Özgüven eksikliği yaşayan öğrenciler problemleri davranışlarda daha meyillidir. Ö5: öğrenci davranışlarındaki problemlerde en etkili olan okuldaki başarısızlık ve okula karşı olumsuz tutumdur. Aile yapısından kaynaklı davranış problemleri de çoğunluktadır.

Öğrencilerin saldırganlık ve şiddet içeren davranışlarda bulunmalarının en temel sebebi aile yapısı ya da ailenin öğrenciye ilgisiz davranması yer almaktadır. Sonrasında ise çocukta özgüvenin gelişmemesinden kaynaklı özgüven yetersizliği çocuğun kendini ifade edememesine ve bu yüzden akademik başarının düşük olmasına ya da arkadaşlarıyla iletişiminin sağlıklı olmamasına sebep olmaktadır.

Soru 3: Öğrenci davranışlarındaki problemlerde, madde-alkol kullanımının etkisini nasıl değerlendirirsiniz?

Ö1: Ortaokul düzeyindeki öğrencilerde benzer olumsuz davranışlara pek rastlanmaz fakat olumsuz çevre durumlarından dolayı bu probleme meyilli olma sıkıntısı yaşamaktadırlar. Ö2: Madde alkol kullanan öğrencilerde toplumda dışlanma algısı ve kendi kimliklerini oluşturma çabalarından dolayı problemleri davranışın dozunun arttığını düşünüyorum. Ö3: Ortaokul grubunda böyle bir sıkıntı yaşanmamaktadır. Fakat böyle bir sıkıntının yaşanması halinde ilk başta okul idaresi bilgilendirilerek olumsuz öğrenci davranışlarındaki etkisi en aza indirilmeye çalışılır.

Ö4: Öğrenci o maddelere ulaşmak için kötü davranışlarda ve saldırganlık eğiliminde bulunabilir. ÖS: öğrencinin yaşadığı bazı sorunlar öğrencinin madde ya da alkol kullanmasına sebep olabilir. Çocuk problemlerden kurtulmak için bu tür şeylere yönelebilir.

Saldırganlık ve şiddet içeren davranış sebeplerinde madde ve alkol kullanımı daha çok lise çağındaki öğrencilerde ve sonrasında görüldüğü için, ilkokul ve ortaokul kademelerindeki öğrencilerde etkisi bulunmamaktadır.

Soru 4: Sınıf ikliminin (demokratik, otokratik) öğrenci davranışlarındaki problemler üzerindeki etkilerini açıklayabilir misiniz?

Ö1: Öğretmenin hâkim olduğu, otokratik tutumla yönettiği sınıflarda öğrencilerde yetersizlik hissi; demokratik ortamlarda ise kendilerini ifade etmekten çekinmeyen profil sergilenmektedir. Ö2: Otokratik yaklaşımda kısa süreli bir çözüm görülse bile demokratik bir sınıf ortamının öğrenci gelişimine uzun vadeli katkıları daha fazla olacaktır. Ö3: Olumlu bir sınıf iklimi ve demokratik yaklaşım, olumsuz davranış gösteren öğrencinin bilişsel ve duyuşsal becerilerine daha fazla katkı sağlamaktadır. Ö4: Sınıf ortamı öğrenmeye çok açık bir ortam olduğu için öğrenci akran öğrenmesiyle daha çok değişebilir. Ö5: Sınıf iklimi hem demokratik hem de otokratik olmalıdır. İkisinin bir arada olması davranış problemlerini azaltabilir. Sadece demokratik ortamda öğrenci her istediğini yapmak isteyebilir. Sadece otokratik ortamda ise öğrencilerin özgüvenleri azalabilir.

Her yönüyle sağlıklı ve gelişen bir birey için olumlu sınıf ya da okul ikliminin olması önem arz etmektedir. Öğrenci; kendini rahat ifade edebildiği, özgürce düşünebileceği ve özgüvenini geliştirebildiği ortamlara ihtiyaç duymaktadır. Ancak bu doz aşıldığında öğrencide istenmeyen davranışların görülmesine de fırsat verilmiş olur. Bu yüzden dengeli bir sınıf ortamının oluşturulması için hem demokratik hem de otokratik ortamlar sağlanmalıdır. Öğrenci düşüncelerini rahatça ifade edebilecek ama davranışlarını belli kurallar dahilinde sergileyebilecektir. Böyle bir ortamın sağlanması da ancak hem okulun hem de sınıfın hem demokratik hem de otokratik bir iklime sahip olması ile mümkündür.

Soru 5: Okulda karşılaşılan saldırganlık ve şiddet davranışlarına karşı rehberlik servisinin öğrencilere yönelik yaptığı çalışmalar nelerdir?

Ö1: Eğitsel içerikli sunular, birebir görüşmeler ve süreci takip etme çalışmaları yürütülmektedir. Ö2: Bireysel ve grup rehberliği, bireyle yapılan psikolojik danışmalar, olumlu davranışlar sonucu verilen pekiştireçler ve aile görüşmeleri rehberlik servisinin yaptığı çalışmalardan bazılarıdır. Ö3: Okulumuzda rehberlik servisi bulunmamaktadır. Bu yüzden sınıf rehber öğretmenlerimiz yaptıkları çalışmalarla rehber öğretmen eksikliğini kapatmak için gerekli özeni göstermektedirler. Ö4: Akran zorbalığını önleme, olumlu davranış geliştirme, kendini ifade etme becerisi, öfke yönetimi ve duyguları tanıma gibi öğrencinin kendisini keşfetmesine yönelik etkinlikler yapılmaktadır. Ö5: Öğrencilerle birebir görüşmeler ve velileri öğrencilerin olumsuz davranışları hakkında bilgilendirmeler yapılmaktadır.

Saldırganlık ve şiddet davranışlarını azaltmada en önemli ve etkili basamaklardan biri de okulun rehberlik servisidir. Rehberlik servisinin kaynağa İnme amaçlı yaptığı çalışmalar, öğrencilerle birebir ya da grup görüşmeleri yapmaları ve veli ile iş birliğinde olmaları bu tür davranışların önlenmesinde büyük bir öneme sahiptir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, okullarda saldırganlık ve şiddet içeren davranışların ortaya çıkması ve önlenmesinde okul ve öğretmenlerin rolleri ve risk faktörleri incelenmeye çalışılmıştır ilgili alan yazında, okullarda saldırganlık ve şiddeti artıran risk faktörlerinin toplumsal, ailesel, bireysel ve okul iklimi ile ilgili faktörler olduğu konusunda da görüş birliği bulunmaktadır. Özellikle öğrencilerin saldırganlık ve şiddet içeren davranışlar sergilemelerinde öncelikle aile

yapısının, özgüven yetersizliğinin olması ve öğrencinin okula ve derslere karşı olumsuz tutuma sahip olması başlıca sebepler olarak görülmektedir. Ayrıca literatürdeki birçok çalışma, olumlu tutuma sahip olan ailelerin çocuklarının şiddet ve saldırganlığa karşı eğilimlerini azaltırken, olumsuz ve ilgisiz ebeveyn tutumlarının da çocuklarda riskli davranışları artırdığını bildiren bulguları doğrulamaktadır. Bu yüzden aile faktörü daha önceki bulgularla birlikte bu çalışmada da önemli bir faktör olarak tanımlanmıştır (Miller, Naimi, Brewer ve Jones, 2007). Ayrıca, aile dinamiğinin bir özelliği olarak ailenin geçmişi de önemli bir faktör olarak görünmektedir. Literatürde yer alan birçok araştırma, olumsuz ebeveyn tutumlarının çocuklarda riskli davranışları artırdığını gösterirken (McLoughlin, Rucklidge, Grace, McLean, 2010, Ruangkanhasetr ve diğerleri, 2005), ailenin koruyucu faktör olarak olumlu tutumlar sergilemeleri ise çocuklarda riskli davranışları azalttığı görülmektedir (Englund, Egeland ve Collins, 2008). Aile tutumlarının olumsuz davranışlar açısından yordayıcı güvenilirliğe sahip olduğu belirtilmekte ve ailenin aile sisteminin gerekli işlevlerini yerine getirememesi saldırganlık ve şiddet davranışlarını artırdığı gösterilen bir faktördür (Gençtanırım, 2004). Bu nedenle riskli davranışların daha iyi anlaşılması ve Önlenmesi için aile ilişkilerinin ve özellikle anne-baba ile çocuk arasındaki iletişimin üzerine yoğunlaşmaması gerektiğini söyleyebiliriz.

Çocuklar her dönemde gerek sosyal, gerek psikolojik ve gerekse fizyolojik değişiklikler yaşamaktadırlar. Bu durum çocukların duyu ve düşüncelerinin sürekli değişmesine ve bu değişikliğin davranışlarına yansımaya sebep olmaktadır. Özcebe (2005), "Şiddet algısı ve sıklığı konulu araştırmasında, bireylerin yaşlarının büyümesi ile şiddete başvurma oranının da arttığını saptamıştır. Özellikle aile ilgisinden mahrum kalan çocuklar; kendilerini ifade edebilecekleri zaman öfkeye denetimini sağlama, problem ya da çatışma çözme ve doğru iletişim kurma gibi yaşam becerilerinde zorluklar ve yetersizlikler yaşamaktadırlar. Yurtdışında yapılan çalışmalarda öğrencilerin %30'unun zorbalık yaptığı veya zorbalığa maruz kaldığı belirlenmiştir (Craig, Henderson & Murphy, 2000). Ülkemizde de yapılan çalışmalarda yurtdışına benzer şekilde %35 oranında zorbalık yapma veya zorbalığa maruz kalma bulgusuna rastlanmaktadır (Pişkin, 2006). Bu nedenle hem dikkat çekme hem de kendince problem çözme adına saldırgan ve şiddet içeren davranışlarda bulunabilirler. Bu nedenle öğrencilerin gelişimsel düzeyleri göz önünde bulundurularak yaşam becerilerindeki yetersizliği giderecek ve olumsuz davranışları ortadan kaldıracak önlemler alınmalıdır.

Okullardaki saldırgan davranışlar için risk faktörlerinden biri de okul ve çalışanlarının özellikleridir. Özellikle öğretmenlerin öğrenciye ve aileye karşı olumsuz tutum içerisinde olmaları, öğrenci davranışlarını yönetme yetersizliği, yetersiz iletişim becerileri ve saldırgan liderlik tarzı gibi özelliklere sahip olmaları okullarda saldırganlık ve şiddet içerikli davranışları artırmaktadır. Oysa okullarda saldırganlık ve şiddet içeren davranışları azaltma konusunda öğretmenler büyük bir öneme sahiptirler. Öğretmenler öğrenci gelişimini destekleyerek, çatışma çözme, öfke kontrolü gibi becerileri kazandırarak, öğrencilerini başarıya güdülemeliler. Ayrıca öğretmenler idol olarak kabul edildikleri için davranışlarıyla olumlu model olarak saldırganlık ve şiddeti önlemede önemli bir potansiyele sahiptirler. Erbaş ve Kağnici (2017), seçim kuramı üzerine geliştirilen psikoeğitim programının ergenlerde riskli davranışları azaltmada etkili olduğunu bulmuşlardır. Bu nedenle Türkiye'de öğrencilerde riskli davranışların hem önlenmesi hem de azaltılması için öğrencilere, ailelere ve topluma yönelik beceri programının sayısı artırılmalı ve dikkatle uygulanmalıdır.

Okullarda saldırganlık ve şiddet içeren davranışların sergilenmesinin bir diğer sebebi ise okuldaki iklimdir. Yapılan anket sonuçlarına da bakıldığında okulun sadece demokratik bir iklime sahip olması, öğrenci davranışlarındaki serbestliği ortattıracağından dolayı sağlıklı değildir. Aynı zamanda okulun sadece otokratik bir iklime sahip olması da doğru değildir.

Çünkü böyle bir ortamda öğrenci özgüvenini kazanamayıp kendi düşüncelerini ortaya koyamayacaktır. Sadece kurallara uyan bireyler yetişecektir. Bu bulgular literatürdeki benzer çalışmaların sonuçları ile paralellik göstermektedir (Englund, Egeland ve Collins, 2008). Öğrencilerin okulda olumlu deneyimler yaşamalarının ve okula olan bağlılıklarını artırmanın hayati önem taşıdığı ifade edilmektedir. Bu sebeple okul ikliminde yeterli ölçülerde her iki tutumun hâkim olması eğitim ve öğretimi daha verimli kılacaktır. Öğrenci bir yandan kendini özgür hissedip okulu benimserken bir yandan da uyması gereken kuralların farkında olacaktır.

Okul, öğrencilerin hatta bütün okul personelinin kendilerini güvende hissedecekleri bir mekân halinde olmalıdır. Bunun için yapılması gereken ilk iş. Okuldaki şiddet olaylarını analiz edip, mevcut durumu ortaya koymaktır. Eğitim ortamlarında şiddetin önlenmesi ve azaltılmasında, eğitim ortamları ve çevresindeki ilişkiler ile uygulamaların yapıcı, onarıcı, barışçıl ve destekleyici hale getirilmesinde yönetsel süreçler belirleyicidir. Şiddet konusunda ele alınan öğrenci, öğretmen, aile, yakın çevre gibi unsurların uyumlu ve eş güdüm içinde çalışması için kalıcı yönetim anlayışının güçlendirilmesi bir zorunluluktur. Okullarda şiddeti önleme için tüm unsurların birlikte ve bilinçli hareket etmesi gerekir. Okullarda şiddetin önlenmesi için her unsurun birbirinden habersiz ve İsabetsiz yaklaşımları olayın çözümünü sağlamak yerine daha da kötüye sürükleyebilir. Bu noktada okullarında şiddeti önleme adımlarından biri olarak disiplin sürecini iyi yönetebilmeleri gerekmektedir. Diğer taraftan okul için şiddeti önleyici etkinlikler ve programları etkin bir şekilde planlamalı, şiddet belirtilerini göz ardı etmemeli ve ivedilikle ve ciddiyetle sürecin takip edilmesini sağlamalıdır (www.aktuelegitim.com).

ÖNERİLER

- Saldırganlık ve şiddetin önüne geçilmesinde etkili olabilecek davranışsal ve duygusal işaretler vardır. Okulda riskli çocuklar için uygulanabilecek bir müdahale planı yapılarak riskli davranış gösteren çocuklara erken müdahale yöntemleri geliştirilmelidir.
- Yöntemlerin belirlenmesi konusunda; saldırganlık ve şiddet ile başa çıkmak için öğretmenlere ne gibi sınıf yönelimini becerilerini ve hangi programları uygulamaya ihtiyaçları olduğu tespit edilmeli ve buna yönelik eğitici programlar düzenlenmeli.
- Öğretmenlere acil durum yönetimi, sınıf güvenliği vb. konularda bir hizmet içi eğitim verilmelidir.
- Olaya daha profesyonel bakabilmek için uzman kişilerce okullarda öğrenci, veli ve öğretmenlere yönelik konferanslar düzenlenmelidir.
- Derslerde ve sosyal etkinliklerde öğrencinin öz benlik sevgisini ve özgüvenini arttırmaya, saldırganlık ve şiddeti ise önlemeye yönelik sınıf içi etkinliklere yer verilmelidir.
- Rehberlik servisleri bu konuda büyük bir öneme sahip olduğu için okullardaki işlevleri daha etkin hale getirilmelidir.
- Okul müdürlerinin dikkattir saldırganlık ve şiddet konusuna çekilerek, şiddet olaylarını önleyecek önlemler almaya teşvik edilmelidir.
- Saldırganlık ve şiddetin aile, okul ve öğretmen boyutunu içeren araştırmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Aktaş, V. (2001) Çocuklarda saldırganlık ile olumsuz niyet yüklemeye eğilimleri arasındaki ilişkiler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bandura, A. (1977). Self-Efficacy Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*

Başar, H. (1994). Sind yönetimi, Pegem Yayıncılık Ankara

Breunlin, D. C., Cimmarusti, R. A., Bryant-Edwards, T. L., ve Hetherington, J. S. (2002). Conflict resolution training as an alternative to suspension for violent behaviour. *Journal of Educational Research*

Buluç, 8. (2005) Televizyonlarda yer alan şiddet içeren programların okulda şiddete etkisi ve şiddet önleme amacıyla okul yöneticilerinin alabileceği önlemler, *Mesleki Eğitim Dergisi*

Celep, C. (2008) Okul ve Sınıf Ergonomisi ya da İnsanı Oncelemek, *Eğitime Bakış Dergisi*

Coie, J. D., Watt, N. F, West, S. G., Hawkins, J. D., Asamow, J. R., Markman, H. J.,

Ramey, S. L, Shure, M. B. ve Long, B. (1993). The science of prevention: a conceptual framework and some directions for a national research program. *American Psychologist*

Craig, W.M., Henderson, K, & Murphy, J.G. (2000). Prospective teachers' attitudes toward bullying and victimization. *School Psychology International*, 21(-), 5-21.

Englund, M. M., Egeland, B., & Collins, W. A. (2008). Exceptions to high school dropout predictions in a low-income sample: Do adults make a difference? *Journal of Social Issues*, 64(1), 77-93. doi: 10.1111/ 1540-4560.2008.00549.x

Erbaş, M. M., & Kağnici, D. Y. (2017) Seçim kuramına dayalı psikoeğitim programının ergenlerin riskli davranışlar ve iyilik hali Ozerindeki etkisinin incelenmesi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 16(64), 1594-1615.

Freedman, J. L., Sears, D. O. ve Carismith, J. M. (1989). Sosyal Psikoloji (Çeviren: All Dönmez), Ara Yayıncılık İstanbul

Furlong, MJ., & Morrison, G. (2000). The school in school violence: Definitions and facts *Journal of Emotional & Behavioral Disorders*

Gençlanırım, D. (2004). Ergenlerde intihar olasılığının yordanması (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Gündoğdu, R. (2010) 9. Sınıf Öğrencilerinin Çatışma Çözme, Öfke ve Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Karasar, N. (1998). Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler, Nobel Yayın Dağıtım

Kızmaz, Z. (2006). Okullardaki şiddet davranışının kaynakları üzerine kuramsal bir yaklaşım, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Krug, Etienne G., Linda L. Dahlberg, James A. Mercy, Anthony B. Zw & Rafael Lozano

(Eds.) (2002) World Report on Violence and Health. Ceneva: World Health Organization

McLoughlin, N., Rucklidge, J. J., Grace, R. C., & Mclean, A. P. (2010). Can callous unemotional traits and aggression identify children at high-risk of anti-social behavior in a low socioeconomic group? *Journal of Family Violence*, 25, 701-712 doi: 10.1007/s10896-010-9320-x

Miller, G. E. (1994). School violence miniseriess impressions and implications *School Psychology Review*

Moeller, T. G. (2001) *Youth Aggression and Violence: A Psychological Approach*. London: Lawrence Erlbaum Associates MORISSON, G. M., Furlong, M. J., ve Morrison, R. L. (1994) School violence to school safety: reframing the issue for school psychologists *School Psychology Review*

Ögülmüş, S. (1995), *Okullarda şiddet ve vandalizm Yayınlanmamış Araştırma Raporu*, Ankara Üniversitesi

Özcebe, H., Üner, S. ve Çetik, H. (2006) *Adolesanlarda şiddet davranışları (Üç Lise, Ankara, 2004)*. I. Şiddet ve Okut: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Unicef Uluslararası Katılımla Sempozyumu, 29-30 Mart 2006, Bildiri Özetleri s.27, İstanbul: Duman.

Partadır, S. (2009), *Okullarda Şiddetin Kaynaklarına İlişkin Öğretmen, Yönetici ve Öğretmen Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz, Oniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya

Perry, B. (2001). *School violence*. Scholastic Scope Perry, B. (2011). *School Violence*. Scholastic Schope

Pişkin, M. ve Oner, U. (1999). *Görüşme likeleri ve Teknikleri* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını

Pişkin, M. (2002). *Okul Zorbalığı, Tanımı, Türleri, İlişkili Olduğu Faktörler ve Alınabilecek Önlemler Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*

Pişkin, M. (2003). *Okullarımızda yaygın bir sorun: akran zorbalığı VII. Ulusal PDR Kongresi, Bildiri Özetien, Cantekin Matbaası Ankara*

Pişkin, M. (2006) "Akran Zorbalığı Olgusunun İlköğretim Öğrencileri Arasındaki Yaygınlığının İncelenmesi 1. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu, 28- 31 Mart 2006, MEB VE UNICEF Bildiri Özetleri, İstanbul, <http://iogm.meb.gov.tr/siddetveokul/index>.

Tezcan, M. (1994). *Eğitim Sosyolojisi*. 9.Baskı, Zirve Ofset Ankara Tural, K.N. (2006) *Okul kültürü içinde şiddet. Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet Sempozyumu, Eğitim Sen Yayınları Ankara*.

Yıldırım A ve Şimşek H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 366 s.ISBN 9750200071

İnternet Kaynakları

<http://www.aktuelegitim.com/rehberlik-dokumanlar/okulda-siddet-onleme>.

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Okulda Şiddet](https://tr.wikipedia.org/wiki/Okulda_Şiddet), Erişim Tarihi